

ЦЕНТР
ЕКОНОМІЧНОЇ
СТРАТЕГІЇ

АНАЛІТИЧНА
ЗАПИСКА

БІЖЕНЦІ З УКРАЇНИ: ХТО ВОНИ, СКІЛЬКИ ЇХ ТА ЯК ЇХ ПОВЕРНУТИ?

ПРОМІЖНИЙ ЗВІТ

ПІДГОТУВАЛИ:

Дарія Михайлишина, радниця ЦЕС, аспірантка Болонського університету

Максим Самойлюк, економіст ЦЕС

Марія Томіліна, молодша економістка ЦЕС

Керівник проекту: Гліб Вишлінський, виконавчий директор ЦЕС

ДАТА:

22 лютого 2023 р.

Центр економічної стратегії – незалежний центр досліджень державної політики. Завдання ЦЕС – підтримка реформ в Україні з метою досягнення стійкого економічного зростання країни. Центр робить внесок у розробку стратегії економічного зростання України, здійснює незалежний аналіз найбільш важливих аспектів державної політики, а також працює над посиленням громадської підтримки реформ. Заснований у травні 2015 року.

Наші принципи:

- Економічна свобода (лібералізація, дерегуляція, приватизація)
- Вільна та чесна конкуренція
- Менша роль держави за підвищення її ефективності
- Інформаційна прозорість та свобода слова
- Верховенство права та захист приватної власності
- Здорові та стабільні державні фінанси
- Економіка, що створена на засадах знань.

По докладнішу інформацію про ЦЕС просимо звертатися до В'ячеслава Ноздріна, директора з комунікацій: тел.: (044) 492-7970, office@ces.org.ua.

Також запрошуємо відвідати наш сайт www.ces.org.ua та стежити за нами у соціальних медіа facebook.com/cesukraine чи twitter.com/ces_ukraine.

Дослідження було проведено за підтримки Міжнародного Фонду “Відродження”.

ЗМІСТ

1.	Вступ	4
2.	Ситуація з українцями за кордоном	5
2.1.	Методологія	5
2.2.	Скільки українців виїхало за кордон?	6
2.2.1.	Дані щодо статусу тимчасового захисту або його еквіваленту	6
2.2.2.	Перетини кордону	7
2.2.3.	Скільки загалом українців втекли від війни за кордон?	8
2.2.4.	Що буде далі?	8
2.3.	Хто саме виїхав з України та куди?	9
2.4.	Політики щодо українських біженців в країнах Європи	15
2.5.	Особливості різних країн щодо підтримки біженців	16
2.6.	Портрети біженців	25
3.	Повернення українських біженців	33
3.1.	Огляд літератури про повернення біженців	33
3.2.	Чи планують українці повертатись?	36
3.3.	Скільки українців повернеться?	44
3.3.1.	Скільки українців повернеться: загальні цифри	45
3.3.2.	Скільки ще виїде по закінченні війни?	48
3.3.3.	Хто саме повернеться, а хто залишиться?	50
3.3.4.	Як це вплине на економіку України?	56
3.4.	Ставлення європейців до біженців із України	57
3.5.	Адаптація українців до ринку праці ЄС	60
4.	Висновки та рекомендації	66
4.1.	Висновки	66
4.2.	Рекомендації	67
5.	Додаток	69

1. ВСТУП

Це проміжний аналітичний звіт у рамках проєкту «Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політики». Ми будемо вдячні за відгуки та зауваження до цього звіту. Фінальний звіт, який буде враховувати коментарі, а також другу хвилю опитування біженців, буде опублікований влітку цього року.

У цьому звіті ми шукатимемо відповідь на питання: скільки українців виїхало за кордон після початку повномасштабного вторгнення росії, ким є ці люди, скільки із них повернеться до України та якими будуть економічні втрати від того, що не всі повернуться. В дослідженні ми використовуємо дані соціологічного опитування та глибинних інтерв'ю, проведених дослідницькою агенцією Info Sapiens на наше замовлення, а також даних із відкритих джерел.

У першій частині ми намагаємось зрозуміти, якою зараз є ситуація із українськими біженцями.¹ Спершу ми спробуємо з'ясувати скільки українців виїхало за кордон. За нашими оцінками, станом на кінець 2022 року близько 3,8–4,7 млн громадян України вимушено перебували за кордоном (окрім росії та Білорусі), близько 1,5 млн українців перебували в росії та орієнтовно 100–200 тисяч українців ще могли виїхати до кінця зими.

Далі ми розглядаємо: ким є ті українці, які виїхали, де вони зараз мешкають та які умови їх життя, після чого описуємо політику різних країн щодо допомоги українцям, що виїхали, та особливості надання допомоги у різних країнах. В наступній секції ми наводимо результати проведеного нами кластерного аналізу, за допомогою якого ми виділили чотири групи серед українських біженців.

У другій частині звіту ми розглядаємо перспективи повернення українців з-за кордону. Спершу ми аналізуємо наявну літературу щодо факторів, які впливали на повернення біженців у попередніх війнах та конфліктах. Окрему увагу ми приділяємо прикладу біженців із Боснії і Герцеговини, оскільки він найбільш подібний до українського. Після цього аналізуємо дані опитування Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії щодо намірів українських біженців повернутись до України: хто саме планує повернутись, коли та які фактори можуть вплинути на рішення про повернення.

В наступній частині ми представляємо результати наших розрахунків щодо того, скільки українців можуть повернутися до України після війни, а скільки – виїхати додатково. Ми також оцінюємо вікову структуру українців, які повернуться, та тих, які залишаться за кордоном, а також розподіл за рівнем освіти та довоєнним статусом зайнятості.

В наступних розділах ми детальніше розглядаємо фактори, які можуть вплинути на рішення українців про повернення. Спершу ми співставляємо різні дані щодо ставлення місцевих жителів до українських біженців та аналізуємо, як ставлення до біженців змінилось з часом. В окремому розділі ми досліджуємо такий фактор: як українці адаптуються до європейських ринків праці та які у них перспективи. Наприкінці ми підсумовуємо результати дослідження та надаємо рекомендації щодо кроків, які Україна може зробити, щоб стимулювати біженців повертатися.

---

¹ В цій записці ми використовуватимемо терміни "біженці" та "переселенці" як синоніми. Під словом "біженці" ми маємо на увазі усіх українців, які виїхали за кордон через війну, а не лише тих, які оформили статус біженця.

3 – у Чеській Республіці та по одному в Італії, Іспанії та Франції. На Рисунку 1 показано слова, які найчастіше вживались у глибинних інтерв'ю.

Крім цього, у дослідженні використовуються дані з відкритих джерел: наприклад, офіційні дані різних країн щодо того, скільки українців перетнули кордон після 24 лютого 2022 року, скільки українців оформили статус тимчасового захисту, а також дані інших соціологічних опитувань та досліджень.

Детальніше ці дані описані у розділах, де вони використовуються.

2.2. СКІЛЬКИ УКРАЇНЦІВ ВИЇХАЛО ЗА КОРДОН?

Скільки українців отримали прихисток за кордоном? Хоча це питання здається простим, достеменною відповідь не відома. У цьому розділі ми проаналізуємо різні джерела даних про кількість українців, які виїхали на час війни за кордон, та проаналізуємо недоліки кожного джерела даних.

У підсумку спробуємо оцінити кількість українців, які зараз знайшли тимчасовий прихисток за кордоном, та проаналізуємо, яких трендів варто очікувати у майбутньому.

2.2.1. ДАНІ ЩОДО СТАТУСУ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ АБО ЙОГО ЕКВІВАЛЕНТУ

Станом на 29 грудня 2022 року, було зареєстровано 7,9 млн біженців з України. Однак, ці дані включають і тих українців, які виїхали (чи були насильно вивезені) у Білорусь та росію. Якщо не враховувати українців, які перебували на території країн-агресорів, в Європі перебувало понад **5 млн українців**.

Разом з тим, лише 4,8 млн громадян України отримали статус тимчасового захисту.³ Найбільше українців перебуває у Польщі: станом на 26 грудня, там було зареєстровано 1,5 млн біженців. На другому місці – Німеччина, там було зареєстровано понад мільйон українців. Далі ідуть Чехія (474 тис), Італія (173 тис) та Іспанія (160 тис).

Поза Європою найбільшими країнами за кількістю прийнятих на час війни українців є США та Канада: в Канаду станом на 18 грудня приїхали близько 135 тисяч українців⁴, а в США – близько 85 тисяч.⁵

Також велика кількість українців з різних причин, включаючи насильний вивіз, потрапили до росії. У цьому випадку складно оцінити їх справжню кількість: Агенція ООН з питань біженців надає дані від офіційних російських джерел, які стверджують про 2,9 млн українців. Але варто зауважити, що дані з російських офіційних джерел не завжди є правдивими.

Наприклад, ці дані стверджують, що усі українці, які опинились на території росії, там і залишились. Натомість, насправді багато із них пізніше виїхали на територію інших країн (про це нижче).

³ “Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation.” UNHCR. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁴ “Ukraine immigration measures: key figures.” Government of Canada. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁵ Chen, Ben. “85,000 Ukrainians Fled to the U.S., and Twice as Many Americans Offered to Help.” *The Wall Street Journal*. November 24, 2022. [Link](#)

Українські високопосадовці оцінюють кількість українців, які залишилися на території росії станом на кінець вересня, у 1,5 млн осіб.⁶ Схожими є і оцінки Державного Департаменту США: там оцінювали, що станом на липень 2022 року росія насильно депортувала від 900 тис. до 1,6 млн українців.⁷

Таким чином, за джерелом реєстрації в країнах перебування загальна кількість українців, що виїхали (чи були вивезені) за кордон через війну, становить **6,7 млн осіб**.

Однак, дані щодо офіційної кількості зареєстрованих біженців можуть бути неточними: багато українців, які виїхали з країни після 24 лютого, встигли повернутись додому або переїхати до іншої країни.

За оцінкою Міжнародної організації міграції, станом на 5 грудня 2022 року 1,2 млн українців повернулись з-за кордону (з них 91% з країн ЄС).⁸ Велика частина з них могла не пройти необхідні процедури для відмови від тимчасового захисту у Європі, тож вони можуть далі вважатись біженцями в такій статистиці. Відповідно до цього, дані можуть надавати дещо завищену кількість українців у країнах Європи.

2.2.2. ПЕРЕТИНИ КОРДОНУ

Інше джерело даних, яке можна використати, – кількість перетинів кордону з України та в Україну. Якщо з України виїхало більше людей, ніж повернулось, ми можемо припустити, що решта залишилися за кордоном. Дані щодо перетину кордону доступні як від української Державної прикордонної служби, так і від прикордонних служб сусідніх країн.

Агенція ООН з питань біженців надає дані перетину кордону від офіційних структур країн, що мають спільний кордон з Україною (Польща, Словаччина, Молдова, Румунія та Угорщина). За цими даними, станом на 20 грудня 2022, з 24 лютого з України виїхало 13,7 млн людей, а в'їхало в Україну – 8,7 млн.⁹

Таким чином, з України виїхало на 5 млн більше людей, ніж повернулось. Однак, на жаль, Агенція з питань біженців ООН надає дані лише про перетин кордону із України в Угорщину, але не дані про перетин кордону із Угорщини в Україну.

Якщо припустити, що частка українців, які повертались з Угорщини в Україну, є приблизно такою ж, як і частка українців, які повертались в Україну з Польщі, Словаччини та Румунії, можемо підрахувати, що з Угорщини до України повернулось приблизно 1,6 млн українців.

Варто зазначити, що кордон перетинають не лише біженці, а й багато інших людей: волонтери, люди, що їдуть у відрядження, задля торгівлі, у відпустку, тощо. Тому, щоб оцінити кількість біженців, потрібно дивитись саме на різницю між виїздами та в'їздами в Україну, а не на абсолютну кількість виїздів. Таким чином, за таким методом оцінки за кордоном залишається близько **3,3 млн українців**.

⁶ “Ольга Стефанішина на полях Генасамблеї ООН: Україна нарощує співпрацю з ЄС для протидії торгівлі людьми.” *Урядовий портал*. Вересень 2022. [Link](#)

⁷ Russia’s “Filtration” Operations, Forced Disappearances, and Mass Deportations of Ukrainian Citizens US Department of State. [Link](#)

⁸ “Ukraine Returns Report. 25 November – 5 December 2022.” IOM UN MIGRATION. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁹ Не враховуючи людей, які перетинали кордон України з Білоруссю чи росією.

Основним недоліком цього джерела даних є те, що вони не враховують українців, які були змушені виїжджати з окупованих територій в Європу через росію. Скільки людей могло в'їхати в Європу через росію? Це важко підрахувати точно, але ми можемо зробити дуже приблизну оцінку.

За даними Агенції біженців ООН (на основі російських даних), кордон з України до росії чи Білорусі перетнули близько 2,9 млн українців у період між 24 лютого та 3 жовтня. Однак, як зазначалось вище, за даними українських високопосадовців, станом на 25 вересня, на території росії залишалось 1,5 млн українців.

Таким чином, решта 1,4 млн могли виїхати з росії через територію інших країн (як наприклад, Грузія, Естонія, Латвія, Фінляндія). Хоча ці країни не надають детальної статистики, скільки українців в'їхало на їхню територію з росії, інколи такі цифри з'являються у ЗМІ чи аналітичних звітах.

Наприклад, станом на 15 листопада, понад 230 тис українців потрапили в Латвію через росію та Білорусь.¹⁰ За даними українського консула, станом на жовтень, до Грузії прибули понад 160 тисяч українців.¹¹ До Естонії, станом на жовтень, теж в'їхали близько 100 тисяч українців.¹² Таким чином, загалом до Європи з росії могли в'їхати від 0,5 млн до 1,4 млн українців.

Тож загалом у країнах Європи (та інших країнах світу, куди українці могли пізніше виїхати з Європи) залишається **3,8–4,7 млн українців**.

Альтернативним джерелом даних про перетин кордону є дані Державної прикордонної служби України (ДПСУ). За цими даними, з 1 березня 2022 року по 1 грудня 2022 року з України виїхало на 1,4 млн більше осіб, ніж повернулось.

Однак через проблеми із фіксацією перетинів кордону у перші тижні повномасштабного вторгнення, коли велика кількість перетинів кордону не фіксувалась, дані ДПСУ є неповними. Тож у подальшому аналізі ми надаватимемо перевагу даним Агенції біженців ООН.

2.2.3. СКІЛЬКИ ЗАГАЛОМ УКРАЇНЦІВ ВТЕКЛИ ВІД ВІЙНИ ЗА КОРДОН?

Зіставляючи дані із різних джерел можна зробити висновок, що за кордоном (не включаючи росію та Білорусь) перебувають близько 3,8–4,7 млн українців. Найскладніше оцінити кількість українців, що перебувають на території росії, однак нам здаються більш надійними оцінки українських урядовців у 1,5 млн, аніж російські дані. Таким чином, загалом за межі України через війну виїхало **5,3–6,2 млн українців**.

2.2.4. ЩО БУДЕ ДАЛІ?

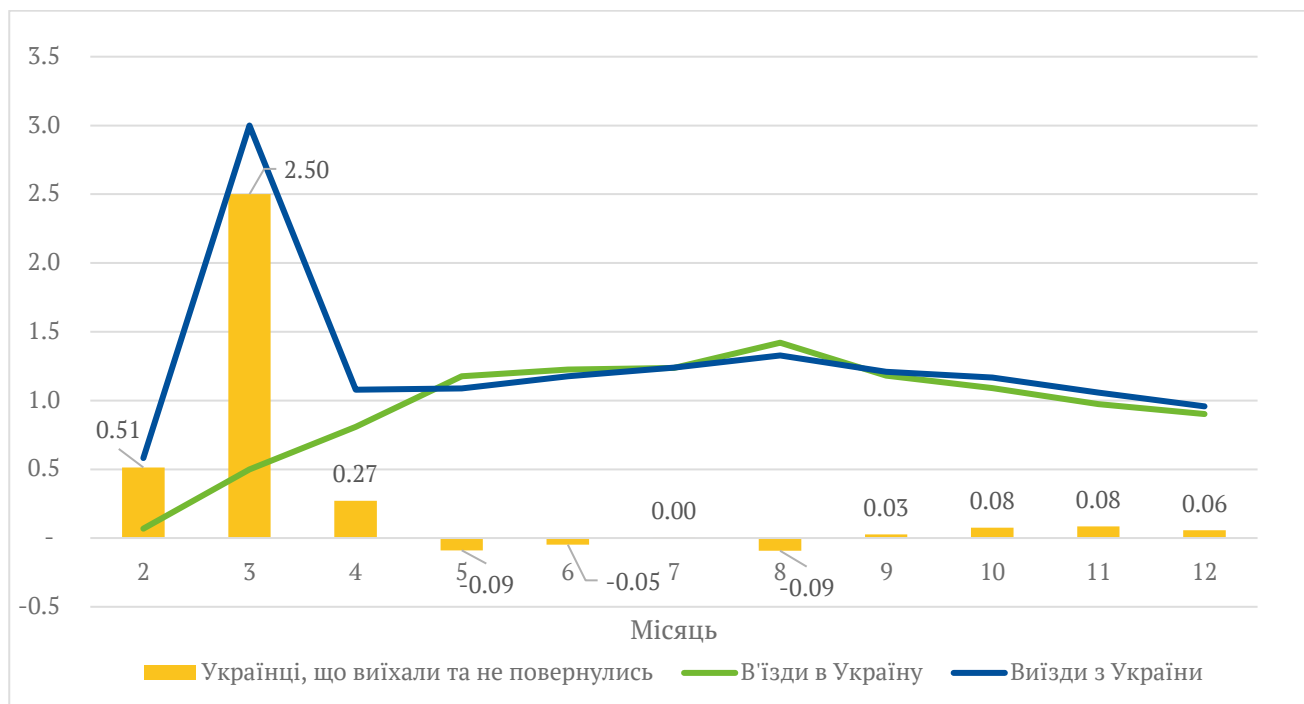
Ми можемо проаналізувати динаміку перетинів кордону, щоб зрозуміти, збільшується, зменшується чи залишається стабільною кількість втікачів від війни.

¹⁰ "The PCPM Foundation is the first Polish organization to help Ukrainian refugees in Latvia." *rw*. December 28, 2022. [Link](#)

¹¹ Прищеп, Ярослав. "Складно було слухати їхні історії" – як Грузія приймає українських біженців." *Суспільне Новини*. Жовтень 21, 2022. [Link](#)

¹² Орбегозо, Мануель. "Непростий шлях українських біженців з Росії до Естонії". *Deutsche Welle*. Жовтень 22, 2022. " [Link](#)

Рисунок 2. Динаміка перетину кордону України протягом лютого-грудня 2022 року, млн. людей

Джерело: Агенція з питань біженців ООН, заснована на даних держорганів Польщі, Словаччини, Угорщини та Молдови. Дані по Польщі та Словаччині з 24 лютого по 27 грудня 2022. Дані по в'їзду з України в Румунію з 24 лютого по 20 грудня, дані по виїзду з Румунії в Україну з 24 лютого по 18 грудня. Дані по Молдові у період з 24 лютого по 11 березня взяті з даних Румунії та включають лише тих українців, які виїхали у Румунію через Молдову. З 11 березня до 25 грудня дані по Молдові включають усіх українців, що перетинали кордон з Молдовою. Дані перетину кордону з Угорщини до України недоступні. Тож зроблене припущення, що відсоток українців, що повертались з Угорщини в Україну кожного місяця, є середнім % повернення для інших країн ЄС, що мають спільний кордон з Україною.

Після початку інтенсивних обстрілів росією енергетичної інфраструктури України у жовтні 2022 та проблем з енергопостачанням, деякі експерти прогнозували нову хвилю біженців із України в Європу.

З одного боку, справді, у жовтні, листопаді та грудні з України виїхало більше людей, ніж повернулось, тоді як з травня по серпень поверталось більше, ніж виїжджало.

Однак, кількість тих, що виїхали, та тих, що не повернулися, у жовтні, листопаді та грудні є відносно невеликою порівняно з хвилею виїздів навесні: у жовтні виїхало та не повернулось 76 тисяч українців, у листопаді – 84 тисячі, а у грудні – 55 тисяч. Якщо цей тренд продовжиться взимку, за січень та лютий можуть виїхати ще 100–200 тисяч українців.

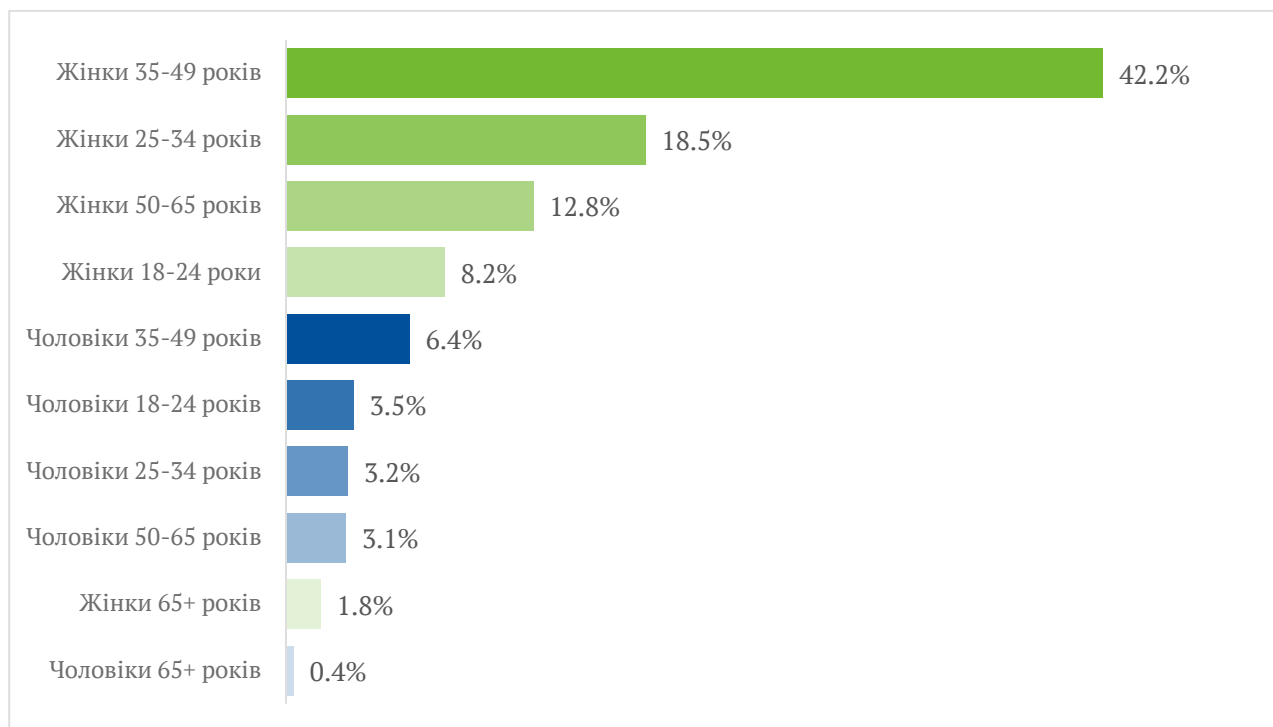
2.3. ХТО САМЕ ВИЇХАВ З УКРАЇНИ ТА КУДИ?

Війна прийшла в дім усіх українців, незалежно від статі, віку, місця проживання та рівня доходів. Втім, за результатами опитувань можемо виділити певні особливості: хто саме виїхав з України, до якої країни і чому.

Переважна більшість опитаних біженців – жінки (83,4%). Найбільшу групу серед усіх респондентів складають жінки 35–49 років – 42,2% від загальної кількості опитаних. Дещо меншою є частка жінок 25–34 років (18,5%) та 50–65 років (12,8%).

Загальна частка чоловіків є значно нижчою (16,6%), найбільшою серед них є група 35–49 років (6,4% від усіх респондентів). Значні обмеження на виїзд за межі України є причиною того, чому серед учасників опитування біженців так мало чоловіків: військовозобов'язані 18-60 років можуть виїхати за кордон, тільки якщо мають відстрочку від мобілізації (Рисунок 3).

Рисунок 3. Відповіді респондентів на питання «Який Ваш вік?», розподіл за віком і статтю, % від загальної кількості респондентів

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Пік виїзду з країни припав на період з 1 по 15 березня – у ці дні виїхало близько 40% опитаних. Перші сподівання на те, що бойові дії закінчатся швидко, минули; російські війська тоді продовжували просуватися на всіх напрямках, не шкодуючи українців, що могли потрапити у зону вогню. Ще 12,8% респондентів виїхали у другій половині березня, 9,6% – протягом квітня. У подальші місяці за кордон виїжджали дедалі менше людей.

Близько 70% опитаних українців мають вищу або незакінчену вищу освіту. Це високий показник, зважаючи на те, що в Україні базову вищу освіту мають 29,1% людей у віці 25 років і старше.¹⁵ Більше 20% опитаних мають середню спеціальну освіту (найбільше таких серед людей старше 50 років), загальну середню освіту мають 9,5% опитаних, незакінчену середню – 2%.

З чоловіком чи дружиною за кордон виїхали тільки 17,3% опитаних, самі – 13,3%; 59,3% опитаних виїхали за кордон з неповнолітніми дітьми.

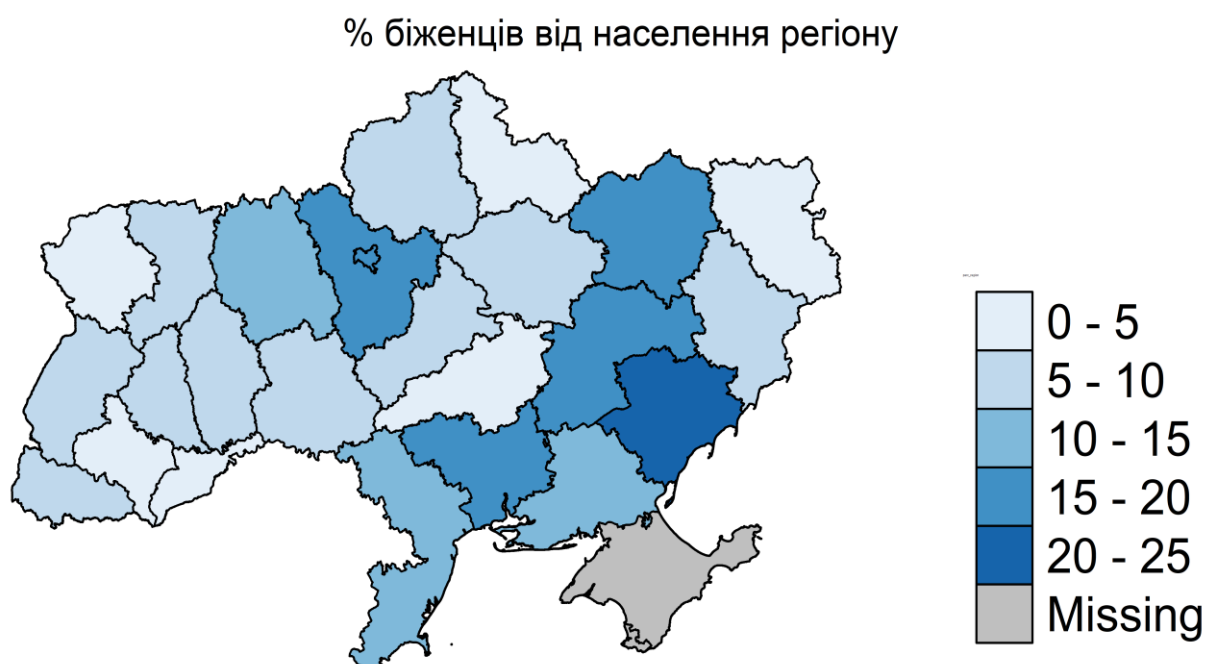
Із Запорізької області за кордон виїхала майже чверть усього населення (24%), за нею ідуть Київ (20%) та Київська область (19%), а також Харківська (17%), Дніпропетровська та Миколаївська області (по 16%). Натомість, із Луганської області за кордон виїхав лише 1% населення.

¹⁵ «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2022 році». Державна служба статистики України, 2022. [Link](#)

Відносно небагато українців виїхало з західних областей України – не більше 10% з кожної з них (Рисунок 4). Найбільша кількість українських біженців, незалежно від країни їх тимчасового перебування, виїхала з міста Києва, Дніпропетровської та Харківської області. У Німеччині переважають українці зі сходу, а в Чехії та Італії – найбільша кількість біженців із заходу України.

До початку повномасштабного вторгнення переважна більшість втікачів з України проживали в містах (78,7%), решта – у селах (12,5%) та селищах міського типу (8,9%). Такий розподіл є наближеним до статистичних даних щодо соціально-демографічної характеристики домогосподарств у 2021 році: 67,7% українців проживали у міській місцевості, 32,3% – у сільській.¹⁴

Рисунок 4. Відсоток населення з кожної області, що виїхало за кордон

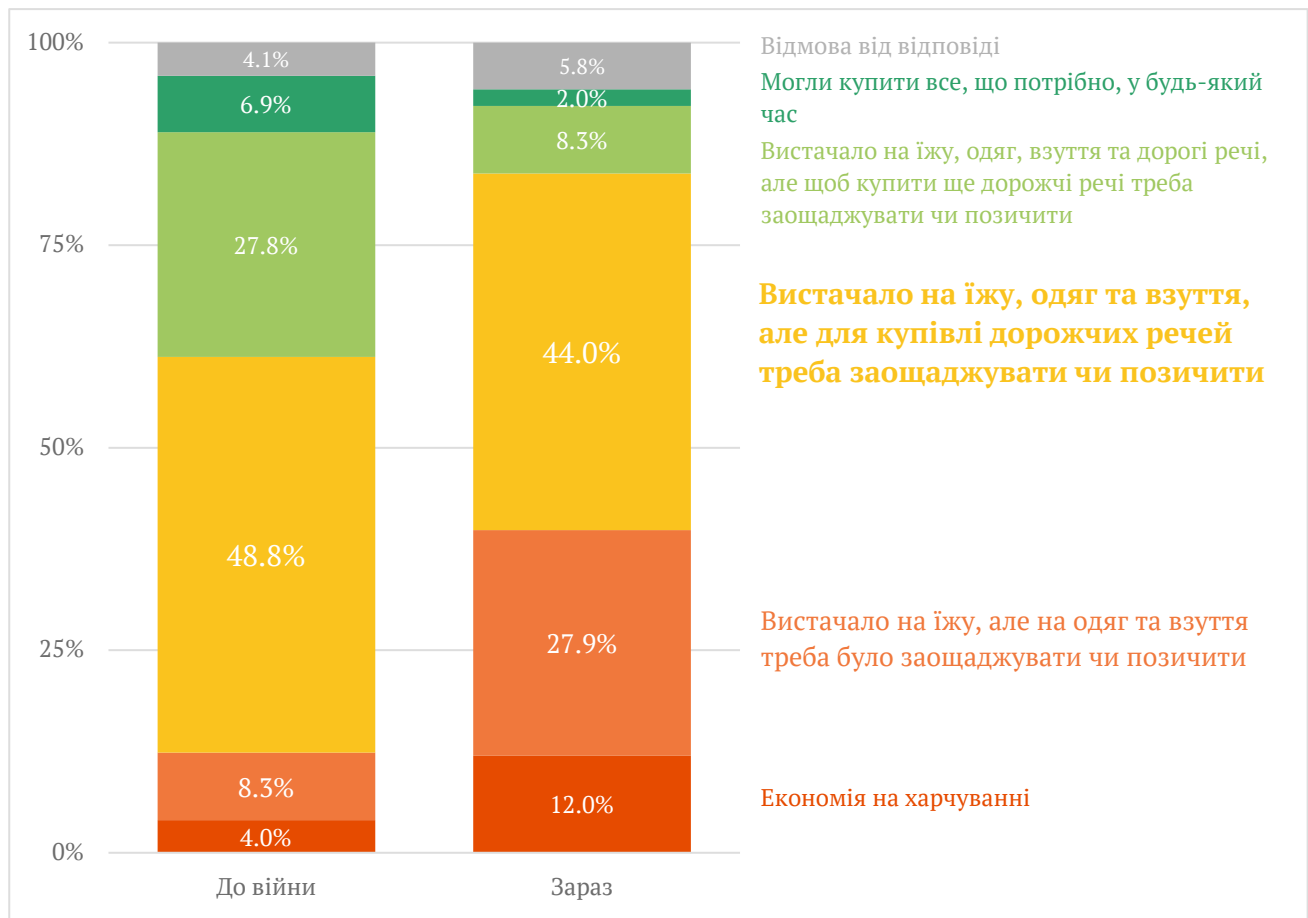
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС. Для розрахунку використовувалась середня оцінка кількості українців за кордоном (без росії та Білорусі) – 4,25 млн. Джерело даних про населення за областями – Держстат (середня чисельність наявного населення у січні 2022 року). % населення з кожної області, що виїхало за кордон, не враховує тих українців, які виїхали або були насильно вивезені в росію чи Білорусь.

До початку повномасштабного вторгнення значна частка респондентів могли дозволити собі купувати їжу, одяг, взуття та інші предмети, але на більш дорогі речі мали заощаджувати кошти (наприклад, щоб придбати нову дорогу побутову техніку, машину, квартиру тощо).

Однак, після виїзду за кордон українським біженцям частіше доводиться економити: для 27,9% опитаних респондентів грошей повністю вистачає тільки на їжу, а 12% доводиться економити навіть на харчуванні (Рисунок 5).

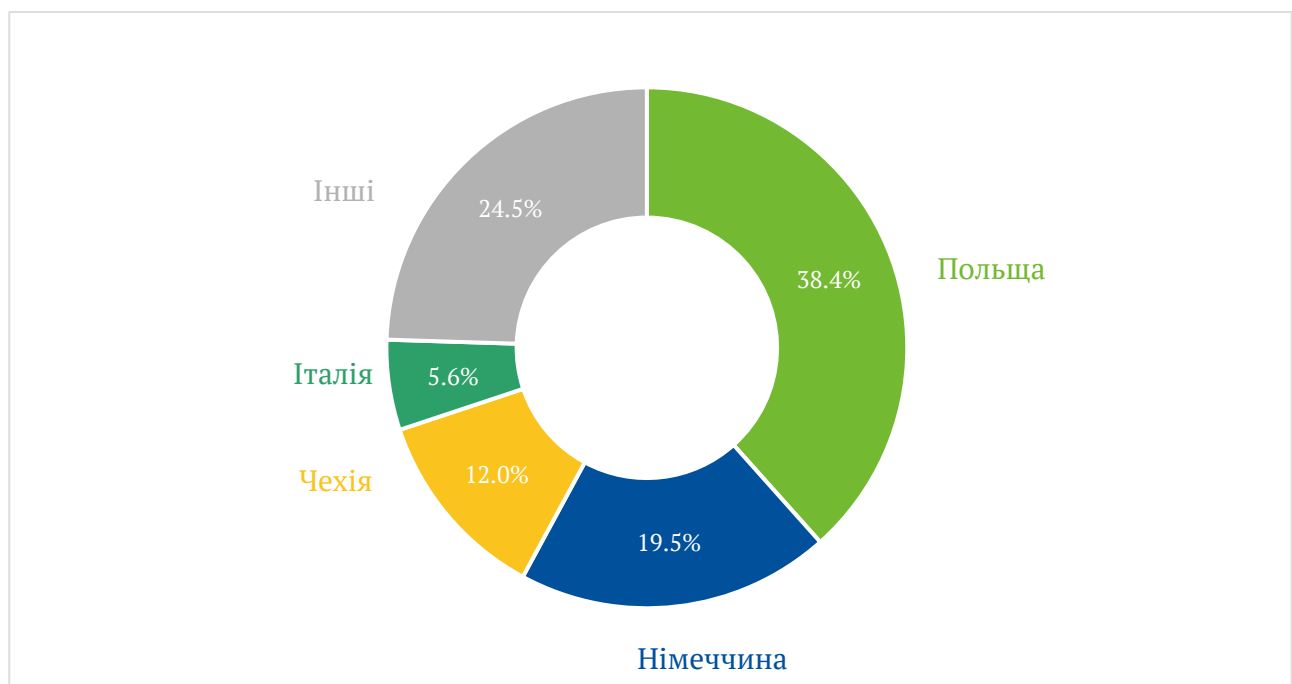
¹⁴ «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2021 році». Державна служба статистики України, 2021. [Link](#).

Рисунок 5. Відповіді респондентів на питання «Виберіть твердження, яке описувало(є) Ваше економічне становище до війни/зараз?», % від загальної кількості респондентів

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 6. Відповіді респондентів на питання «В якій країні Ви проживаєте на даний момент?», % від загальної кількості респондентів

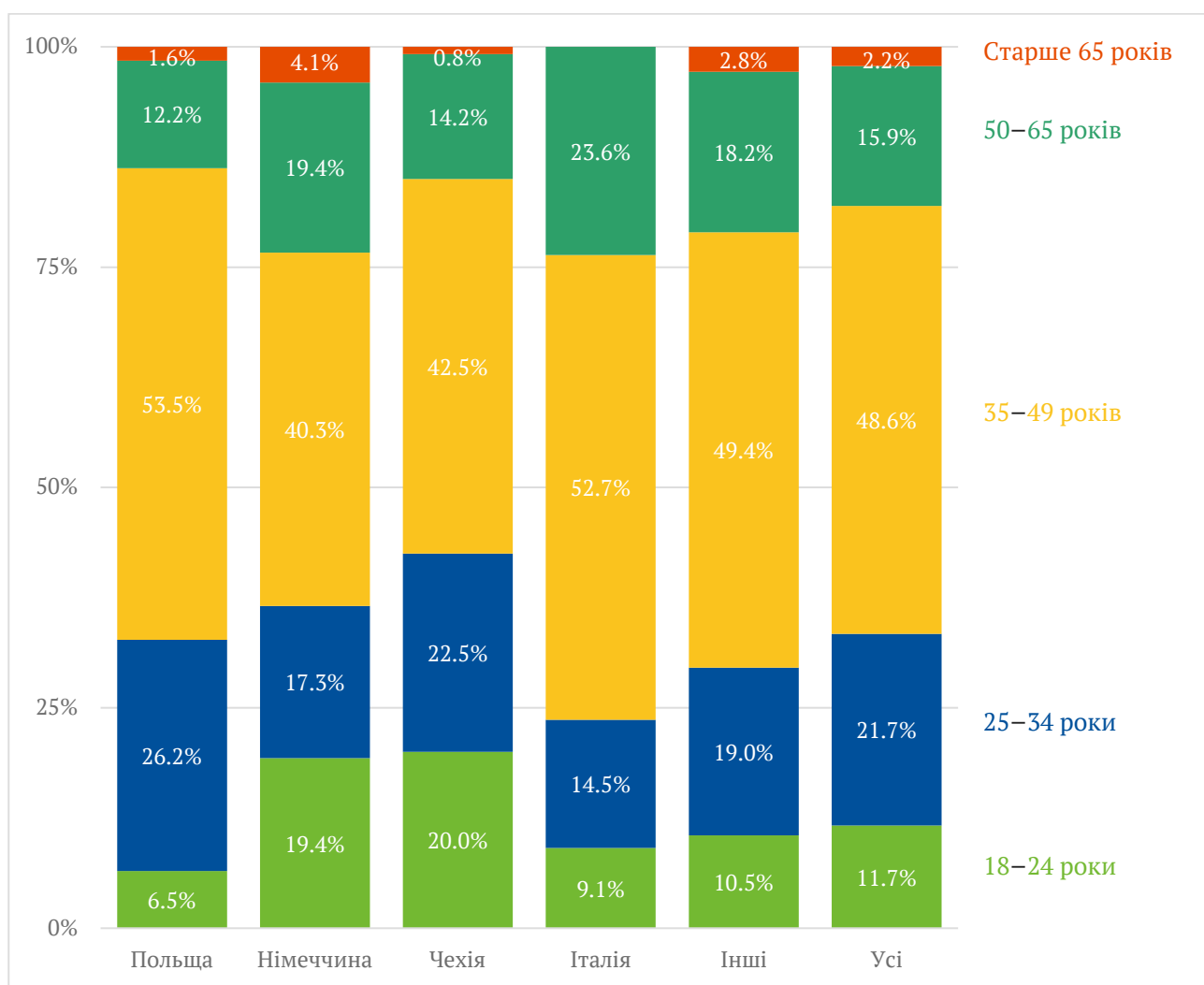

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Більшість українських біженців, які перебувають за кордоном, живуть у Польщі, Німеччині, Чехії та Італії. Серед інших країн найбільшу частку мають Франція, Румунія та Словаччина (по 1,96% у кожній з цих трьох країн) (Рисунок 6).

У розрізі віку, найбільше молодих людей віком від 18 до 34 років – у Чехії (42,5%) (Рисунок 7). У Польщі найбільша частка респондентів віком 35–49 років – 53,5%. В Італії (через значну кількість трудових мігранток) та Німеччині найбільше опитаних віком від 50 років (23,6% та 23,4% відповідно); до того ж, у Німеччині найбільша серед усіх країн частка людей старше 65 років, що можна пояснити більшими соціальними виплатами, які українські біженці отримують в цій країні (див. розділ 2.5).

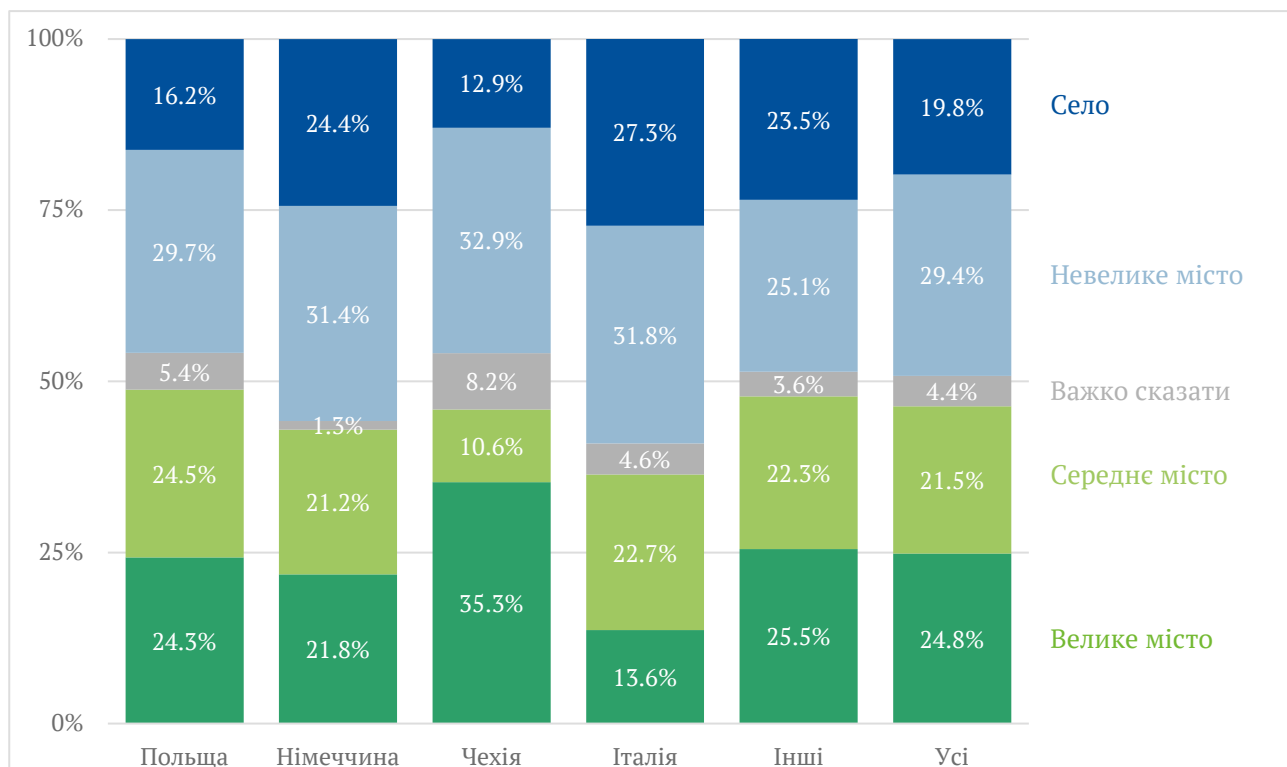
Рисунок 7. Розподіл респондентів у країні перебування за віком, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Розподіл респондентів за розміром населеного пункту їхнього проживання загалом є приблизно однаковим, незалежно від країни їх поточного перебування. Здебільшого найпопулярнішими є невеликі міста. В Італії найбільша частка респондентів (майже 60%) мешкають у сільській місцевості та в невеликих містах. У Чехії найбільше біженців живуть у великих містах (35,3%), проте середні міста є найменш популярними (10,6%) (Рисунок 8).

Рисунок 8. Відповіді респондентів на питання «Розмір населеного пункту в якому Ви зараз проживаєте?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Для 34% опитаних наявність родичів, друзів чи знайомих була основною причиною, чому вони вирішили переїхати до країни перебування. На другому місці – географічна близькість до України (13,6% респондентів називають це ключовим фактором), на третьому – безкоштовне житло (9,4%).

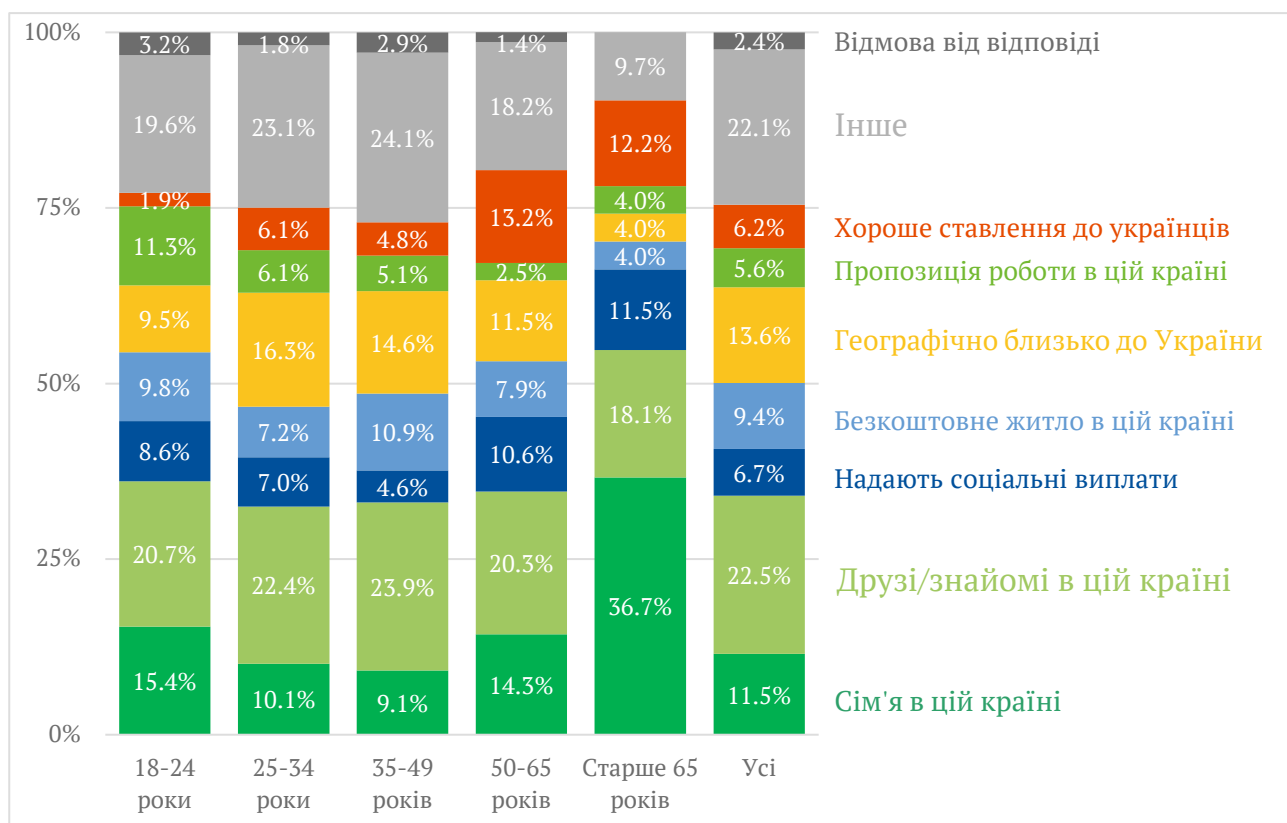
Респонденти з усіх вікових груп назвали наявність родичів, друзів, знайомих найважливішим фактором для обрання країни; друга за важливістю причина різниться залежно від віку.

Для 11,3% опитаних 18–24 років основною причиною переїзду до обраного місця стала отримана пропозиція роботи в цій країні. Серед усіх вікових груп молодь також має найвищий рівень зайнятості: 36,8% працевлаштувалися на повний чи неповний робочий день.

Для респондентів 25–34 та 35–49 років другим за важливістю критерієм переїзду у країну їх тимчасового перебування стала географічна близькість до України (16,3% та 14,6% відповідно). Для опитаних 50–65 років другим за важливістю фактором стало хороше ставлення до українців (13,2%).

Опитані люди старше 65 років, як і представники інших вікових груп, переважно виїжджали до країни, де проживають їхні члени родини або друзі. Варто зауважити, що саме для цієї категорії даний фактор є найбільш важливим порівняно з іншими групами (54,8%). Для людей віком від 65 років також важливішою, ніж для інших, була наявність соціальних виплат у країні перебування (Рисунок 9).

Рисунок 9. Відповіді респондентів на питання «Яка основна причина, чому Ви прийняли рішення переїхати до країни поточного перебування?», у розподілі за різними віковими групами, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

2.4. ПОЛІТИКИ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

4 березня 2022 року Європейський Союз надав українцям можливість отримати статус тимчасового захисту.¹⁵ Усі українці, що в'їхали на територію ЄС після 24 лютого 2022 року, мають право на отримання цього статусу. Він надає можливість українцям жити в будь-якій країні ЄС, а також можливість легально працювати, мати доступ до системи освіти та медицини нарівні із громадянами ЄС. Статус тимчасового захисту був дійсний рік – до 4 березня 2023 року.

ЄС продовжив термін дії тимчасового захисту, однак кожна країна ЄС має свої правила щодо того, що саме мають зробити українські біженці, щоб подовжити дію тимчасового захисту. Деякі країни, як наприклад, Австрія, Словаччина, Фінляндія та Норвегія автоматично продовжують статус тимчасового захисту усім українцям. В інших країнах, таких як Швеція та Чехія для продовження дії захисту потрібно подати заявку онлайн. У Франції ж, наприклад, потрібно особисто прийти у місцеві державні органи для продовження. Різним є і термін на який продовжують статус тимчасового захисту: тоді як у більшості країн ЄС його продовжують на рік, у Польщі - лише до вересня 2023 року.¹⁶

Хоча статус тимчасового захисту надають усі країни ЄС, деякі із них також пропонують додаткові пільги для українців, як, наприклад, грошові виплати, можливість отримання безкоштовного житла, безкоштовні мовні чи інтеграційні курси тощо.

¹⁵ "Temporary protection." Migration and Home Affairs. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

¹⁶ <https://ecre.org/updated-information-sheet-measures-in-response-to-the-arrival-of-displaced-people-fleeing-the-war-in-ukraine-3/>

Таблиця 1. Політики окремих країн ЄС щодо допомоги українцям

Країна	Кількість українських біженців/витрати як % від ВВП	Політики щодо грошових компенсацій	Політики щодо житла та інтеграції біженців
Польща	1,5 млн людей подались на тимчасовий захист / 1% від ВВП ¹⁷	Українці можуть отримувати щомісячну допомогу на дітей: приблизно 100 євро на місяць. Також українці можуть отримати додаткову одноразову допомогу у розмірі 64 євро.	Протягом 2022 року українці могли безкоштовно проживати у центрах розміщення біженців. Однак з 1 січня 2023 року польський уряд запроваджує оплату у розмірі 50% від вартості проживання у центрі біженців для тих, хто проживає там довше 120 днів. Також люди, які надають житло біженцям, можуть отримати компенсацію від держави у розмірі 270 євро на людину протягом перших 4 місяців з часу в'їзду до Польщі. В різних містах Польщі також існують різні локальні та приватні ініціативи (наприклад, безкоштовні курси польської мови, їжа, одяг).
Німеччина	Понад 1 млн людей подались на тимчасовий захист / 0,11% від ВВП	Безробітні українці можуть отримувати щомісячні виплати із безробіття: приблизно 400 євро на людину. Однак для цього потрібно стати на облік у місцеву службу зайнятості. Також існують виплати на дітей – від 285 до 376 євро на місяць, залежно від віку дитини. Непрацевдатні дорослі також можуть отримати виплати від соціальної служби.	Українці можуть отримати субсидію на оренду житла (державна покриє принаймні частину оренди), а також субсидію для оплати опалення. Також є можливість проживати в соціальному житлі, наданому державою. Українці можуть записатись на безкоштовні курси: як звичайні мовні курси, так і професійні мовні курси, а також інтеграційні курси, які, крім вивчення мови, допомагають адаптуватися до життя в Німеччині.
Чехія	462 тис людей подались на тимчасовий захист / 0,8% від ВВП	У 2022 році українці могли отримувати щомісячні виплати у розмірі 200 євро на людину. Однак з 1 січня 2023 року така допомога стане лише одноразовою та лише для людей, які не отримують від держави житло, харчування і гігієнічні засоби.	Держава надає можливість безкоштовного проживання у центрах розміщення. Однак з 1 січня 2023 року термін безкоштовного проживання в таких центрах буде обмеженим: в спортзалах – до 30 днів; в готельних номерах – до 150 днів. Також грошову компенсацію можуть отримати люди, в яких проживають біженці. Українці також можуть записатись на безкоштовні курси вивчення чеської мови.
Італія	161 тис людей подались на тимчасовий захист / 0,04% від ВВП	Три місяці виплати по 300 євро на дорослого та 150 євро на дитину, але лише якщо вони не проживають у житлі, наданому державою.	Держава надає житло на 1 рік людям, яким немає де жити (але тоді вони не можуть отримувати виплати). Інших політик на національному рівні немає, але інколи є на місцевому рівні або через приватні благодійні організації чи місцеву діаспору (наприклад, безкоштовні курси італійської мови, їжа, одяг тощо).
Іспанія	154 тис людей подались на тимчасовий захист / 0,05% від ВВП	Грошова допомога українцям в Іспанії становить 400 євро для дорослого та 100 євро на дитину. Виплата надається протягом 6 місяців. Ці виплати розпочалися лише у серпні 2022 року.	Людей, які не можуть знайти житло самостійно, можуть поселити в центрі розміщення біженців. Українці також можуть записатись на безкоштовні мовні курси.

Джерело: офіційні дані та медіа. Детальніше на наступній сторінці.

¹⁷ Ukraine Support Tracker. Ifw Kiel Intitute For The World Economy. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

Посилання на дані з таблиці можна знайти у примітках.^{18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,33}

2.5. ОСОБЛИВОСТІ РІЗНИХ КРАЇН ЩОДО ПІДТРИМКИ БІЖЕНЦІВ

Для того щоб зрозуміти реальний вплив політик допомоги різних країн ЄС, ми проаналізували результати кількісного опитування та глибинних інтерв'ю українських біженців у Європі, проведених компанією Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії. Отримані інсайти дозволяють наочно побачити, наскільки різними є підходи різних держав до надання допомоги українцям, і як ця допомога впливає на життя біженців та їхні подальші наміри.

Головними видами допомоги, яку отримували біженці від країни, що їх прихистила, стали соціальні виплати, гуманітарна допомога, забезпечення житлом, мовні курси, які надавалися безкоштовно, освітні послуги для неповнолітніх та допомога з оформленням документів (Таблиця 2).

У Німеччині рівень забезпечення українських біженців житлом є найвищим у порівнянні з іншими країнами (71,2%). У цій країні також найвищою є частка людей, які відвідують мовні курси (62,2%). Українцям-слухачам мовних курсів у Німеччині платять стипендію; курси також є обов'язковими для подальшого працевлаштування.

¹⁸ “Соціальна допомога на виховання дітей 500+ і Сімейний капітал по догляду.” *Portal Gov.pl*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

¹⁹ “Одноразова грошова допомога і безкоштовна медична опіка.” Сайт Республіки Польща. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²⁰ “Зміни у програмі 40+ на біженця з України із листопада: виплати будуть у 2023 році.” *UAPL.info*. Листопад 9, 2022. [Link](#)

²¹ “Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation.” *UNHCR*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²² “На яку допомогу можуть розраховувати українські біженці у топ-3 найпопулярніших країнах.” *Слово і Діло*. Листопад 22, 2022. [Link](#)

²³ “Інформаційний довідник Germany4Ukraine.” *Федеральне міністерство внутрішніх справ і комплексного територіального розвитку*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²⁴ Nová aplikace pro vyřízení HUMANITARNÍ DAVKY. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²⁵ “Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation.” *UNHCR*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²⁶ “POMOC PRO OBČANY UKRAJINY A JEJICH ZAMĚSTNAVATELE.” *Urad prace CR*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²⁷ Ківва, Ілона. “Чехія урізала терміни безплатного проживання для біженців з України.” *Заборона*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²⁸ “Ukraine emergency. Temporary Protection Applications Dashboard.” Civil Protection Department. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²⁹ Ківва, Ілона. “Іспанія видаватиме біженцям з України по 400: як взяти участь у програмі.” *Заборона*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

³⁰ “Тимчасовий захист в Іспанії: умови в'їзду, права українців, соціальна та фінансова допомога.” *Visit Ukraine. Today*. Листопад 4, 2022. [Link](#)

³¹ “Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation.” *UNHCR*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

³² Пелец, Ірина. «Я в Іспанії, але не знаю мови. Безплатні курси для українців та ціни на платні.» *ЕВАКУАЦІЯ. CITY*. Квітень 9, 2022. [Link](#)

³³ Ukraine Support Tracker. Ifw Kiel Intitute For The World Economy. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

Таблиця 2. Відповіді респондентів на питання «Вкажіть, чи отримували Ви наступну допомогу в країні свого поточного перебування?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Вид допомоги	Польща	Німеччина	Чехія	Італія	Інші
Соціальні виплати	4,0%	80,8%	72,9%	51,5%	65,3%
Гуманітарна допомога	51,2%	53,9%	28,2%	62,1%	65,3%
Забезпечення житлом	29,4%	71,2%	40,0%	34,9%	52,6%
Мовні курси	22,5%	62,2%	29,4%	34,9%	45,8%
Освітні послуги	30,1%	41,7%	38,8%	43,9%	43,0%
Допомога з оформленням документів	21,4%	48,7%	31,8%	36,4%	46,6%
Інше	18,0%	32,1%	18,8%	22,7%	45,0%
Не отримували допомоги	9,4%	3,9%	8,2%	3,0%	8,0%

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Одним з найважливіших напрямків допомоги є підтримка житлом. Пошук помешкання стає одним з перших значних викликів, що постає перед біженцями. Велика кількість біженців створює додатковий попит на оренду у країнах Європи, який часто і так був завищеним; не всі біженці можуть повністю оплачувати житло, якщо взагалі можуть.

Формально усі країни Європи, що прийняли найбільшу кількість українців (Польща, Німеччина, Чехія, Італія), надають можливість безкоштовного проживання для біженців. Однак термін, на який людину можуть розмістити безкоштовно, та умови проживання різняться від країни до країни.

Майже половина (48,3%) українських біженців проживають в окремій квартирі чи будинку. Суттєвою також є частка людей, які живуть у кімнаті у квартирі чи будинку з іншими українцями чи місцевими жителями (30,4%) або ж у гуртожитку чи центрі для біженців (13,8%). Переважна більшість українських біженців (84,4%) задоволені умовами їх поточного житла.

Найбільша частка опитаних респондентів, що платять за житло самостійно, – у Польщі, де 62% сплачують повну суму з власної кишені (Рисунок 10). Тільки невелика частка опитаних проживає безоплатно; з глибинних інтерв'ю ми знаємо, що принаймні частина таких біженців отримує житло не від держави, а від свого роботодавця в Польщі. Водночас, орендувати житло в Польщі не так вже й легко, особливо у великих містах, і через це певна частина українських біженців проживають у гуртожитках або шелтерах.

В Польщі винайняти квартиру, я так підозрюю, як і у Франції, без поручителя, без місцевого мешканця, власника житла місцевого, неможливо. У нас немає рідних в Польщі, які б допомогли, ми ситуативно опинилися тут, абсолютно просто тікаючи в нікуди. І плюс дуже перенасичений попит, дуже великий попит, і просто фізично, тобто я телефонувала подивитися квартиру через 6 хвилин після то, як її виставили на сайт оголошень, і вже не брали навіть на перегляд, уже було забагато бажуючих і вже відмовляли.

Я не змогла винайняти житло, ми поки що лишаємось в гуртожитку, але ми не знаємо час, скільки нам можна тут жити, ми не маємо ніякої гарантії, що ця кімната залишиться наша, ми не маємо права виїжджати на Україну, побачитись з рідними, наприклад, або ще якісь поїздки повністю заборонені, виїзди заборонені адміністрацією.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Польщі

З іншого боку, понад дві третини опитаних біженців у Німеччині отримують повну компенсацію на житло від місцевої влади чи живуть безоплатно. Декілька опитаних респондентів вказали, що з усіх комунальних послуг вони сплачують лише за спожиту електроенергію, оскільки державна компенсація не покриває цих витрат.

Відрізняється також і якість житла: опитані біженці в Німеччині безкоштовно проживають у тому числі в окремих дво- та трикімнатних квартирах. Розмір наданого державою житла залежить від розміру сім'ї. Особливістю Німеччини є те, що держава є одним з найбільших власників житлової нерухомості у країні.

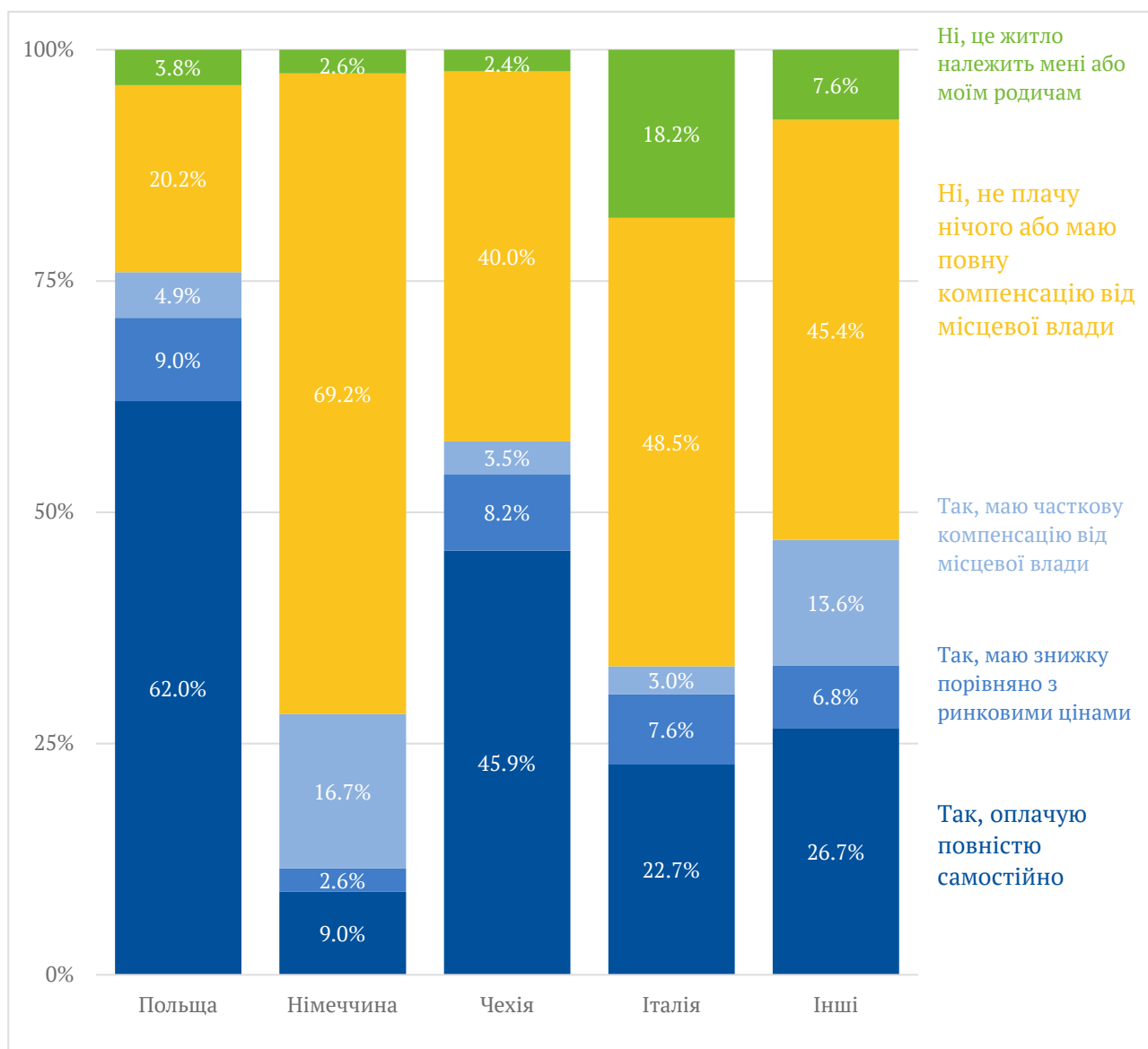
Значна частина цього житла була вільною для заселення українських біженців, коли така потреба виникла. Станом на 31 березня 2022 року було майже 6,5 тисяч незаселених тільки федеральних (без урахування муніципальних) квартир загальною площею понад 1 млн метрів квадратних — уже після початку повномасштабної війни в Україні і підвищення попиту на житло.³⁴

Не менш важливою для біженців є можливість отримання соціальних виплат. Як і у випадку житла, такі виплати надають всі країни, однак їх розміри та умови отримання суттєво різняться. Найбільший відсоток опитаних, що вважають розмір отримуваної допомоги достатнім, – у Німеччині; найменший – у Польщі.

---

³⁴ Jede sechste bundeseigene Wohnung steht leer — tagesschau — [Link](#)

Рисунок 10. Відповіді респондентів на питання «Чи платите Ви оренду за поточне житло?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

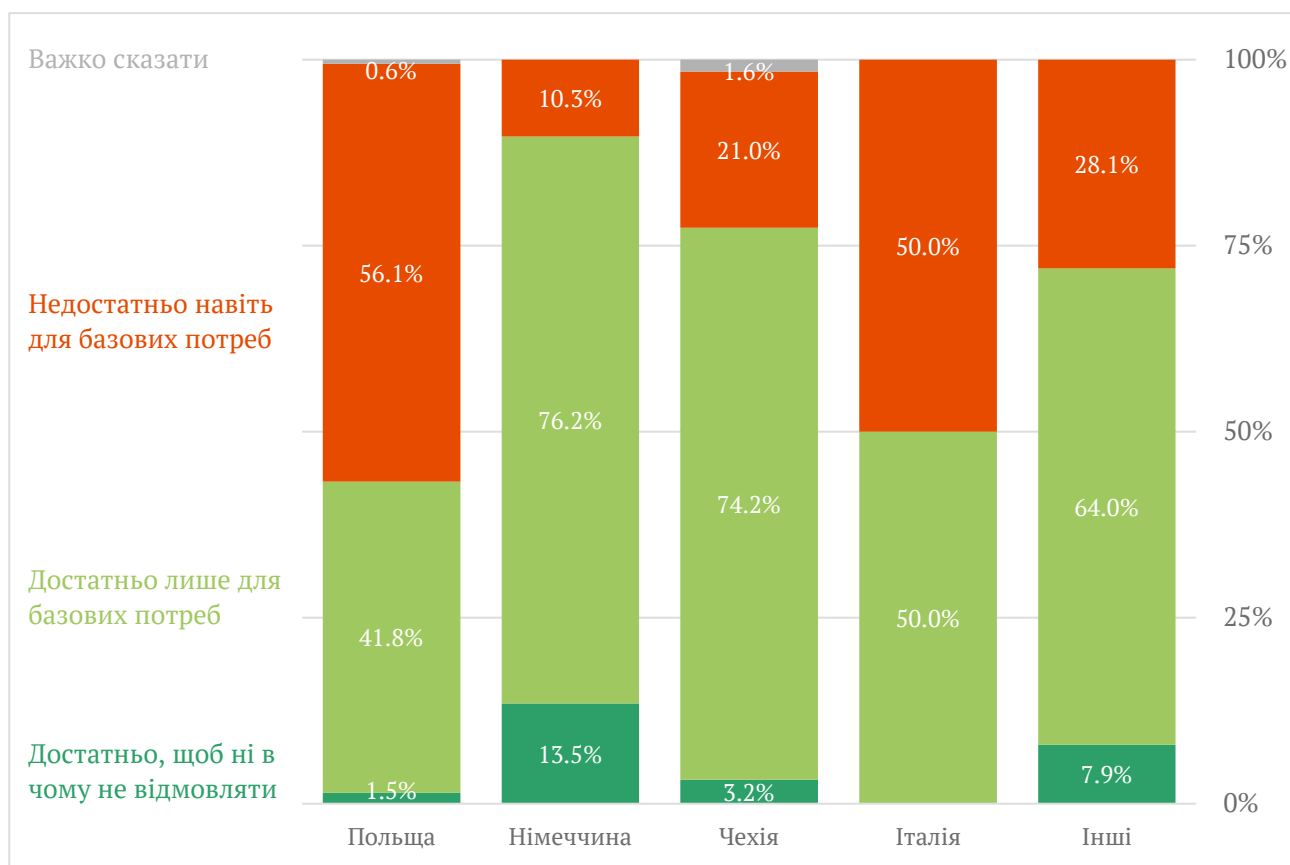

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Глибинні інтерв'ю розкривають окремі приховані проблеми: наприклад, в Італії для біженців передбачено три виплати грошової допомоги по 300 євро кожна, однак опитані біженці зіштовхувалися з бюрократичними перепонами, що затягують отримання цих виплат.

Усі ми отримали тільки по 300 євро, а сьогодні уже вересень. Тобто у них тут все це, я навіть не знаю, як сказати, у них тут усе дуже повільно... Багато людей взагалі не отримали, багато – отримали. Тобто, це якось так вибірково: кому пощастило, кому не пощастило. Я не розумію до кінця цієї їхньої системи. Тобто, ми подали на виплати, і у червні я отримала тільки одну виплату, ці 300 євро. І, відповідно, коли я їх забрала, я подала на наступні. Досі цих грошей немає.
Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Італії

Рисунок 11. Відповіді респондентів на питання «Чи достатньо розміру отримуваних Вами соціальних виплат для життя?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Різняться також умови, за яких біженцям надають чи відмовляють у наданні соціальних виплат. Реєстрацію у центрі зайнятості найчастіше вимагають у Німеччині – 57,1% опитаних респондентів з цієї країни вказали на цю вимогу. У Польщі набагато частіше, ніж в інших країнах, висувують вимогу щодо наявності дітей для отримання соціальної допомоги – фактично, єдиною постійною допомогою є саме допомога на дітей. Італія ж відрізняється тим, що частіше від інших не висуває до шукачів допомоги абсолютно жодних вимог (Рисунок 12).³⁵

*...Ми отримали разову виплату 300 злотих, це близько 70 на кожну людину, разова виплата, близько 2000 гривень .... А по 500 злотих – це трошки більше, десь 3000 гривень, ми отримуємо ... щомісяця 1000 злотих на двох дітей.
Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Польщі*

Німеччина також ставить у вимогу отримання соціальної допомоги вивчення мови країни. Про це повідомили 28,6% опитаних у цій країні – порівняно з 1,61% у Чехії, 0,58% у Польщі, 0,00% в Італії.

³⁵ Цей аналіз заснований на відповідях біженців щодо їх досвіду отримання виплат. Згідно із законом, в Італії існують вимоги для отримання виплат: виплати не можуть отримувати люди, які живуть в житлі, наданому державою.

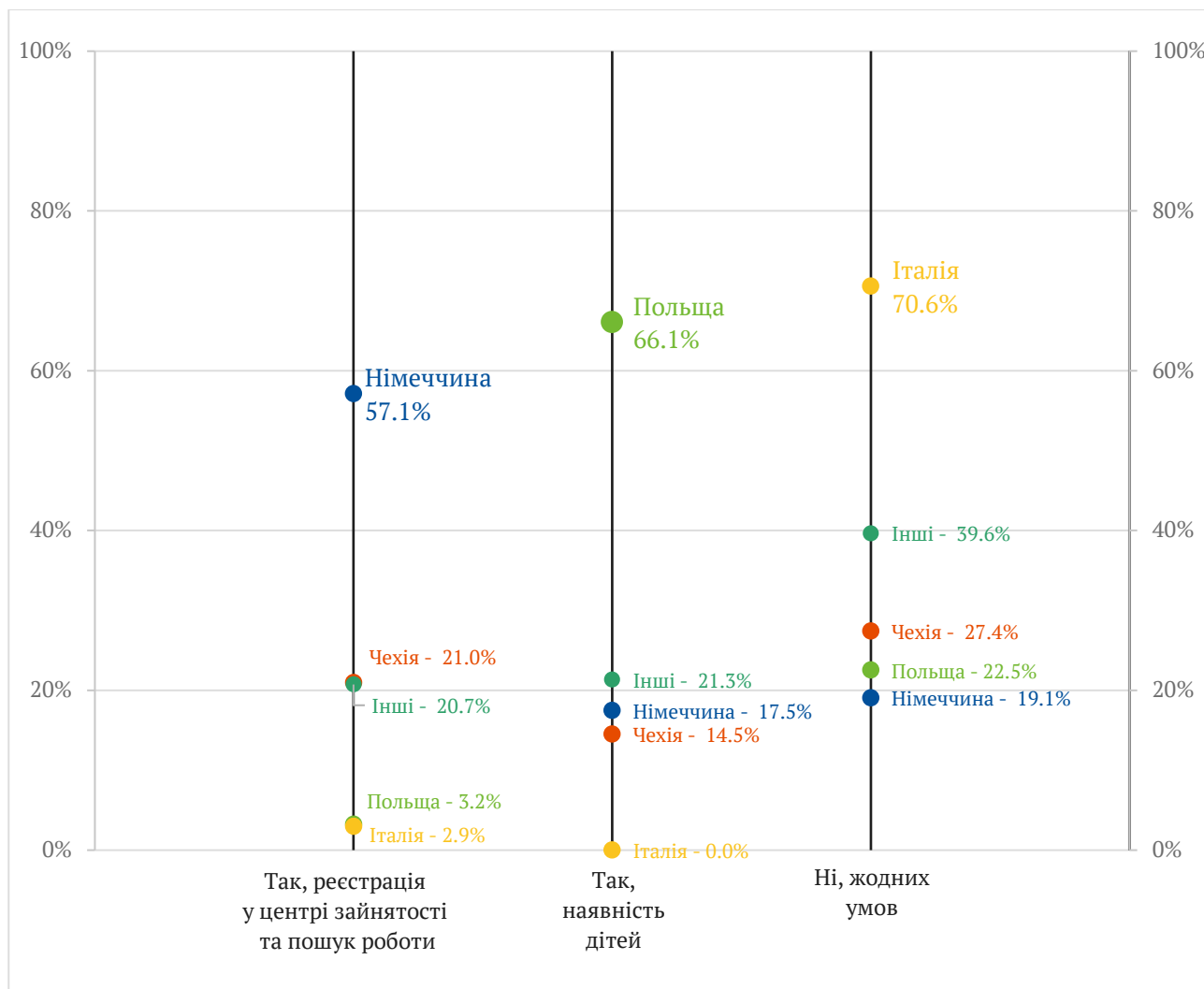
Жорсткіші вимоги до отримання соціальної допомоги (яка ще й є більшою, ніж в інших країнах), зокрема в мовному питанні, призводять до того, що суттєво більша частка українських біженців у Німеччині серйозно вивчають німецьку мову (Рисунок 13).

Водночас про доступність безкоштовних курсів для вивчення мови говорили опитані респонденти з усіх досліджуваних країн, однак саме Німеччина найбільш ефективно залучає біженців до їх відвідання.

У першу чергу, якщо я хочу тут працювати, мені потрібно вивчити мову, тому що без мови тут працювати, звісно, можна, але робота буде дуже така, знаєте, важка і низькооплачувана. Ось ці мовні курси нам оплачує джоб-центр, і вони прирівнюються до роботи.

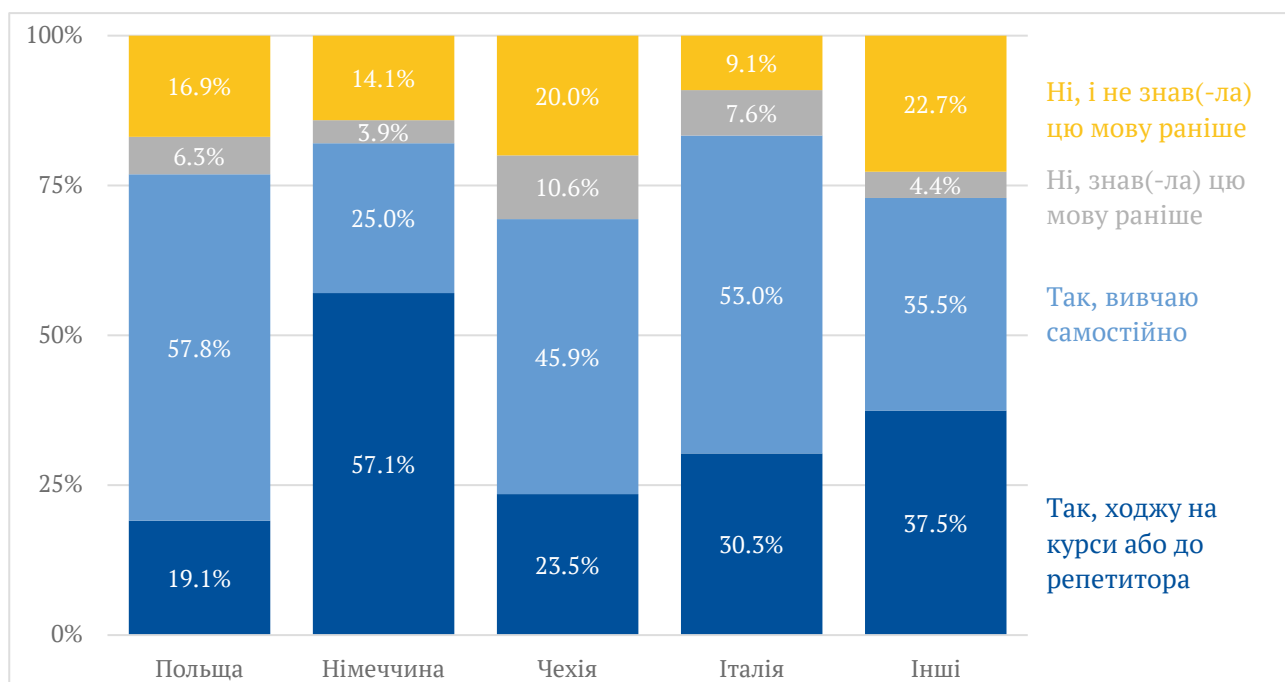
Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Німеччині

Рисунок 12. Обрані відповіді респондентів на питання «Чи були якісь умови для отримання Вами соціальних виплат?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 13. Відповіді респондентів на питання «Чи вивчаєте Ви мову країни перебування?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Незнання мови країни перебування є серйозною перешкодою для тих біженців, хто бажає працювати за своєю спеціальністю. Більше половини опитаних у всіх країнах зазначають, що вільне володіння мовою є обов'язковою умовою для того, щоб працювати за спеціальністю (в Італії цей показник найвищий – 74,2%). Усі опитані респонденти зазначали, що так чи інакше мають безкоштовний доступ до медицини. Однак якість медичних послуг суттєво різниться від країни до країни. Опитані біженці у Іспанії та Франції були дуже задоволені рівнем медицини у своїх країнах перебування; опитані українці в інших країнах мали певні скарги, що здебільшого стосувалися тривалості очікування на вільний запис до лікаря.

У моєї приятельки дочка – епілептик уже багато років. У неї трапився напад. У неї була клінічна смерть, у цієї жінки. Її тримали у реанімації 10 днів під крапельницями. Вводили дуже дорогі препарати... Це повністю безкоштовно все. І реанімація, все-все це було у неї... І зробили обстеження повне і виявили причину... Вона дуже задоволена, що саме знайшлася причина... І так, вона, звісно, засмучена. Каже: «У своєму місті стільки платила грошей, стільки питала, стільки всього. Чому у Дніпрі ніхто цього не сказав?». А тут усе-таки... Може, обладнання тут краще.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Франції.

... І дуже з медициною складно в плані – десь кудись достукатися до когось, добитися. Три-чотири місяці треба чекати, як тут називається, термін. Оцих термінів, щоб його якимось чином, як то кажуть, пробити. Ти приходиш сьогодні, там тобі якусь там, ну, зробили вигляд, що глянули, приходь там через місяць ще чи там через дві неділі.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Німеччині.

Незважаючи на те, що не всі країни вимагають від дітей біженців обов'язкового навчання у школах, опитані батьки зазвичай самі зацікавлені в тому, щоб їхні діти не марнували час та продовжували навчання. У деяких країнах, як-от в Іспанії чи Німеччині, відвідання місцевої школи є обов'язковим.

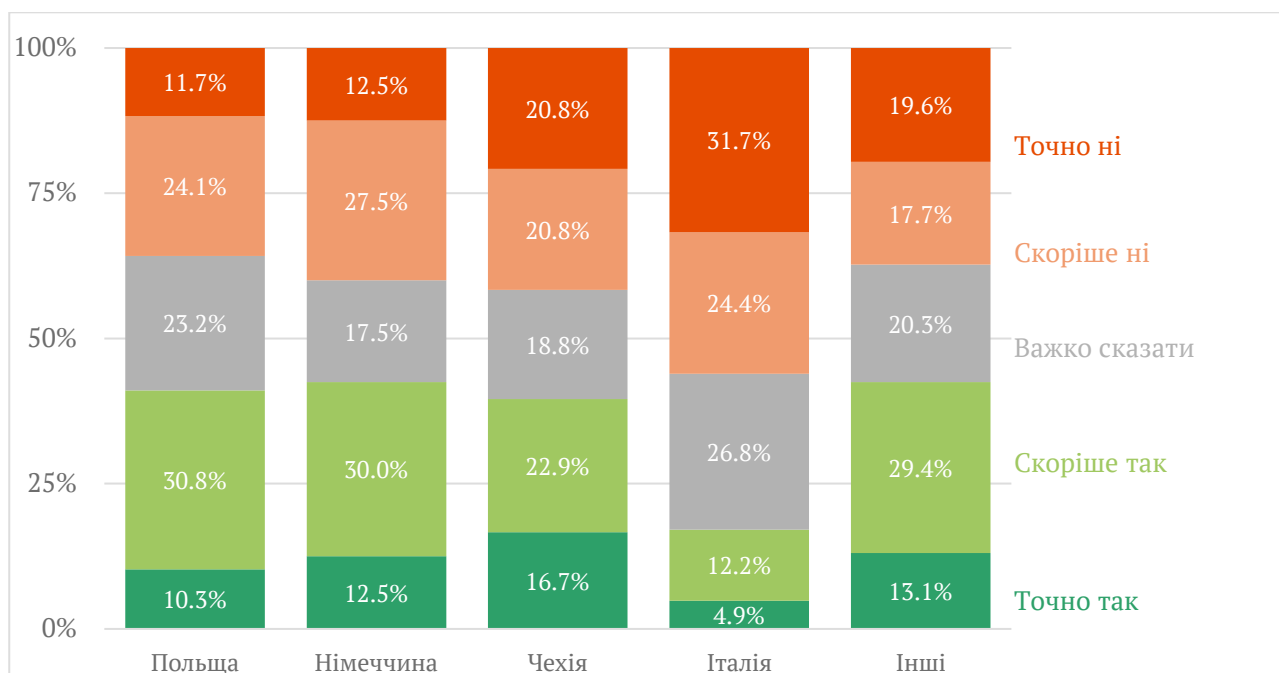
В інших країнах, особливо там, де є дефіцит місць у школах, така вимога відсутня чи її дотримуються не надто суворо. Коли це можливо, батьки намагаються зберегти освітній зв'язок своїх дітей з Україною та переводять їх на дистанційну чи екстернатну форму навчання.

Бажання батьків, щоб їхні діти продовжували навчатись у країні перебування навіть після закінчення війни, може бути одним з індикаторів того, чи планують біженці повернутися в Україну. Показово, що найменша частка респондентів, які б хотіли, щоб їхні діти продовжували здобувати освіту у країні тимчасового перебування, – в Італії.

Відповіді біженців у Італії, з якими проводили глибинні інтерв'ю, частково проливають світло на цей феномен: українські діти не можуть вчасно отримати підручники через освітню бюрократію, вчителі часто страйкують, а самі школи – інколи це «не школи, а сараї, якщо порівнювати з українськими школами».

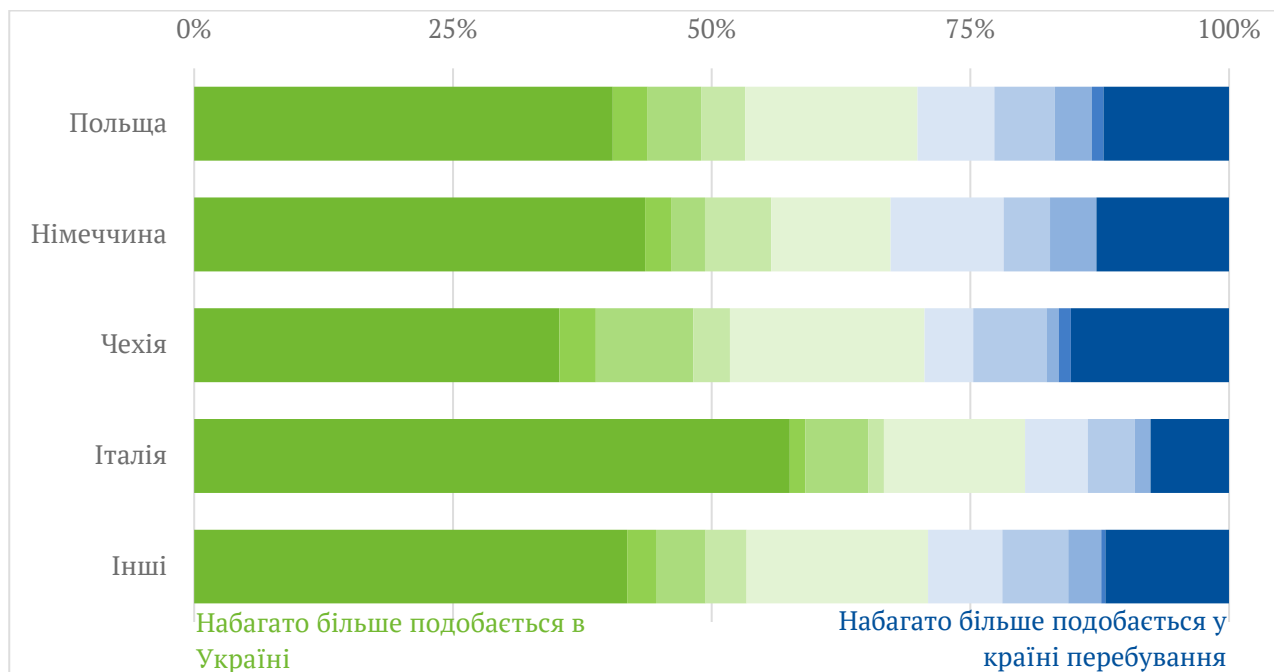
Допустимо, нас попередили, що у п'ятницю ми до школи не йдемо, бо вчителі страйкуватимуть. І страйки у них – нормальна справа, вони постійно страйкують, не виходять на роботу... І коли ми вперше були на зборах, вперше нас запросили, батьків, на збори, я була здивована цією школою. Але так, щоб бути більш тактичною – це не школа, це сарай, якщо порівнювати з нашою українською школою.
Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Італії

Рисунок 14. Відповіді респондентів на питання «Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти продовжували і після закінчення війни навчатись в країні перебування?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 15. Відповіді респондентів на питання «Порівнюючи життя в Україні та життя у країні перебування, загалом де Вам подобається жити більше?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Більшість (67%) опитаних українців загалом задоволені перебуванням у країні їх поточного проживання під час повномасштабного вторгнення. Вони також високо оцінюють рівень державних послуг (57%). Водночас вказують, що основними проблемами, з якими стикалися, є відсутність або складний доступ до медицини, а також низька її якість (45,4%), високий рівень бюрократизації (26%) та несвоєчасне оформлення потрібних документів чи надання соціальних виплат (13,3%).

Зрештою, всі згадані в цьому розділі аспекти впливають на загальне сприйняття біженцями свого майбутнього у країні перебування. Загалом більшість опитаних біженців зазначають, що їм усе-таки більше подобається життя в Україні. Лише близько третини опитаних респондентів загалом надають перевагу країні перебування (Рисунок 15).

Така оцінка, хоч і є абсолютно суб’єктивною, є важливим підґрунтям для повернення біженців додому. Необхідно скористатися цим та створити максимально комфортні умови для того, щоб більшість тимчасово переміщених українців мали не тільки суб’єктивні, а й об’єктивні причини для повернення додому.

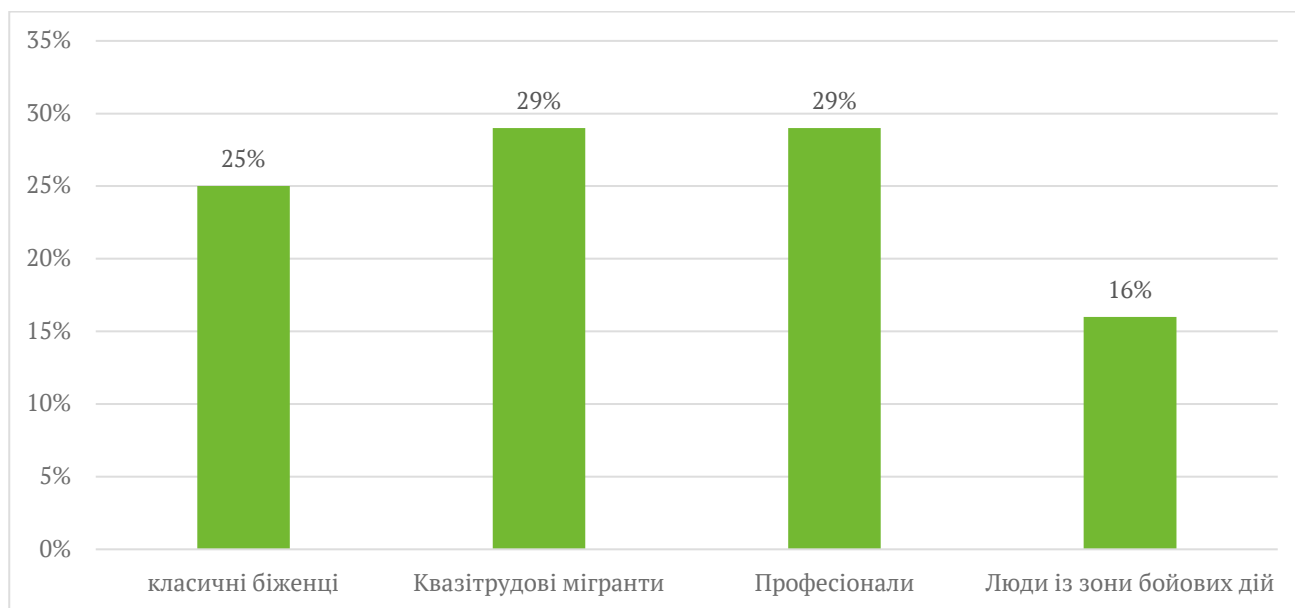
2.6. ПОРТРЕТИ БІЖЕНЦІВ

Щоб ще краще зрозуміти, які групи людей виїхали з України після повномасштабного вторгнення, ми провели кластерний аналіз, використовуючи дані нашого опитування. Ми використали метод k-modes³⁶ та провели кластерний аналіз на таких змінних:

³⁶ Huang, Z. (1998). Extensions to the k-means algorithm for clustering large data sets with categorical values. *Data mining and knowledge discovery*, 2(3), 283–304. [Link](#)

У результаті кластерного аналізу ми отримали 4 кластери, які ми можемо охарактеризувати наступним чином:

Рисунок 16. Розподіл респондентів за кластерами

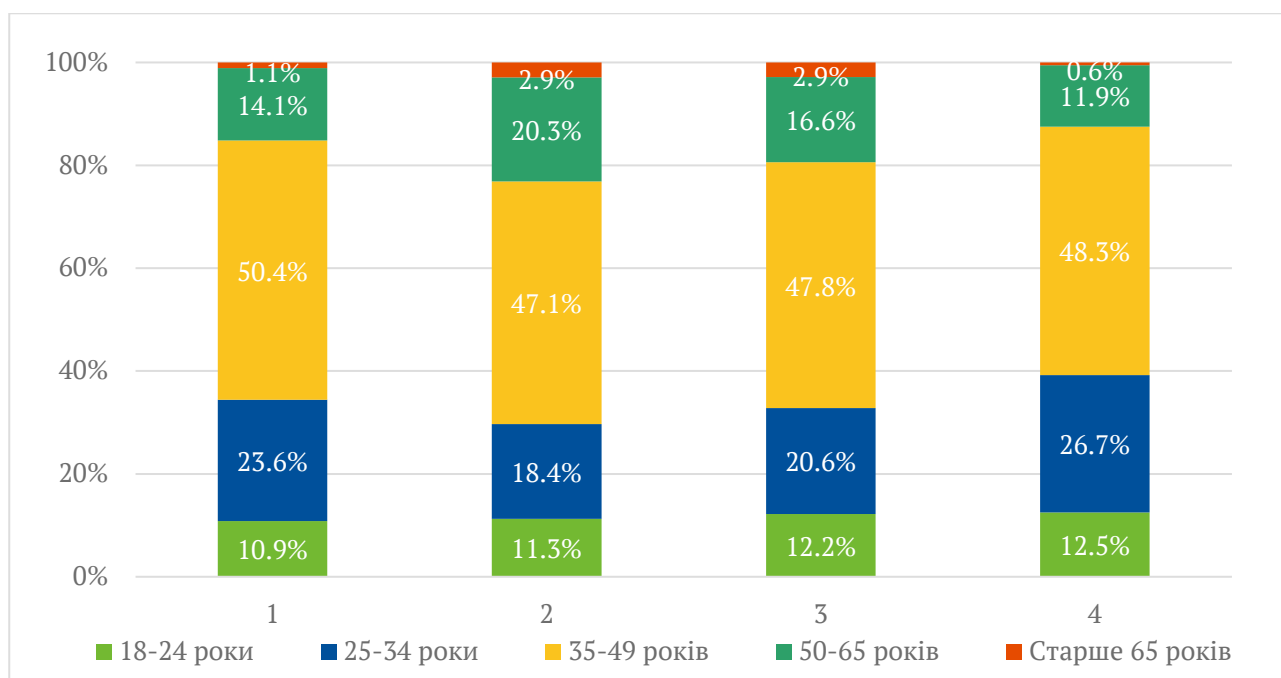

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, власні розрахунки ЦЕС

1-й кластер (25% від усіх опитаних): «Класичні біженці»

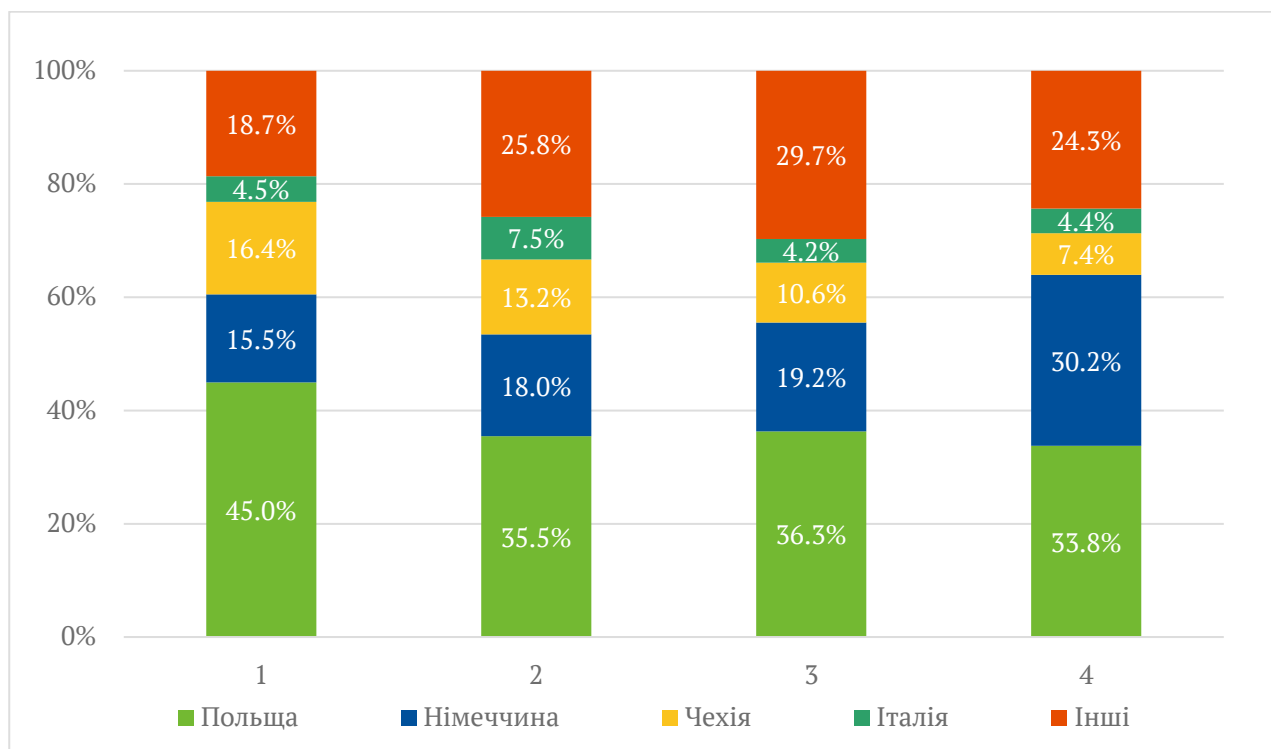
Українці з цієї групи – здебільшого жінки середнього віку (Рисунок 17), більшість із дітьми. Вони найбільш схильні наразі перебувати в Польщі та Чехії, в великих містах (Рисунок 18). Вони частіше за інших обирали країну перебування через географічну близькість до України.

Рисунок 17. Розподіл за віком

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 18. Розподіл за країнами перебування

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

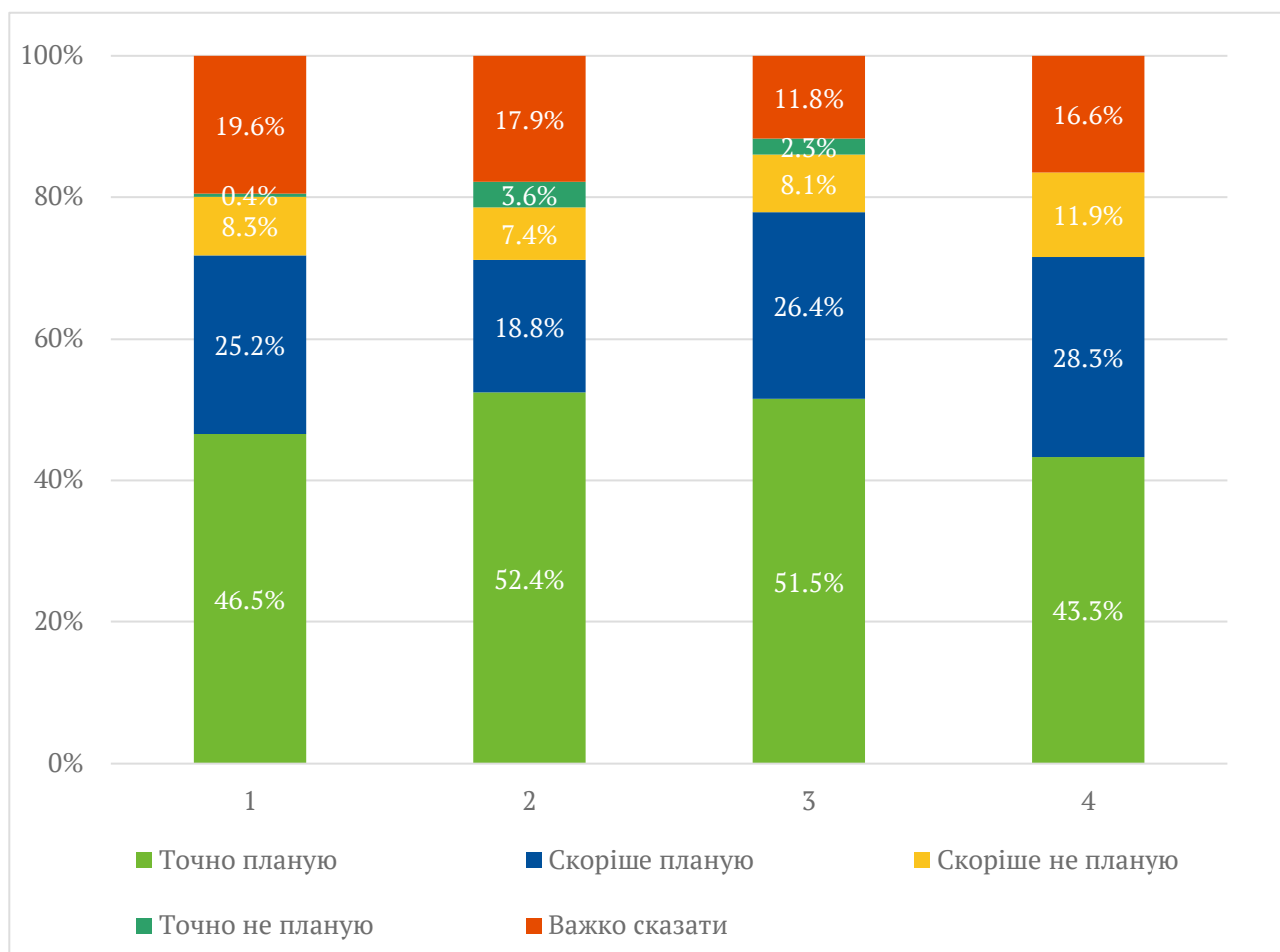
Ці люди не дуже адаптовані до життя за кордоном: до війни велика частина з них ніколи не була за кордоном (41% українців з цієї групи ніколи раніше не були за кордоном, порівняно із 37% серед усіх біженців), вони гірше знають мову країни перебування порівняно із іншими групами та менше за інші групи вивчають мову, хоча незнання мови і створює їм значні проблеми у повсякденному житті (Додаток. Рисунок 1). Загалом, вони також частіше незадоволені своїм життям у країні перебування (Додаток. Рисунок 2), менше за інші групи мають друзів серед місцевих мешканців (лише 32% мають друзів серед місцевих мешканців порівняно із 70% серед усіх біженців), та вважають, що рівня соціальних виплат у країні перебування та поточного доходу недостатньо для життя. Разом з тим, люди з цієї групи більше за середній показник готові на кроки для пошуку роботи (Рисунок 20).

До війни люди з цієї групи жили в населених пунктах, які перебували поза зоною бойових дій, але потерпали від обстрілів, – переважно в центральній та західній Україні, а також Одеській області (Рисунок 46). Хоча безпосередніх бойових дій в їх населеному пункті здебільшого не було, основною причиною виїзду за кордон для них все ж були побоювання за власну безпеку (Рисунок 21). До війни вони мали нижчий рівень доходу порівняно із іншими біженцями, зараз також мають низький рівень доходу (Рисунки 48-49).

2-й кластер (29% від усіх опитаних): «Квазітрудова мігранти»

Люди з цього сегменту є найбільш адаптованими до життя за кордоном: найбільш схильні працювати в країні перебування, вони були найбільш схильними виїхати до країни, де у них була родина, мову якої вони знали або через можливість знайти роботу в цій країні (Рисунок 47). Порівняно з іншими групами, люди в цій групі частіше знають мову країни перебування на високому рівні та, відповідно, менш схильні вивчати мову.

Рисунок 19. Розподіл за планами респондентів повернутися до України

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

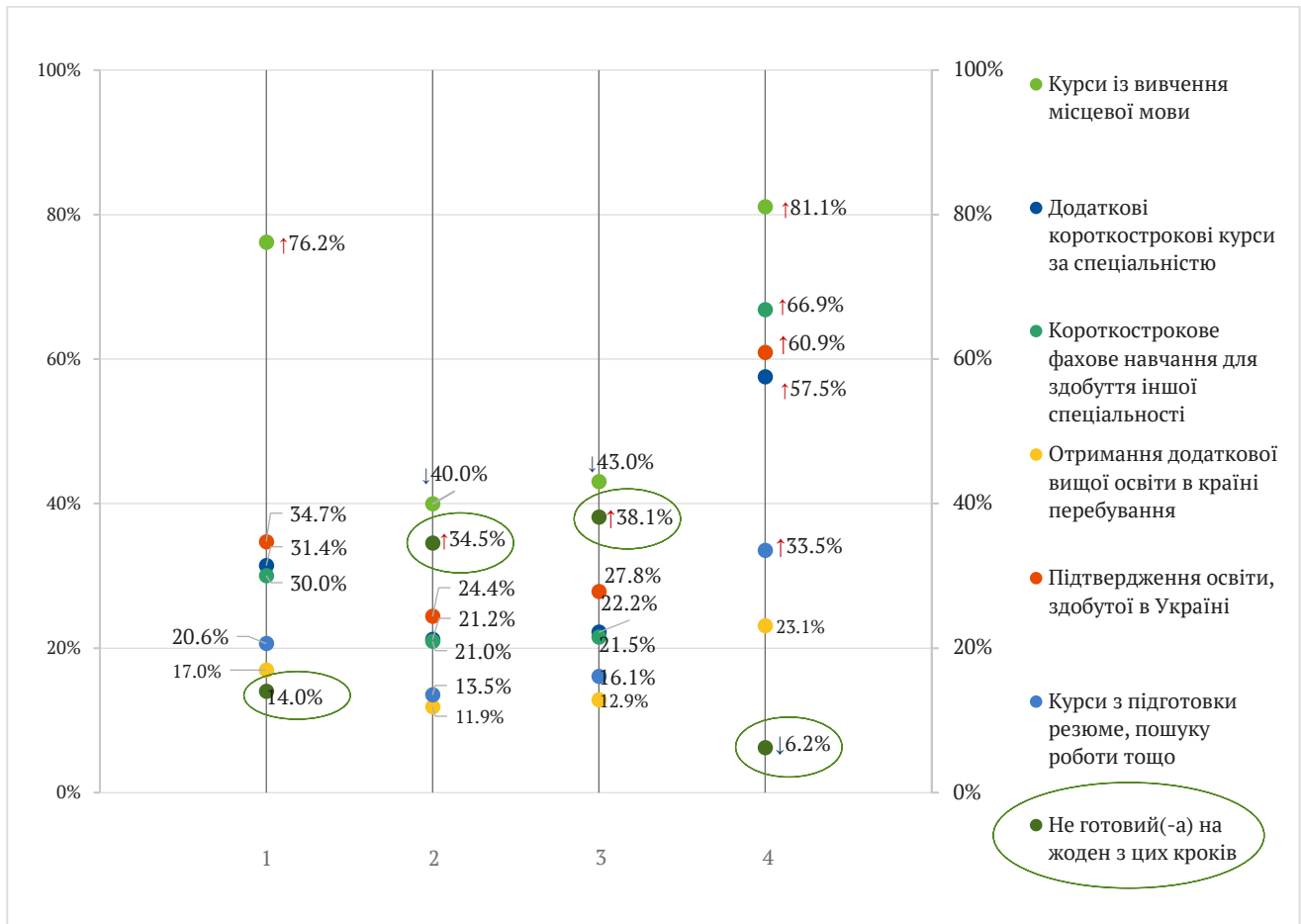
Люди з цієї групи були до війни найбільш схильними працювати за кордоном (25% людей в цій групі працювали за кордоном до війни, порівняно із 20% серед усіх біженців). Разом із тим, вони менше за середньостатистичного біженця готові робити кроки для пошуку іншої роботи (Рисунок 20).

Вони є найбільш задоволеними перебуванням за кордоном та державними послугами, мають там найменше проблем, найбільш позитивно оцінюють ставлення місцевих до українців та є єдиною групою, кому життя за кордоном подобається так само або більше, ніж життя в Україні (лише 45% подобається більше в Україні, 24% приблизно однаково оцінюють життя в Україні та за кордоном, а 31% надають перевагу життю за кордоном).

Вони більше за інші групи схильні жити в житлі, яке належить членам їхньої родини (11% порівняно із 5% серед усіх біженців), напевно, через це вони найбільше задоволені житлом та найменше мають обмежень щодо терміну, протягом якого можуть жити у поточному житлі (лише 40% можуть жити у поточному житлі менше року, порівняно із 53% серед усіх біженців).

Також люди з цієї групи менше за інші групи потребують допомоги (31% не потребують жодної додаткової допомоги порівняно із 20% серед усіх біженців).

Рисунок 20. Кроки, на які респонденти готові з підвищення кваліфікації, щоб знайти кращу роботу

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Важливим також є те, що на їх рішення про повернення до України найменше впливатимуть зовнішні фактори: як бойові дії, так і політика української держави: це єдина група, на рішення якої про повернення радше не вплине завершення бойових дій (Рисунок 22).

Також у людей із цієї групи найменше залишилось родичів в Україні, що свідчить про їхній менший зв'язок з Україною. Порівняно з іншими сегментами, основною причиною виїзду з України для людей із цієї групи рідше є побоювання за власну безпеку (Рисунок 21). Також, порівняно з іншими групами, люди в цій групі зазнали найменше проблем та втрат через повномасштабне російське вторгнення (Рисунок 50). Можливо, це пов'язано з тим, що люди з цієї групи більш схильні бути із Західної України (а також із Одеської області) (Рисунок 46). Порівняно з іншими групами люди з цієї групи більш схильні зараз перебувати в Італії. Вони більш схильні бути людьми старшого віку, велика частина яких до війни вели домогосподарство або були на пенсії (Додаток. Рисунок 9).

Такий віковий розподіл має сенс, адже навіть до війни велика кількість трудових мігрантів до Італії були жінками старшого віку: наприклад, дослідження італійської статистичної агенції за 2012 рік

показує, що переважна більшість трудових мігрантів з України були жінками у віці 40–70 років.³⁷ Зараз люди з цієї групи мають вищий рівень доходу порівняно із іншими групами.

3-й кластер (29% від усіх опитаних): «Професіонали»

Люди в цій групі дещо більш, ніж інші групи, схильні працювати в країні перебування (33% серед цієї групи, порівняно з 31% серед усіх). Ті ж, хто зараз працює, набагато більш схильні працювати за своєю або ж суміжною спеціальністю порівняно із іншими групами (серед тих, хто працює, у цій групі 49% працюють за своєю чи суміжною спеціальністю, порівняно із 39% серед усіх працюючих біженців). Серед тих, хто в цій групі не працює, але шукає роботу, найменша частка готова працювати не за спеціальністю (9% порівняно із 4% серед усіх біженців). Таким чином, бачимо, що люди в цій групі відрізняються тим, що більше за інші групи працюють або шукають роботу лише за своєю спеціальністю.

Люди з цієї групи мають відносно комфортні умови життя у країні перебування: вони отримували більше допомоги, ніж інші групи, у країні перебування (Додаток. Рисунок 12); країну перебування обрали через наявність там друзів, знання мови чи хороше ставлення до українців (Рисунок 47); мають друзів серед місцевих мешканців (89% мають друзів серед місцевих мешканців порівняно з 70% від усіх біженців); частіше за інші групи живуть в окремому будинку чи квартирі (59% порівняно із 48% серед усіх біженців); їм менше за інші групи потрібно знання місцевої мови для роботи за спеціальністю. Також, порівняно з іншими групами, цей сегмент більш позитивно оцінює ставлення місцевих мешканців до українців (Рисунок 1 у Додатку 1).

Люди з цієї групи також є відносно більш лояльними до України. Вони дещо частіше за інші групи планують повернутись в Україну та є більш визначеними щодо цього порівняно з іншими групами.

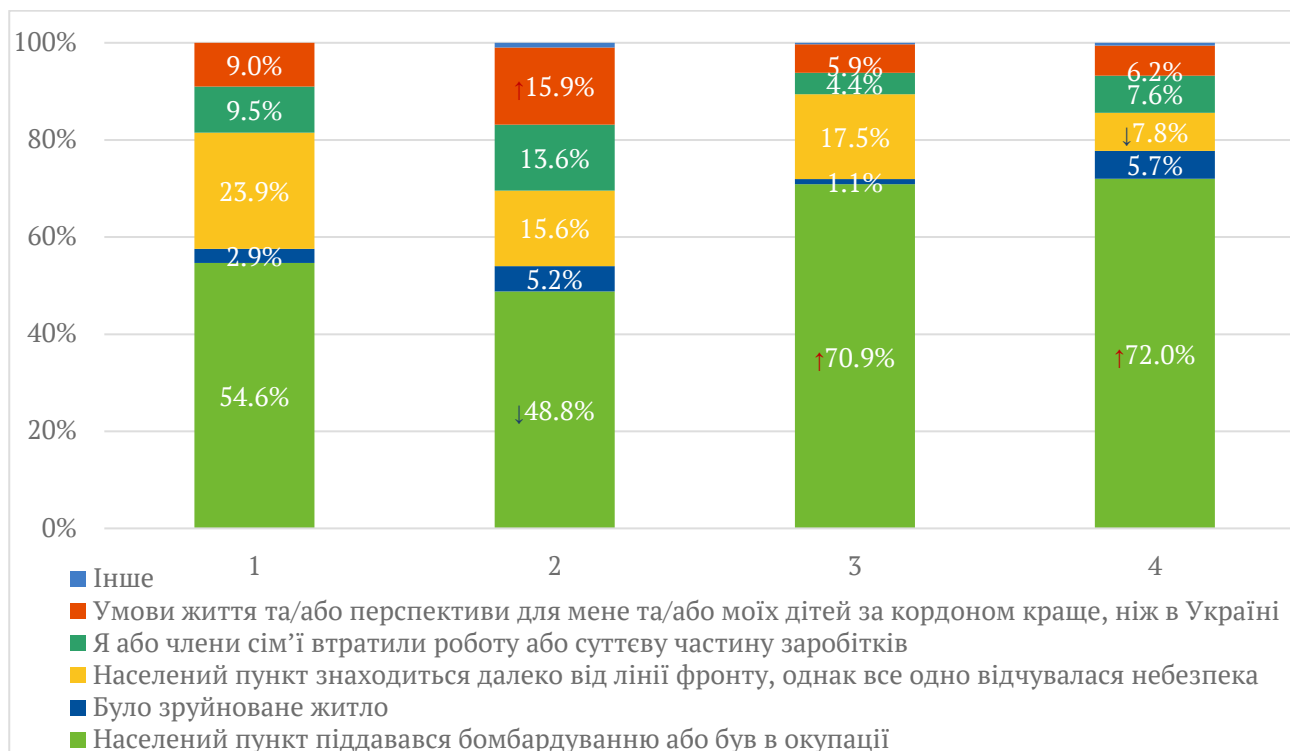
Наразі люди з цієї групи менш схильні жити в одній із найбільш популярних країн серед українських біженців, натомість вони більш розосереджені по Європі. До війни ці люди були більш схильні жити в Києві, Київській, Дніпропетровській та Харківській областях, а також областях, де після 24 лютого відбувались бойові дії. Порівняно із людьми із інших груп, вони також частіше мали власний бізнес до війни (Додаток. Рисунок 9).

Основною причиною виїзду з України для людей з цієї групи була війна у рідному населеному пункті чи поруч із ним, однак важливими причинами для виїзду були також погані умови життя в Україні та відсутність умов для освіти дітей (Рисунок 21). До війни мали середній або високий рівень доходу (Рисунок 6).

---

³⁷ Istat, 'CITTADINI NON COMUNITARI REGOLARMENTE SOGGIORNANTI', [Link](#)

Рисунок 21. Розподіл за основним фактором, що вплинув на рішення людей виїхати за кордон

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

4-й кластер (16% від усіх опитаних) «Люди із зони бойових дій»

Люди з цього сегменту є неадаптованими до життя за кордоном та менш певними щодо повернення до України, однак на їх рішення щодо повернення можуть впливати як закінчення бойових дій, так і можливості жити і працювати в Україні (Рисунок 22). Разом з тим, вони і найбільш готові робити кроки для адаптації за кордоном, тому для того, щоб стимулювати цю групу повернутись до України, важливо проводити активну державну політику.

Люди з цієї групи також висловлюють найбільшу готовність повернутись в інший регіон України, якщо повернутись в їхній рідний регіон буде неможливо. Однак, їх рішення як загалом про повернення в Україну, так і про переїзд у безпечніший регіон залежить від того, чи будуть створені умови для цього – можливість знайти добре оплачувану роботу та (при переїзді в інший регіон) можливість отримати безкоштовне чи субсидоване житло (Рисунок 23).

Люди з цієї групи найчастіше походять із зони бойових дій (63% із зони бойових дій порівняно із 45% серед усіх біженців), а саме з Донецької, Харківської та Дніпропетровської областей. Тому вони більше за інші групи зазнали втрат від війни (Рисунок 50). Особливо поширеними проблемами були втрати доходу, роботи, житла та психологічні проблеми. Загалом згідно з даними проекту “росія заплатить” станом на початок 2023 року було пошкоджено чи зруйновано 149,3 тис. житлових будинків, що складає близько 8% від усього житлового фонду України.

Люди у цій групі також частіше за інших виїжджали з України пізніше: лише 41% із них виїхали у лютому чи першій половині березня. Це може бути пов'язано із тим, що багато хто із них жив у зоні бойових дій, звідки могло бути складно виїхати у перші тижні війни.

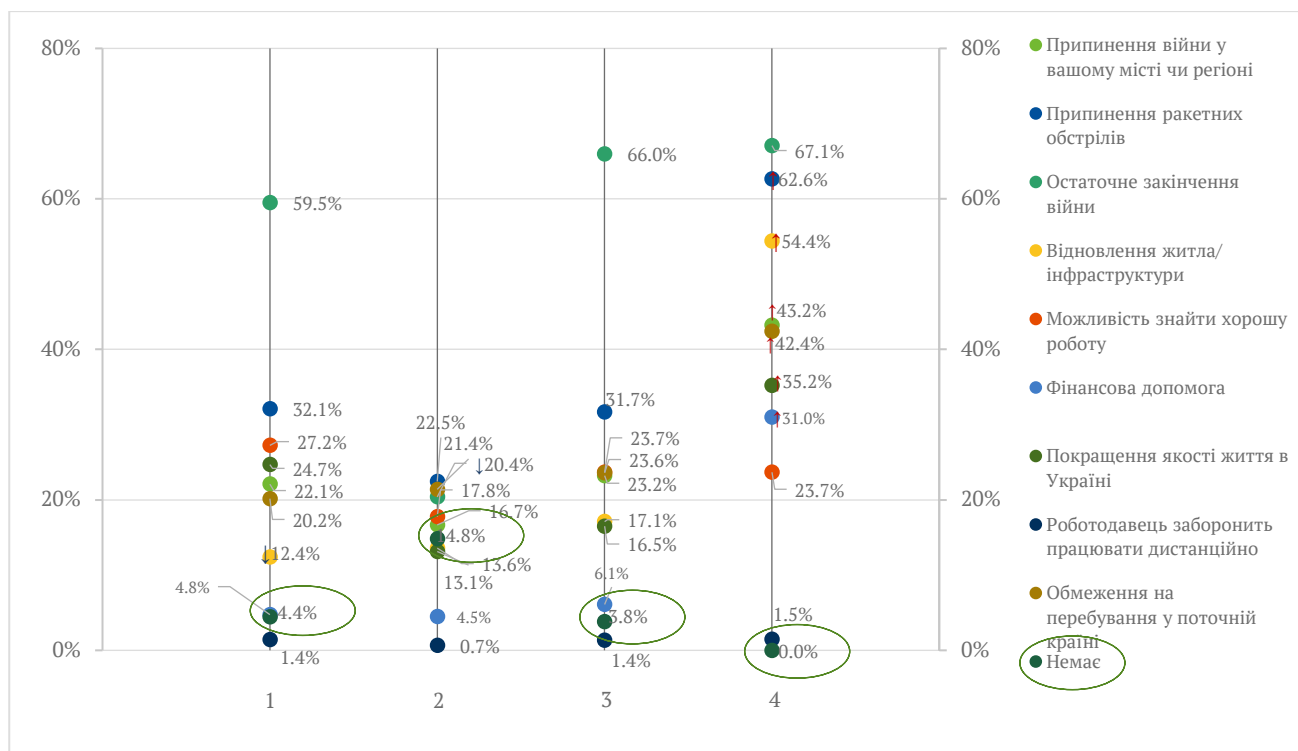
Люди з цієї групи є відносно молодшими, порівняно з іншими групами (Рисунок 17). Мають середній рівень доходу та вищу освіту. Наразі вони найбільш схильні проживати в маленьких містах. До війни більшість із них працювала, а зараз шукають роботу, навчаються чи не працюють та не шукають роботу (Рисунки 32-33). Загалом люди з цього кластеру найбільш готові робити кроки для пошуку роботи у країні перебування: від відвідування мовних курсів до короткострокових курсів зі спеціальності (Рисунок 20).

Наразі відносна більшість людей із цієї групи перебуває у Німеччині. Цю країну переважно обирали через високий рівень соціальних виплат, можливість отримати безкоштовне житло, високу якість життя, наявність там української діаспори та друзів (Рисунок 47). Однак, через велику відмінність німецької мови від української, незнання мови створює найбільші проблеми для цієї групи. Через те, що люди з цієї групи більш схильні перебувати у Німеччині, вони й отримують вищий рівень допомоги, адже в Німеччині українцям надають більше допомоги, ніж у інших країнах (Додаток Рисунок 12). З тієї ж причини українці з цієї групи більш схильні відвідувати курси із вивчення місцевої мови.

Хоча рівень допомоги, який отримує ця група, є вищим від допомоги, що отримують інші групи, люди з цієї групи найбільше відчували проблеми, пов'язані з перебуванням у поточній країні. Наприклад, ці люди найчастіше незадоволені поточним житлом, вважають, що ставлення місцевих до українців з часом погіршилось, та відчують інші проблеми.

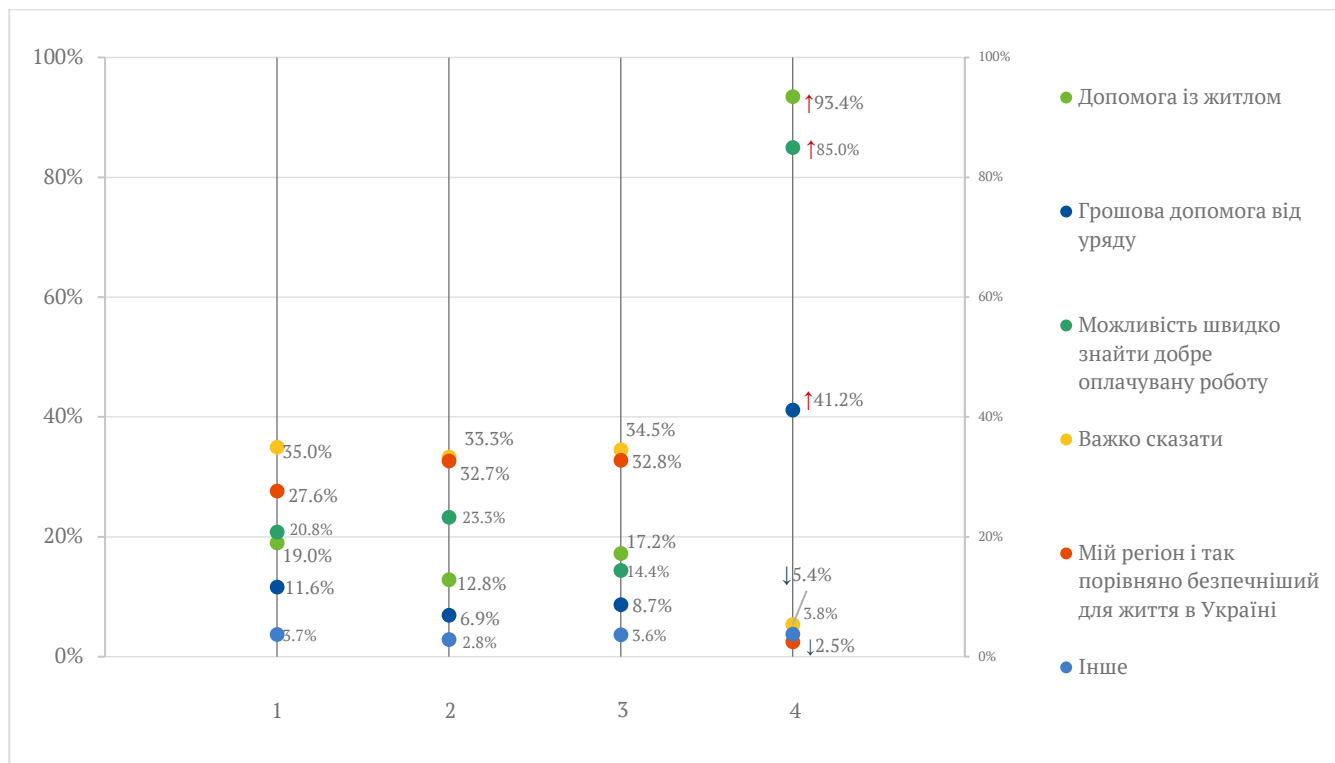
Крім того, порівнюючи життя в Україні та життя в країні перебування, їм набагато більше подобається життя в Україні (54% більше подобається в Україні, 27% – приблизно однаково в Україні та поточній країні перебування та лише 19% більше подобається в поточній країні перебування).

Рисунок 22. Фактори, які стимулюватимуть респондентів повертатися в Україну

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 23. Умови, які респонденти розглядають як можливість повернутися в Україну в безпечніший регіон замість їхнього рідного

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

3. ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

3.1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ПРО ПОВЕРНЕННЯ БІЖЕНЦІВ

На жаль, війна росії проти України не є першою війною, що спричинила велику хвилю біженців. Ми можемо використати досвід інших країн, що зазнали війн, щоб зрозуміти, якою має бути державна політика, щоб повернути біженців після закінчення війни.

Використовуючи досвід біженців через війни у Боснії, Сирії, Афганістані та інших країнах, дослідники розглядають, що впливає на повернення та неповернення біженців після закінчення війни. Ми наводимо узагальнення із цього досвіду нижче. Разом із тим, важливо розуміти, що кожна хвиля біженців є специфічною, тому окремі тренди та рекомендації, які спрацювали в інших випадках, можуть бути неактуальними для України.

Дослідження підкреслюють важливість таких чинників у поверненні біженців додому після завершення конфлікту³⁸:

- безпека;
- наявність житла, земельної ділянки, куди можна було б повернутись;
- можливість заробляти на життя;

³⁸ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. GPDFD ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

- порівняння загальних умов життя вдома та у країні, де перебувають біженці.

Дослідники наголошують, що «добровільно-обов'язкові» схеми повернення біженців, коли біженцям надають безкоштовний транспорт та певну компенсацію за повернення, не завжди працюють. Якщо в рідній країні біженців не створені нормальні умови життя та якщо біженцям немає де жити, такі схеми не будуть успішними, навіть якщо, залишаючись, біженці втрачають певні пільги та дохід.³⁹

Іншим трендом, характерним для повернення біженців, є розділення родин, коли спершу повертається лише частина родини, щоб оцінити ситуацію та зрозуміти, чи є вдома умови для нормального життя.⁴⁰ Варто зауважити, що в українському контексті цей тренд може бути відсутнім, адже багато українських родин було розділено на початку війни, коли чоловіки залишались в Україні, а жінки та діти виїжджали за кордон.

Іншим цікавим уроком із досвіду інших хвиль біженців є урбанізація. Люди, які до війни проживали у сільській місцевості та заробляли на життя фермерством, тікаючи до іншої країни, були позбавлені можливості продовжувати попередній вид діяльності та мали жити та працювати у містах. Повертаючись до рідної країни, такі люди часто не можуть або не хочуть повертатись у рідну сільську місцевість, натомість оселяються в містах, сприяючи урбанізації країни. Дослідники із американського Інституту Миру наголошують, що міжнародні організації, які займаються біженцями, мають більший досвід допомоги біженцям повернутись до сільської місцевості та не мають досвіду для належної допомоги у поверненні біженців до міст.⁴¹

Незрозумілим є те, чи сприяє залучення біженців до освіти та ринку праці в приймаючих країн поверненню після закінчення конфлікту, чи, навпаки утримує їх у приймаючій країні. Дослідження Світового Банку показує, що відповідь на це питання є різною у різних випадках.⁴²

Для того щоб стимулювати повернення біженців, міжнародна гуманітарна допомога має бути довгостроковою та націленою на відновлення інфраструктури та державних послуг, як-от освіта та медицина. Адже якщо підтримка буде лише короткостроковою, наприклад, надання їжі, ліків та одягу, то коли така підтримка закінчиться, а умов для гідного життя не буде створено, біженці, які мали досвід проживання в іншій країні, зможуть повернутись туди. Причому інвестиції в інфраструктуру мають включати в себе не лише витрати на будівництво інфраструктури, а й майбутні експлуатаційні витрати.⁴³

Офіційна інформація щодо умов у рідній країні біженців має бути правдивою. Якщо офіційна влада та міжнародні інституції малюють занадто райдужну картину умов життя, це лише підриває довіру до

---

³⁹ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁴⁰ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁴¹ Fagen, Patricia Weiss. "Refugees and IDPs after Conflict. Why They Do Not Go Home." United States Institute Of Peace. Special Report 268. April 2011. [Link](#)

⁴² Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁴³ Fagen, Patricia Weiss. "Refugees and IDPs after Conflict. Why They Do Not Go Home." United States Institute Of Peace. Special Report 268. April 2011. [Link](#)

них та не стимулює поверненню в умовах, коли біженці мають інші джерела інформації про реальний стан справ або ж можуть знову покинути країну.⁴⁴

Біженці з Боснії

Ситуація із боснійськими біженцями після війни на Балканах у 1990-х роках є особливо цікавою для українського контексту. На відміну від Афганістану, Сирії та інших азійських чи африканських країн, Боснія і Герцеговина, як і Україна, розташовані в Європі та мають спільний кордон із країнами ЄС. Тому, боснійці, як і українці, мали відносно простий доступ до країн ЄС. Під час війни у Боснії і Герцеговині у 1991-1995 роках майже половина населення цієї країни стали переселенцями, із них 1,2 мільйона виїхало за кордон (більшість в країни Західної Європи).⁴⁵ Спершу усі країни ЄС надали біженцям із Боснії статус тимчасового захисту. Однак з часом умови перебування змінились, і кожна країна розробила власні умови для біженців. Так, наприклад, Австрія, Нідерланди, Данія та Швеція дали усім, хто отримав статус тимчасового захисту, постійну посвідку на проживання, яка залишалась дійсною навіть після закінчення війни. Натомість Німеччина надала біженцям лише тимчасову посвідку на проживання, яка перестала бути дійсною після закінчення війни, змушуючи біженців повернутись додому.⁴⁶ Після закінчення війни бажання Німеччини повернути додому боснійців, що проживали на її території, було одним із важливих факторів у розробленні плану повернення біженців.⁴⁷ Різною була і політика щодо доступу до ринку праці: більшість країн не дозволяли біженцям працювати, доки вони оформлюють статус біженця, що інколи займало роки.⁴⁸ До війни у Боснії проживали три великі етнічні групи: серби, хорвати та боснійці. У роки війни між цими групами був конфлікт на етнічному підґрунті, під час якого багато людей втратили житло та мусили тікати саме через страх насильства через свою національність. Тому після закінчення війни важливою частиною плану із повернення біженців було повернення нерухомоті справжнім власникам, а також інтеграція між етнічними групами. План передбачав повернення біженців не лише до регіонів, де їхня етнічна група була у більшості, а й туди, де вони були у меншості, щоб запобігти майбутнім конфліктам на національному підґрунті.⁴⁹

Однак, процес повернення не був швидким. Після затвердження плану повернення, протягом року лише 250 000 людей (10% від усіх вимушених переселенців) повернулись додому. Хоча в наступні роки цей процес дещо пришвидшився, він все одно залишався повільним. До 1999 року (через 4 роки після закінчення війни)

---

⁴⁴ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁴⁵ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁴⁶ Barslund, Mikkel, Matthias Busse, Karolien Lenaerts, Lars Ludolph, Vilde Renman. "Integration of Refugees: Lessons from Bosnians in Five EU Countries." *Intereconomics* 52, no.5 (2017): 257–263. [Link](#)

⁴⁷ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁴⁸ Barslund, Mikkel, Matthias Busse, Karolien Lenaerts, Lars Ludolph, Vilde Renman. "Integration of Refugees: Lessons from Bosnians in Five EU Countries." *Intereconomics* 52, no.5 (2017): 257–263. [Link](#)

⁴⁹ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

додому повернулась приблизно половина вимушених переселенців. Через різну політику країн ЄС щодо боснійських біженців різними були і темпи повернення біженців із різних країн.⁵⁰

Через 10 років після закінчення війни в Німеччині залишилось лише 10% боснійських біженців, тоді як в інших країнах, які надали біженцям дозвіл на постійне проживання, переважна більшість біженців залишилась там (від 80% у Нідерландах до 97% у Швеції).⁵¹

Існує декілька причин, чому велика кількість переселенців не повернулась додому швидко, або й зовсім не повернулась. По-перше, хоча бойові дії й припинились, між різними етнічними групами все ж залишалась напруженість та непорозуміння, тож переселенцям могло бути некомфортно та небезпечно повертатись додому, особливо якщо в їхньому регіоні їхня етнічна група була у меншості. По-друге, процес повернення нерухомості справжнім власникам був неуспішним: до 1999 року лише у 3% випадків видача сертифікату про повернення нерухомості державою призводила до успішного фізичного повернення власності.

Процес будівництва нової інфраструктури та житла також був не дуже успішним: існувала конкуренція між різними громадськими організаціями, які цим займались, поширеною була і корупція. Також, відбудова фокусувалась на житлі, менше ресурсів виділялося на відбудову шкіл, систем водопостачання та іншої інфраструктури.

Несприятливою для повернення була і загальна економічна ситуація: високий рівень безробіття, низькі (порівняно з країнами ЄС) зарплати, відсутність соціальної мобільності тощо.

3.2. ЧИ ПЛАНУЮТЬ УКРАЇНЦІ ПОВЕРТАТИСЬ?

Повертаючись до ситуації з українськими біженцями, важливо проаналізувати, що вони самі думають про повернення в Україну. Більшість українців, що перебувають за кордоном, планують повернутись до України: 50% точно планує, 24% скоріше планує, 8% скоріше не планує, а близько 2% точно не планують, і близько 16% ще не визначились щодо того, чи повертатимуться.

Разом з тим, люди старшого віку набагато більше схильні повертатись, ніж молодші українці (Рисунок 24). Це може бути пов'язано з тим, що людям старшого віку складніше адаптуватись до життя за кордоном. Також ті українці, що виїхали до Німеччини, є менш схильними до повернення (Рисунок 25), що може бути пов'язано із більш щедрими соціальними виплатами, а також з тим, що там більша частка тих, хто втратив майно через війну.

---

⁵⁰ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁵¹ Barslund, Mikkel, Matthias Busse, Karolien Lenaerts, Iars Ludolph, Vilde Renman. "Integration of Refugees: Lessons from Bosnians in Five EU Countries." *Intereconomics* 52, no.5 (2017): 257–263. [Link](#)

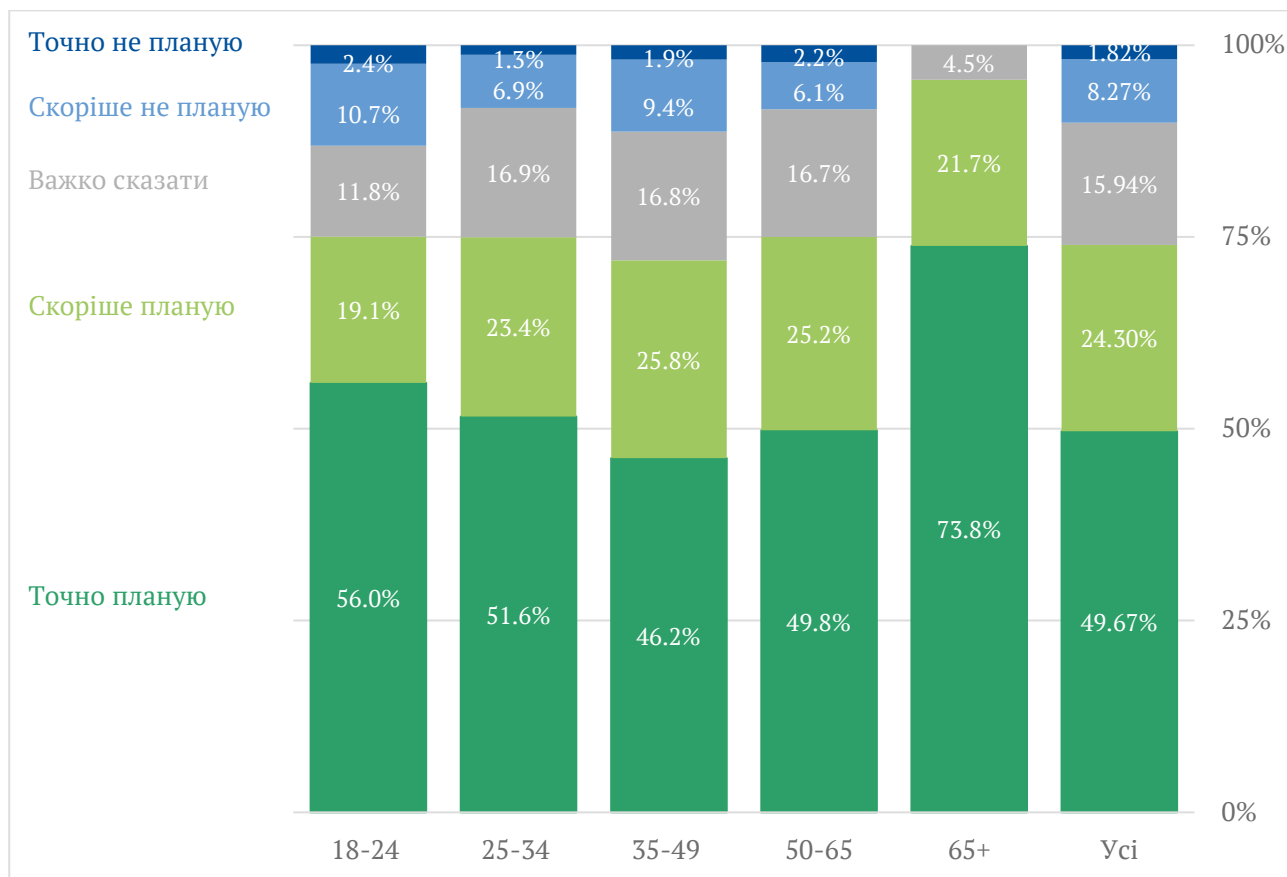
Разом із тим, відповідаючи на це питання, українські переселенці можуть перебільшувати свої наміри щодо повернення. В соціальних науках відомим є феномен соціальної бажаності, коли респонденти відповідають на питання не правдиво, а обирають той варіант, який, на їхню думку, є найбільш суспільно прийнятним.⁵²

Крім того, респонденти по-різному можуть інтерпретувати питання про те, чи планують вони повернутись до України. Одні можуть інтерпретувати «повернення» як повернення для постійного проживання, інші можуть зрозуміти це ширше, наприклад, повернутись на деякий час.

З глибинних інтерв'ю, наприклад, ми бачимо, що деякі респонденти кажуть, що планують повернутись, але ще не визначились, «чи щоб жити, чи просто повернутися, щоб повернутися», тож бачимо, що деякі респонденти дійсно інтерпретують «повернення» як щось тимчасове.

Я повернуся, однозначно, що я повернуся. Не знаю, чи щоби жити, чи просто повернутися щоби повернутися. Але я того навіть собі не уявляю, що я ніколи-ніколи не буду в Україні. Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Польщі

Рисунок 24. Відповіді респондентів на питання «Чи плануєте Ви повернутися в Україну?», у розподілі за віком, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

⁵² «Соціальна бажаність». Вікіпедія. [Link](#)

Хоча переважна частка опитаних має намір повернутись, більшість планують зробити це нескоро: більшість готові повернутись лише після закінчення війни (Рисунок 26).

Значна частка українців готові повернутись взагалі лише через деякий час після закінчення війни: після відбудови інфраструктури, розмінування тощо. 10% українців, що готові повертатись, готові це зробити, лише якщо вони зможуть знайти роботу в Україні.

---

*Ось війна закінчиться, і ми не будемо одразу повертатись. Я дуже боюсь цього життя після війни, цього розмінування. (...) У нас квартира на Оболоні, поруч Буча. У мене є дитина, яка їздила туди з друзями постійно гуляти, бігати лісом. Я страшенно боюсь усіх цих вибухів, а зараз таке стається. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Іспанії.***

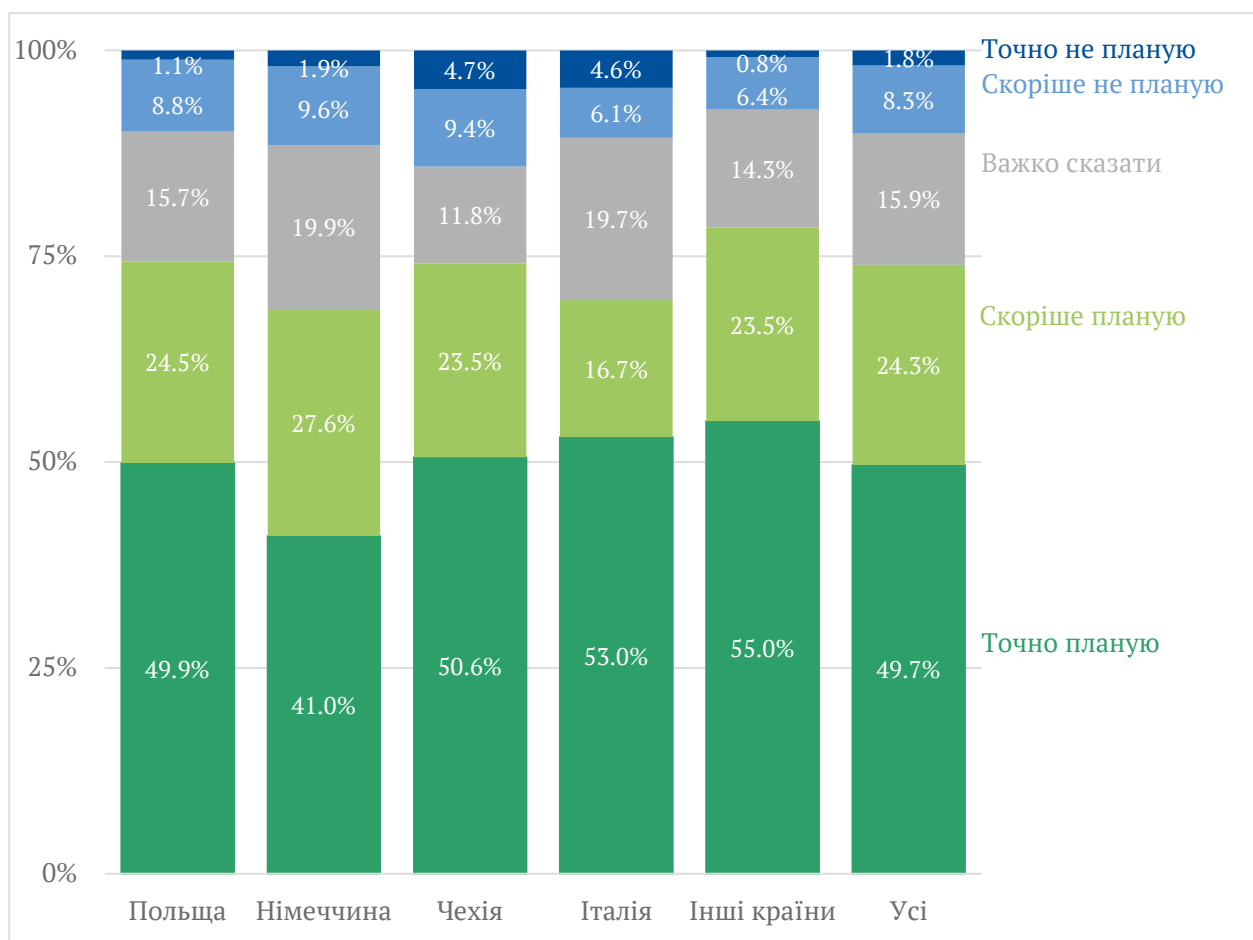
---

*Коли вже скажуть про повну перемогу, і то я не знаю, якщо це буде посеред навчального року, то все ж таки я до кінця навчального року їх дотримала б, а тоді вже б забрала в Україну. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Польщі.***

Разом з тим, станом на жовтень 2022 року, деякі українці планували повертатись і до закінчення війни: 3% планували повернутись до закінчення війни, 8% – у січні-березні 2023 року, 12% – у квітні-червні 2023 року, а 3% – пізніше червня 2023 року, але до закінчення війни. Однак варто зазначити, що наше опитування відбулось у період масових обстрілів енергетичної інфраструктури України росією, які могли вплинути на плани про повернення. Респонденти під час глибинних інтерв'ю зазначали, що ситуація із опалювальним сезоном вплине на їхні плани про повернення.

Рисунок 25. Відповіді респондентів на питання «Чи плануєте Ви повернутися в Україну?», у розподілі за країною перебування, %

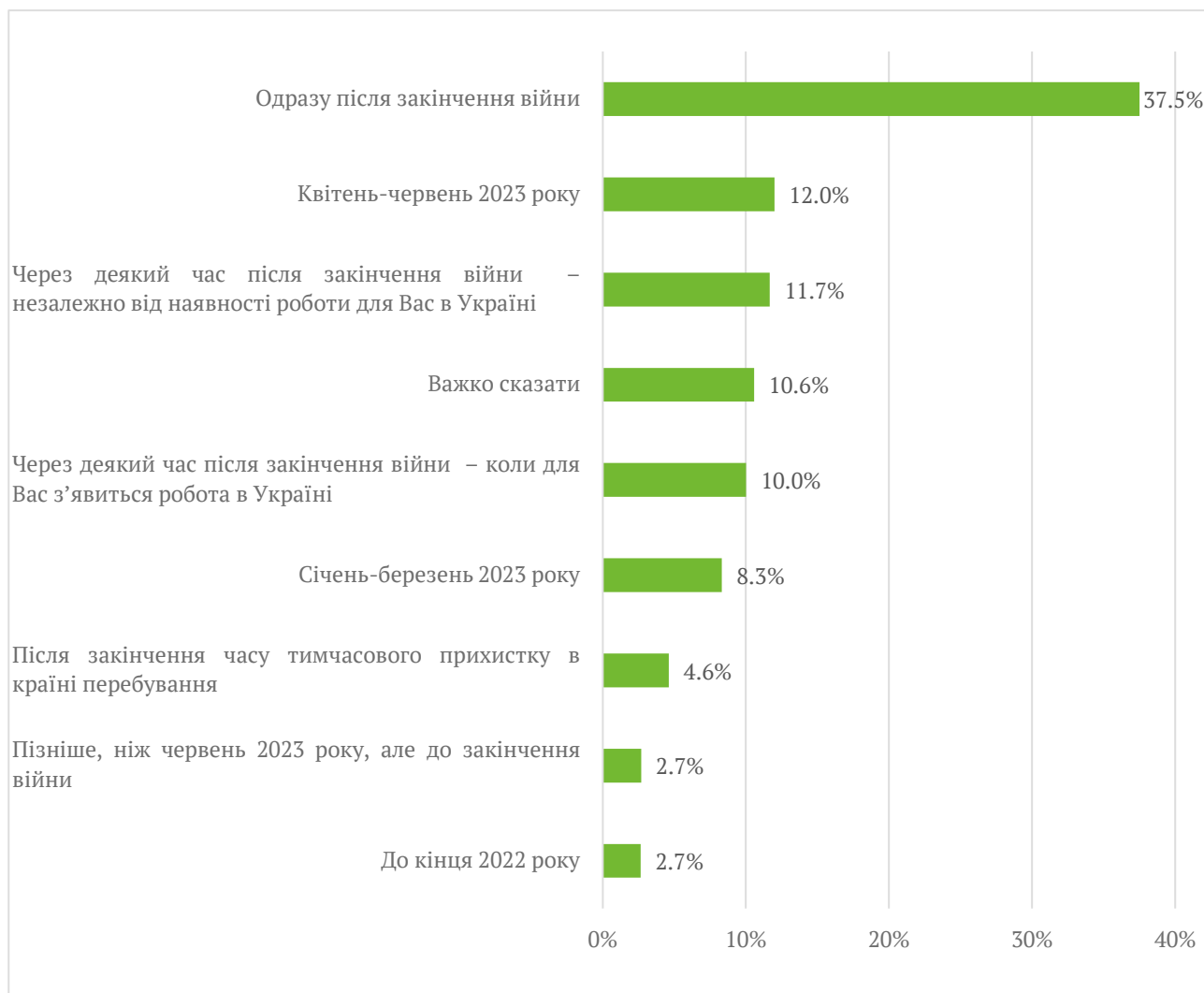
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Оптимізму щодо того, що більшість українців все ж рано чи пізно повернуться до України, додає те, що переважній більшості українців набагато більше подобається життя в Україні порівняно із життям за кордоном. З іншого боку, у багатьох, хто виїхав, залишилось не так багато зв'язків з Україною.

Хоча у більшій кількості біженців в Україні залишаються батьки (59%) чи інші родичі (59%), лише у 25% біженців в Україні залишились чоловік чи дружина, а у 14% залишились діти. Також лише 15% продовжують працювати чи займатись бізнесом в українських компаніях чи навчатись у навчальних закладах.

Тож у більшості українців, що виїхали за кордон, не так багато об'єктивних факторів, що стимулюватимуть їх повернутись в Україну.

Рисунок 26. Відповіді респондентів на питання «Коли Ви плануєте повернутися в Україну?», % від тих, хто планує повернутись

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Більшість українських переселенців (51%) кажуть, що остаточне припинення війни стимулюватиме їх повернутись до України. Іншими вагомими факторами є припинення бойових дій та повітряних ударів у рідному місті (34%), можливість знайти добре оплачувану роботу (28%), вищий рівень життя в Україні (21%) та припинення бойових дій у рідному регіоні (19%) (Рисунок 27). Таким чином, на рішення українців про повернення впливатимуть не лише фактори, пов'язані з безпекою, а й економічні фактори.

Рисунок 27. Відповіді респондентів на питання «Які з цих факторів можуть стимулювати Вас повернутися в Україну?», % від загальної кількості респондентів

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Респонденти під час глибинних інтерв'ю також підтверджують цю тезу. Хоча багато хто із них також називає фактори, пов'язані із безпекою, як основні стимули для повернення: наприклад, остаточне припинення війни, припинення обстрілів, розмінування територій коло рідного населеного пункту тощо.

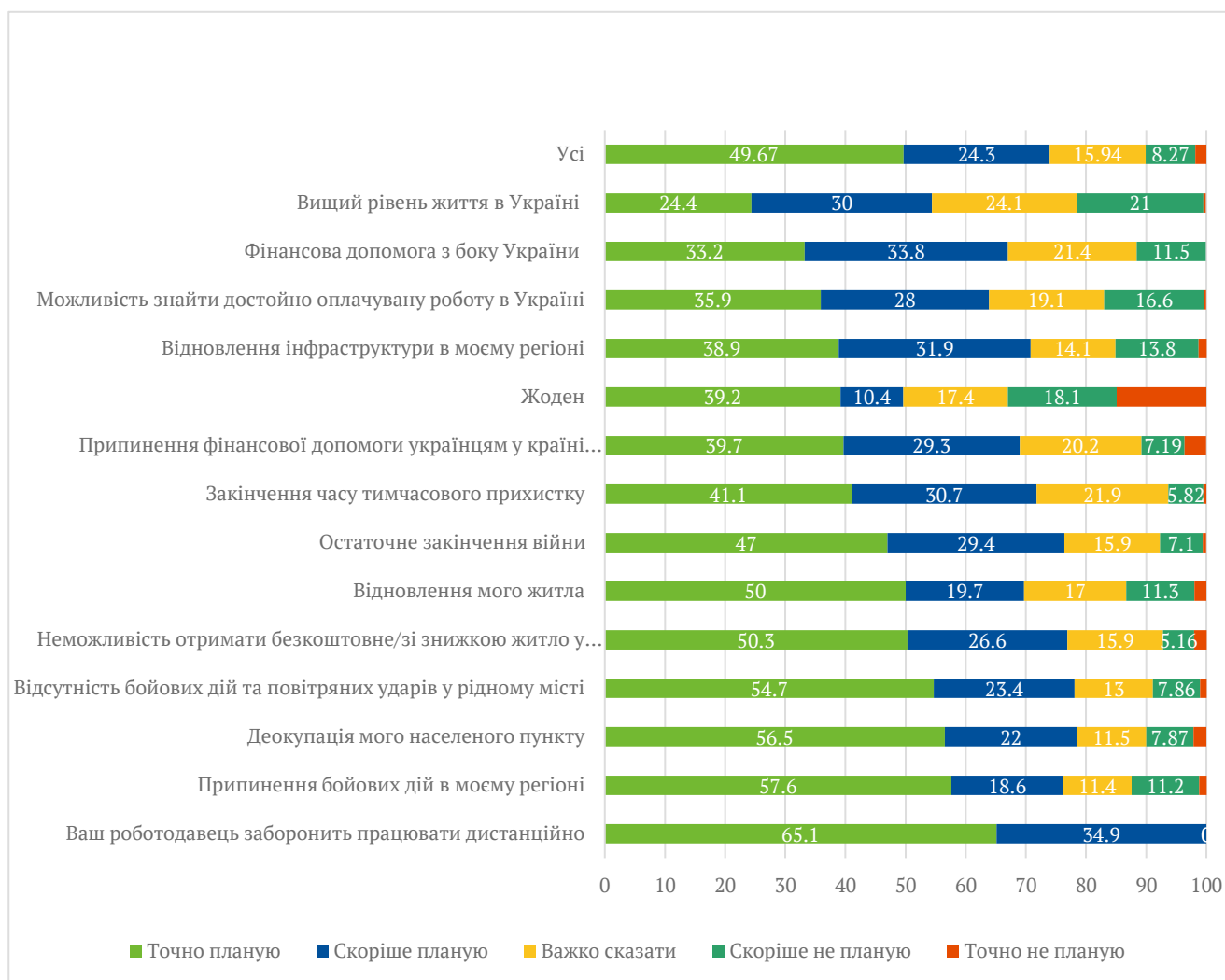
*Оскільки я із Сум, то найбільше я боюся повторного наступу. Я реально хочу повернутися до Нового року, повернутися в Україну, і я обдумую, сім'єю обговорюю питання того, що якщо буде знову повторний наступ, то як і куди ми зможемо виїхати. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Польщі***

*Поки вони (росія) хоча б шматок нашої української землі контролюють, я не можу сказати, що Україна в безпеці, що можна повертатись. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Німеччині***

Проте інші респонденти кажуть, що стимулювати їх повернутись може лише суттєве підвищення якості життя в Україні, навіть якщо їм особисто жити в Україні подобається більше, ніж за кордоном, вони вважають, що перспективи для їхніх дітей кращі за кордоном, тож готові залишатись і терпіти тимчасові незручності у житті за кордоном задля майбутнього дітей, якщо рівень життя в Україні суттєво не покращиться.

Рисунок 28. Розподіл відповідей про фактори, що можуть стимулювати повернення, за групами респондентів, які мають різні наміри щодо повернення

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Інший фактор, який відзначали респонденти на глибинних інтерв'ю — це можливості чи обмеження залишатись за кордоном: наприклад, чи зможуть вони знайти роботу за кордоном, чи буде можливість у чоловіка респондентки виїхати за кордон, коли закінчується термін дії статусу тимчасового захисту. З опитування бачимо, що фактори, пов'язані із обмеженнями можливості залишатись за кордоном, є важливими стимулами до повернення для деяких респондентів, однак такі фактори є менш важливими, ніж безпека та економіка. Так, наприклад, близько 17% зазначили, що закінчення часу тимчасового прихистку стимулюватиме їх повернутись додому, 11% – стимулюватиме неможливість отримати безкоштовне житло чи житло зі знижкою за кордоном, а 9% – припинення фінансової допомоги українцям.

*Закінчення війни в Україні я не розглядаю як причину для повернення. (...) Якщо тут усе закінчиться, ми не зачепимось, не зможемо знайти роботу, то ми не зможемо існувати і будемо змушені повертатись в Україну. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Італії***

Деякі респонденти також зазначали, що їхнє повернення в Україну, а також його час, залежить від інших членів родини: наприклад, люди старшого віку, які виїхали для того, щоб допомогти доглядати за онуками, не повернуться, доки не повернуться їхні діти та онуки, або доки потреба у їхній допомозі не зникне. Також деякі респонденти зазначають, що їхнє рішення про повернення залежатиме від думки їхніх неповнолітніх дітей, а інші кажуть, що хотіли б, аби діти закінчили шкільну освіту за кордоном, після чого вони готові будуть повертатись.

Хотілося б, щоб він (син) залишився тут і був готовий до того, щоб, якщо ми повернемося додому, він залишився в гуртожитку при коледжі і далі довчався тут. Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Чехії

Також цікавим є те, що плани про повернення в Україну є різними серед біженців, яких би стимулювали до повернення різні фактори (Рисунок 28). Так, найбільше готові повернутись ті українці, які кажуть, що відмова роботодавця від праці дистанційно стимулюватиме їх повернутись. Це може бути пов'язано із тим, що ці люди залишаються найбільш пов'язані з Україною, адже досі працюють дистанційно на українську компанію і цінують свою роботу більше, ніж можливість жити зараз за кордоном.

Велику готовність до повернення мають і ті, для кого важливим фактором повернення в Україну було б припинення бойових дій у рідному регіоні, деокупація рідного міста або ж відсутність бойових дій та повітряних ударів у рідному місті. Ці люди готові повернутись при умовній безпеці в їхньому рідному регіоні, навіть якщо війна в усій країні ще не припиниться, тож можна припустити, що ці люди також є більш прив'язаними до України і перебувають за кордоном лише через побоювання за власну безпеку.

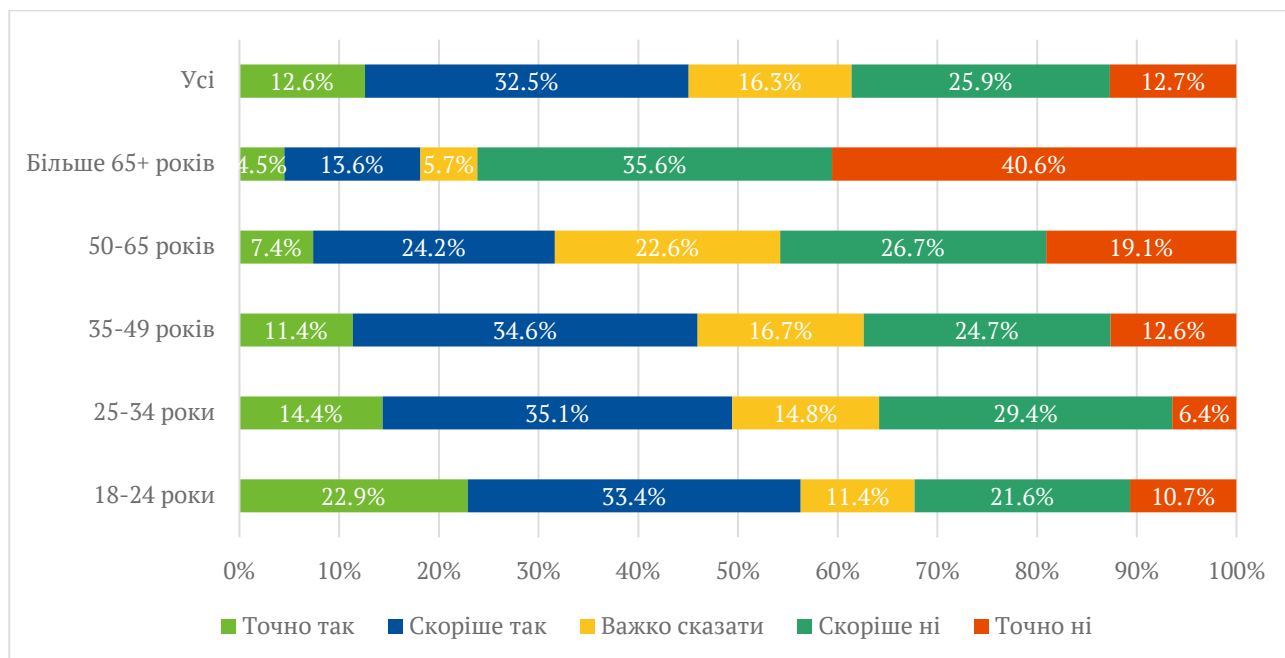
З іншого боку, найменш схильними до повернення в Україну є ті біженці, для яких важливими факторами повернення в Україну могли б стати вищий рівень життя, фінансова допомога або можливість знайти добре оплачувану роботу в Україні. Це свідчить про те, що люди, які найменш готові до повернення, – це ті, які виїхали не лише через безпекові, а й через економічні причини. Тому саме лише припинення війни може бути недостатнім чинником для їх повернення.

З попереднього аналізу також бачимо, що обмеження перебування в поточній країні є важливим, хоч і не найголовнішим стимулом до повернення в Україну. Але навіть якщо українці не зможуть продовжувати жити в країні поточного перебування, вони матимуть вибір між поверненням до України та переїздом до іншої країни. Відповідаючи на питання щодо того, чи розглядали б українські переселенці переїзд до іншої країни, якщо у них не буде можливості залишатись у поточній країні в той час, коли в Україні ще було б небезпечно, 12,6% сказали, що точно готові, 32,45% – скоріше готові, 12,69% – скоріше не готові, 16,34% – точно не готові, а 25,93% не визначились. Важливим є те, що молодші українці є більш мобільними та більш готовими до переїзду в іншу країну замість повернення до України (Рисунок 29). Тож варто очікувати, що повернути молодь буде складніше.

Великою проблемою у поверненні українців після війни може бути те, що навіть після закінчення бойових дій багато українських населених пунктів залишатимуться зруйнованими, а їх відбудова може зайняти тривалий час. Тож важливо розуміти, чи готові українці повертатись в інший регіон України після війни. Загалом бачимо, що українські біженці здебільшого не готові до повернення не у свій регіон: 4% точно готові, 13% скоріше готові, 31% скоріше не готові, 24% точно не готові, 14% не можуть

відповісти на це питання, а ще 14% вважають свій рідний регіон відносно безпечнішим порівняно із іншими регіонами.

Рисунок 29. Відповіді респондентів на питання «Чи розглядаєте Ви можливість переїзду в іншу країну, окрім України, якщо б в Україні ще було небезпечно, але в поточній країні Ви не могли б або не хотіли б залишатися?», у розподілі за віком, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Однак, деякі українські біженці все ж готові повернутися в інший регіон за певних умов. Найбільш дієвими стимулами до повернення є можливість швидко знайти добре оплачувану роботу в іншому регіоні (29%), можливість отримати безкоштовне житло у безпечнішому регіоні (17%) та можливість отримати грошову допомогу від уряду (14%).

3.3. СКІЛЬКИ УКРАЇНЦІВ ПОВЕРНЕТЬСЯ?

Відповідь на це питання залежить від великої кількості факторів: тривалості війни, політики України, допомоги іноземних партнерів тощо.

Ми розробили три різних сценарії: оптимістичний, середній та песимістичний і порахували, скільки українців можуть залишитись за кордоном, а скільки – повернутись до України за кожним із цих сценаріїв. Ці сценарії відрізняються між собою припущеннями щодо того, скільки українців наразі перебувають за кордоном, скільки додатково могли б виїхати до кінця зими, а також щодо ймовірності повернення українців залежно від їхніх відповідей на питання про плани повернутись (більш детально про ці припущення – у наступному підрозділі).

На практиці ці сценарії можуть відрізнитись залежно від тривалості війни та її закінчення: наприклад, що довше триватимуть бойові дії, тим більше людей можуть виїхати за кордон, а серед тих, хто перебуває за кордоном, – більше встигнуть адаптуватись, знайти нову роботу та не захочуть повертатись. Те, чим закінчиться війна, також може вплинути кількість біженців, що захочуть

повернутися, адже якщо Україна не зможе деокупувати усі свої території, то для людей з окупованих регіонів повернення додому буде небезпечним.

Ми також порахували, скільки українська економіка може втратити від цього, хто саме може залишитись за кордоном, а хто повернеться до України, та скільки ще українців можуть виїхати за кордон після закінчення війни.

3.3.1. СКІЛЬКИ УКРАЇНЦІВ ПОВЕРНЕТЬСЯ: ЗАГАЛЬНІ ЦИФРИ

Для того щоб порахувати, скільки українців може повернутись, ми використали дані опитування, проведеного компанією Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії, та наші розрахунки щодо кількості українців, які перебувають за кордоном. Важливо зауважити, що в усіх розрахунках ми не враховуємо українців, які виїхали або яких було насильно вивезено в росію.

Для цього є декілька причин: по-перше, невідомо, скільки саме українців перебувають в росії, адже російські дані не завжди є правдивими, а інші дані є лише оціночними. По-друге, опитування, проведене нами щодо намірів повернутись, не включає респондентів, які зараз перебувають в росії. Їхні наміри щодо повернення в Україну можуть відрізнятись від намірів тих українців, які перебувають в Європі. По-третє, державна політика щодо повернення українців, які виїхали до Європу, та тих, які потрапили до росії, має відрізнятись: в Європу усі українці виїхали добровільно та можуть повернутись у будь-який момент, тоді як до росії багатьох українців вивезли насильно.

У наступних розрахунках ми окремо порахуємо кількість дітей та дорослих, які можуть повернутись до України. Опитування, яке ми використовуємо для розрахунків, було проведене лише серед дорослих українців. Крім того, можливо, наміри повернутись до України корелюються із наявністю та кількістю дітей. Тож спершу ми визначимо, скільки всього українців перебуває зараз за кордоном, потім підрахуємо, скільки серед них дітей і скільки дорослих, після чого визначимо, скільки дорослих та скільки дітей можуть повернутись до України після закінчення війни, що дозволить визначити, скільки всього українців залишиться за кордоном, а скільки повернеться.

За нашими розрахунками, за кордоном (без росії) станом на кінець 2022 року перебувало **3,8–4,7 млн українців**. Також ми припускали, що взимку могли б виїхати ще 100–200 тисяч українців (детальні цифри наведені в Таблиці 3).

Використовуючи дані опитування щодо того, чи є у біженців діти та яка їх кількість, можемо підрахувати, що загальна кількість дітей на 1003 опитаних дорослих респондентів – 1075 неповнолітніх дітей. Таким чином, в середньому дорослі біженці виїжджають з 1,07 дітьми. Отже, загалом серед біженців маємо 48% дорослих та 51% дітей. Таким чином, в оптимістичному сценарії станом на кінець 2022 року за кордоном перебувало 1,83 млн дорослих та 1,97 млн дітей, у середньому сценарії – 2,1 млн дорослих та 2,25 млн дітей, а у песимістичному – 2,36 млн дорослих та 2,54 млн дітей (також Таблиця 3).

Таблиця 3. Кількість українських біженців, які перебувають за кордоном, залежно від сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість біженців за кордоном станом на кінець 2022 року	3,8 млн	4,25 млн	4,7 млн
Кількість біженців за кордоном на кінець зими	3,8 млн	4,35 млн	4,9 млн
З них:			
дорослих	1,83 млн	2,1 млн	2,36 млн
дітей	1,97 млн	2,25 млн	2,54 млн

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, розрахунки ЦЕС

Під час опитування також ставилося питання про плани українців повернутися до України. Ми можемо використати це питання, щоб оцінити, скільки українців повернуться. У відповідь на питання «Чи плануєте Ви повернутись в Україну?» респонденти могли обрати між «Точно планую», «Скоріше планую», «Скоріше не планую», «Точно не планую» та «Важко сказати».

Таблиця 4. Припущення щодо вірогідності повернення українських біженців з-за кордону залежно від різних сценаріїв

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
«Точно планую»	100%	80%	60%
«Скоріше планую»	75%	60%	50%
«Скоріше не планую»	25%	10%	10%
«Точно не планую»	0%	0%	0%
«Важко сказати»	50%	30%	20%

Джерело: припущення ЦЕС

Разом з тим, важливо розуміти, що навіть якщо респондент відповів, що точно планує повернутись до України, це не означає, що він справді повернеться, адже в опитуваннях люди часто дають соціально бажані відповіді.

Таблиця 5. Кількість українських біженців, які повернуться до України або залишаться за кордоном залежно від сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість людей, яка повернется до України	2,94 млн	2,58 млн	2,23 млн
З них:			
дорослих	1,43 млн	1,26 млн	1,09 млн
дітей	1,51 млн	1,33 млн	1,15 млн
Кількість людей, яка залишиться за кордоном	861 тис.	1,77 млн	2,67 млн
З них:			
дорослих	405 тис.	841 тис.	1,28 млн
дітей	456 тис.	925 тис.	1,39 млн

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, розрахунки ЦЕС

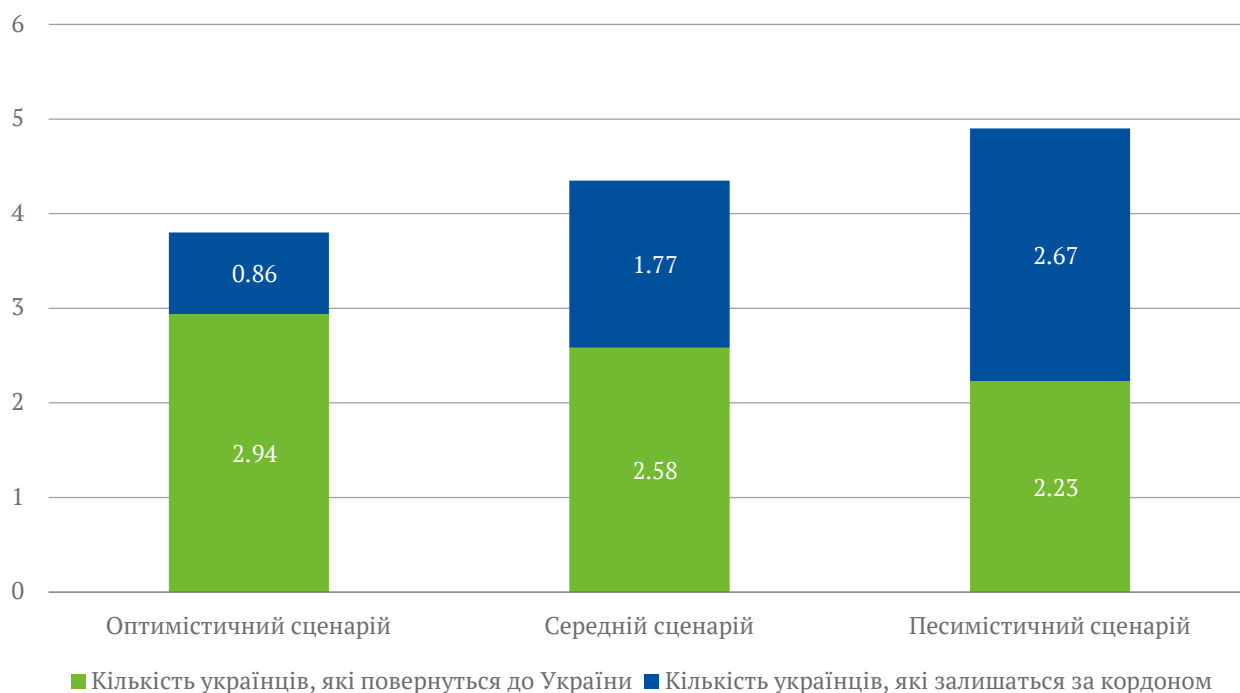
Тому ми робимо припущення щодо вірогідності, з якою українці повернуться залежності від того, яку відповідь вони обрали, та залежно від сценарію. Ці припущення наведені в Таблиці 4. Розрахунки щодо того, скільки українців повернуться за кожним із сценаріїв, засновані на цих припущеннях, наведені в Таблиці 5.

Для того щоб порахувати кількість дітей, які повернуться додому після війни, ми використали дані з нашого опитування щодо кількості неповнолітніх дітей у кожного респондента, а також те, як відповідали респонденти з різною кількістю дітей на питання про їхні планів повернутися в Україну.

Ці розрахунки наведені в Таблиці 5. Також цікавим є те, що ймовірність повернення є вищою для дітей дошкільного віку порівняно з дітьми старше 7 років. Можливо, це пов'язано із тим, що діти шкільного віку уже адаптувались до школи в країні перебування, тому батькам не хотілось би переривати навчальний процес та змушувати їх наново адаптуватись до школи в Україні.

Також в Таблиці 5 і на Рисунку 30 наведені розрахунки щодо того, скільки людей повернуться в Україну, а скільки залишаться за кордоном після закінчення війни.

Рисунок 30. Кількість українців, які виїхали за кордон та повернуться, за різними сценаріями, млн. осіб

Джерело: розрахунки ЦЕС

3.3.2. СКІЛЬКИ ЩЕ ВИЇДЕ ПО ЗАКІНЧЕННІ ВІЙНИ?

Ми також можемо зробити оціночні розрахунки того, скільки українців можуть виїхати після закінчення воєнного часу. Однак, у цих розрахунках ми враховуємо лише тих українців, які мають родичів, що виїхали за кордон під час війни, і не враховуємо тих, хто може виїхати і зараз. Таким чином, наприклад, якщо у українців, що виїхали за кордон, залишились в Україні родичі, які можуть легально виїхати за кордон під час воєнного стану (жінки, неповнолітні діти чи чоловіки старшого віку), ми їх не враховуємо. Ми можемо зробити таку оцінку, використовуючи відповіді на питання «Чи розглядаєте Ви можливість возз'єднання родини за кордоном після закінчення війни?»

Варто одразу зазначити, що лише у 19% респондентів, які зараз перебувають за кордоном, в Україні залишились родичі, які підпадають під мобілізацію та не можуть виїхати за кордон під час воєнного стану.⁵³

Оскільки ми опитували лише дорослих респондентів, у цих розрахунках ми використовуємо кількість дорослих українців, які перебувають за кордоном.

⁵³ Варто зазначити, що ці цифри відображають лише біженців, що перебували за кордоном станом на жовтень 2022 року. Можливо, на початку повномасштабної війни більше українців виїхали, залишаючи чоловіка призовного віку в Україні. Однак з часом ті, хто мали близьких родичів в Україні, могли повернутись.

Таблиця 6. Припущення щодо вірогідності того, що родичі переселенців виїдуть за кордон, залежно від сценарію та відповіді на питання про планів возз'єднання родини за кордоном

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
"Точно розглядаю"	60%	80%	100%
"Скоріше розглядаю"	50%	60%	80%
"Скоріше не розглядаю"	10%	20%	30%
"Точно не розглядаю"	0%	0%	5%
"Важко сказати"	20%	30%	50%

Джерело: припущення ЦЕС

Таблиця 7. Кількість родичів українських біженців, які залишилися в Україні, та скільки їх можуть додатково виїхати, за різними сценаріями

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
К-сть родичів, які залишилися в Україні	1 людина	2 людей	3 людей
К-сть українців, які можуть додатково виїхати	100 тис.	311 тис.	745 тис.

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, розрахунки та припущення ЦЕС

Щодо тих, у кого залишилися близькі родичі в Україні, ми не знаємо, скільки саме їхніх близьких родичів залишилось. Тому ми робимо припущення щодо того, скільки близьких родичів залишилось у вимушених переселенців в Україні, а також припущення щодо вірогідності виїзду цих родичів за кордон, на основі відповідей біженців на питання, чи розглядають вони можливість возз'єднання родини за кордоном.

Припущення щодо вірогідності виїзду наведені у Таблиці 6, а припущення щодо кількості родичів та розрахунки щодо того, скільки із них можуть виїхати за кордон, – у Таблиці 7.

Разом з тим, ці оцінки є приблизними (оскільки ми не знаємо, скільки насправді близьких родичів у кожного переселенця, які можуть виїхати), не враховують людей, які можуть виїхати та не мають наразі родичів за кордоном.

Крім того, ми не знаємо, ким саме є люди, які можуть виїхати, за віком, статтю та іншими демографічними характеристиками. Тож у подальших розрахунках ми будемо враховувати лише тих людей, які уже перебувають за кордоном, та не будемо враховувати тих, хто може виїхати після війни.

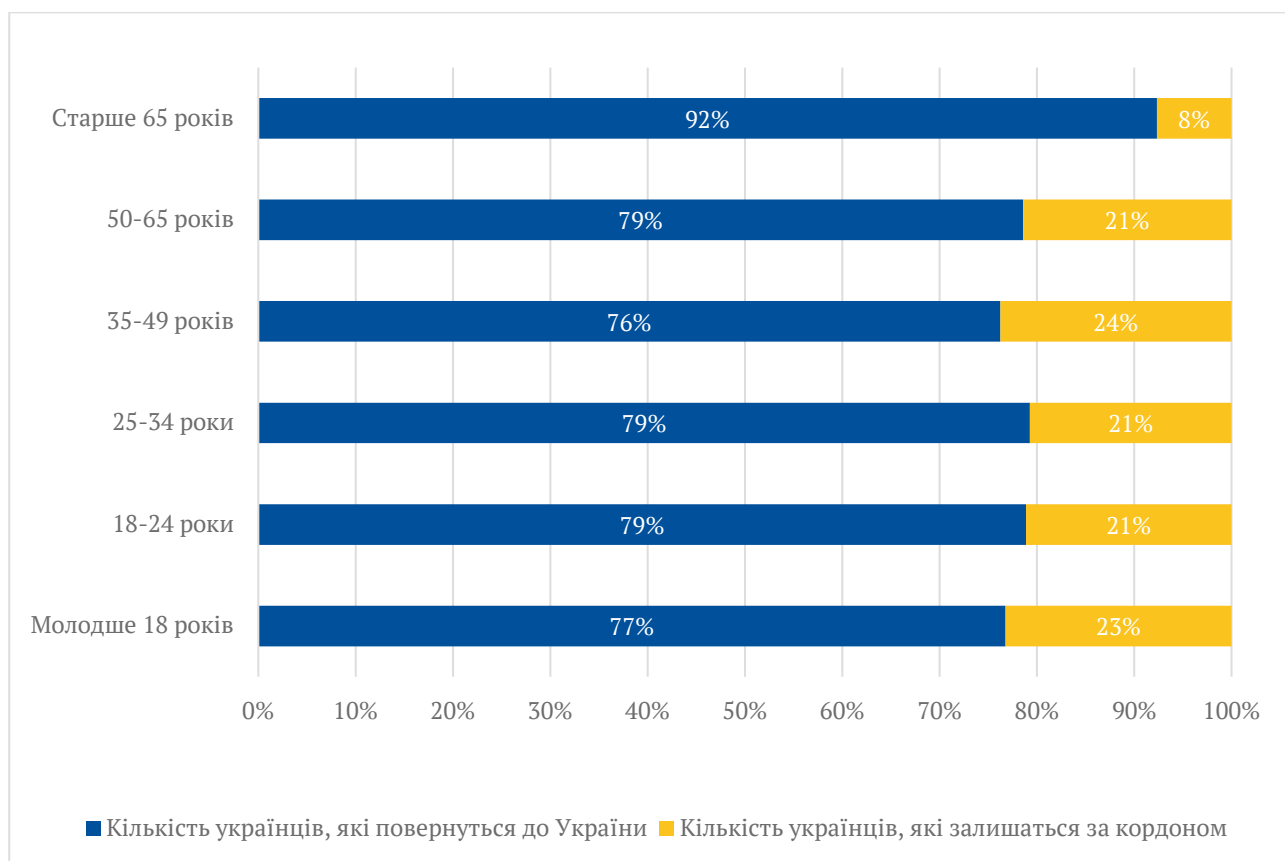
3.3.3. ХТО САМЕ ПОВЕРНЕТЬСЯ, А ХТО ЗАЛИШИТЬСЯ?

Важливим є також те, хто саме залишиться за кордоном, а хто повернеться в Україну. Щоб обрахувати вплив на економіку України, особливо важливим є вік тих, хто планує повернутись: люди молодшого віку матимуть можливість працювати довше.

Також цікаво подивитись на те, чи більш схильні повертатись люди з вищим рівнем освіти, а також на те, як вірогідність повернення корелюється з довоєнною зайнятістю. Загалом бачимо, що біженці – це, в основному, люди середнього віку (35–49 років). Однак, найбільш схильні до повернення люди старше 65 років. Серед біженців також переважають люди із вищою освітою, однак ймовірність повернення негативно корелюється із рівнем освіти – люди з нижчим рівнем освіти більш схильні бажати повернення в Україну.

Загалом, усі ці факти вказують на те, що люди, які могли б мати найбільш позитивний вплив на економіку, більш схильні залишитись за кордоном після закінчення війни. Разом із тим, люди, які до війни працювали, становлять більшість серед біженців та є дещо більш схильними до повернення, порівняно із людьми, які не працювали до війни.

Рисунок 31. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи, за оптимістичним сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens

Таблиця 8. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від вікової групи та сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
18–24 роки	215 тис.	246 тис.	277 тис.
25–34 роки	398 тис.	455 тис.	512 тис.
35–49 років	890 тис.	1,02 млн	1,15 млн
50–65 років	290 тис.	332 тис.	375 тис.
Старше 65 років	40 тис.	46 тис.	52 тис.
Повернуться з-за кордону:			
18–24 роки	169 тис.	149 тис.	129 тис.
25–34 роки	315 тис.	278 тис.	240 тис.
35–49 років	679 тис.	595 тис.	515 тис.
50–65 років	228 тис.	202 тис.	174 тис.
Старше 65 років	37 тис.	34 тис.	29 тис.
Залишаться за кордоном:			
18–24 роки	45 тис.	96 тис.	148 тис.
25–34 роки	82 тис.	177 тис.	273 тис.
35–49 років	212 тис.	424 тис.	632 тис.
50–65 років	62 тис.	131 тис.	201 тис.
Старше 65 років	3 тис.	12 тис.	23 тис.

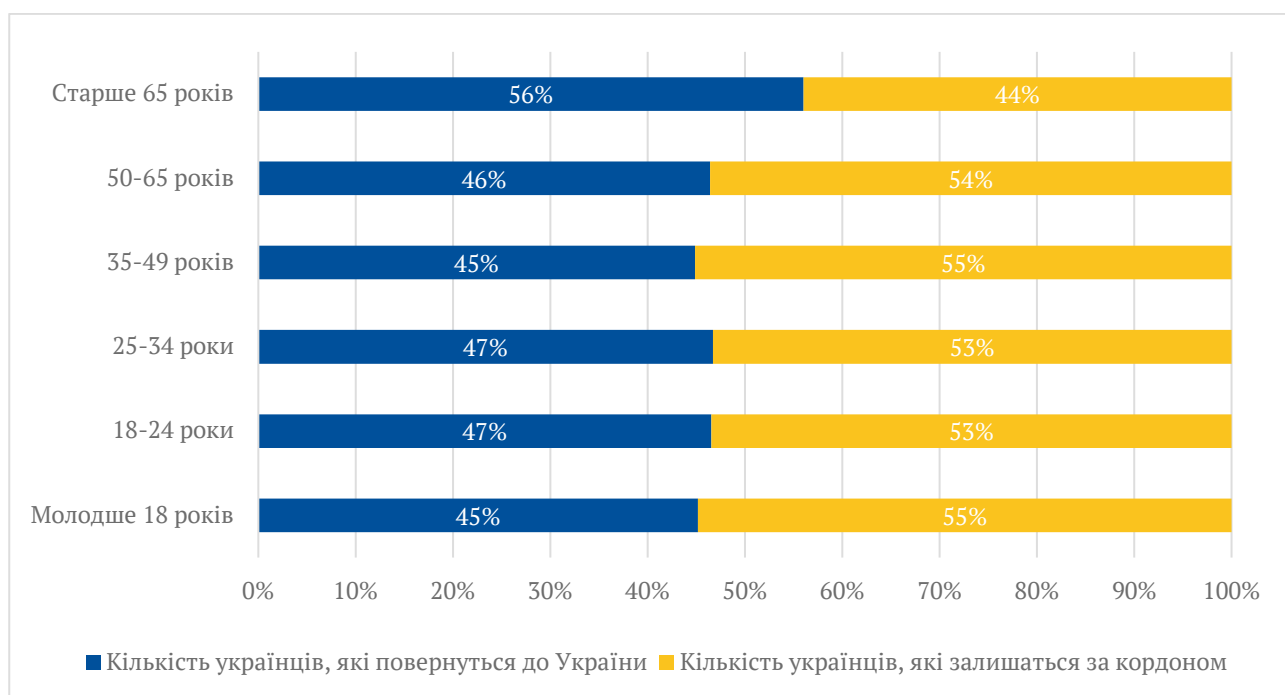
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 32. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи, за середнім сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens

Рисунок 33. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи, за песимістичним сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens

Серед дорослих ми також можемо порахувати, скільки людей виїхали у кожній віковій категорії та скільки із них повернуться в Україну, а скільки залишаться за кордоном. Використовуючи ті самі припущення щодо вірогідності повернення у оптимістичному, середньому та песимістичному сценарії, ми можемо зробити розрахунки щодо кількості українців за віковими групами, які перебувають за кордоном, можуть повернутись та можуть залишитись за кордоном (Таблиця 8 та Рисунки 43, 44, 45).

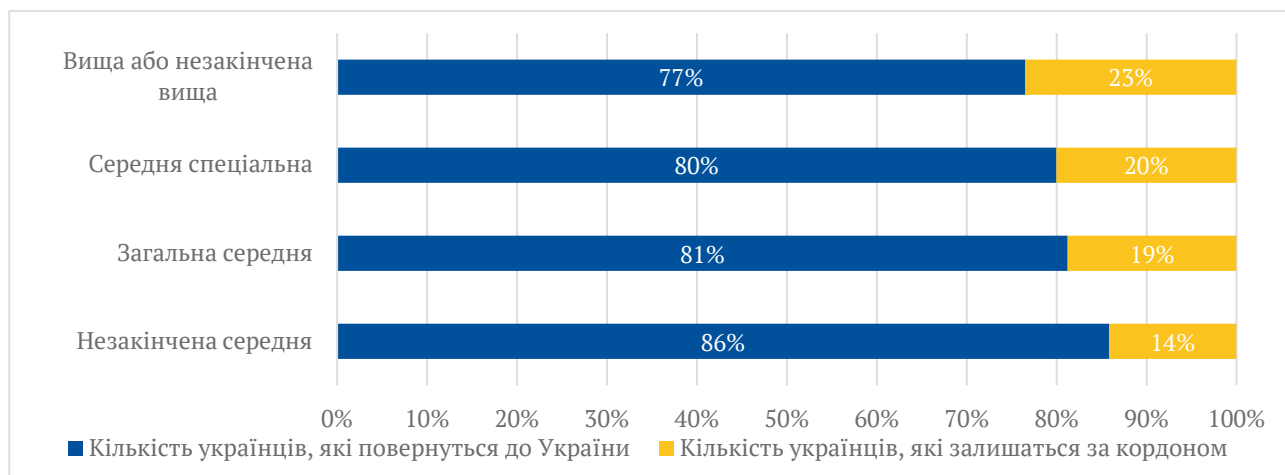
Також ми можемо підрахувати кількість українців, які зараз перебувають за кордоном та скільки із них повернуться, за рівнем освіти (Таблиці 11, 12 та Додаток. Рисунок 4, 5, 6).

Таблиця 9. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від їхнього рівня освіти та сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
Незакінчена середня освіта	38 тис.	43 тис.	48 тис.
Загальна середня освіта	173 тис.	199 тис.	224 тис.
Середня спеціальна освіта	411 тис.	471 тис.	531 тис.
Вища освіта	1,21 млн	1,39 млн	1,56 млн
Повернуться з-за кордону:			
Незакінчена середня освіта	32 тис.	29 тис.	24 тис.
Загальна середня освіта	141 тис.	125 тис.	107 тис.
Середня спеціальна освіта	329 тис.	292 тис.	254 тис.
Вища освіта	926 тис.	812 тис.	702 тис.
Залишаться за кордоном:			
Незакінчена середня освіта	5 тис.	14 тис.	24 тис.
Загальна середня освіта	33 тис.	74 тис.	116 тис.
Середня спеціальна освіта	82 тис.	179 тис.	277 тис.
Вища освіта	284 тис.	574 тис.	860 тис.

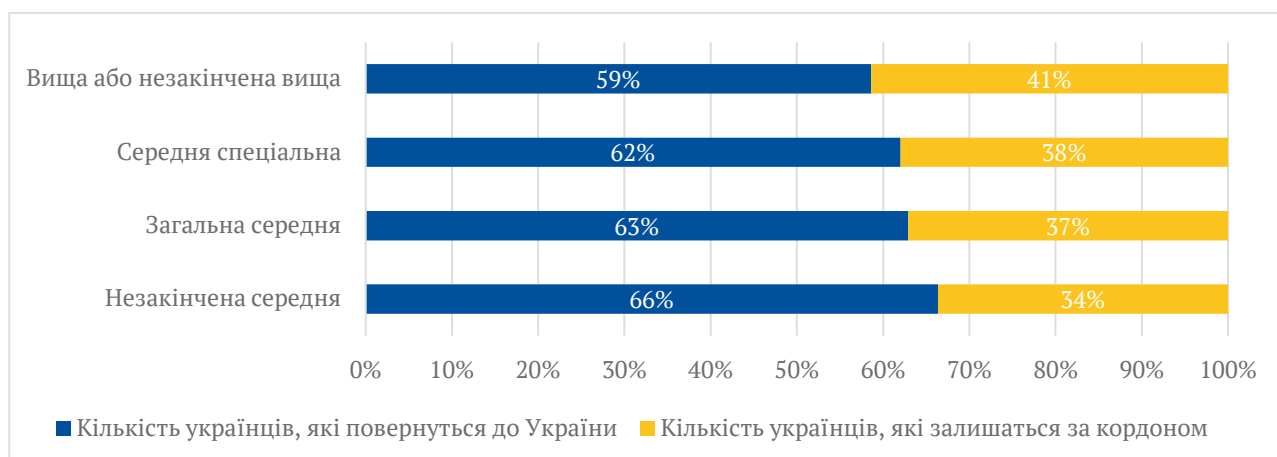
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, розрахунки ЦЕС

Рисунок 34. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти, за оптимістичним сценарієм

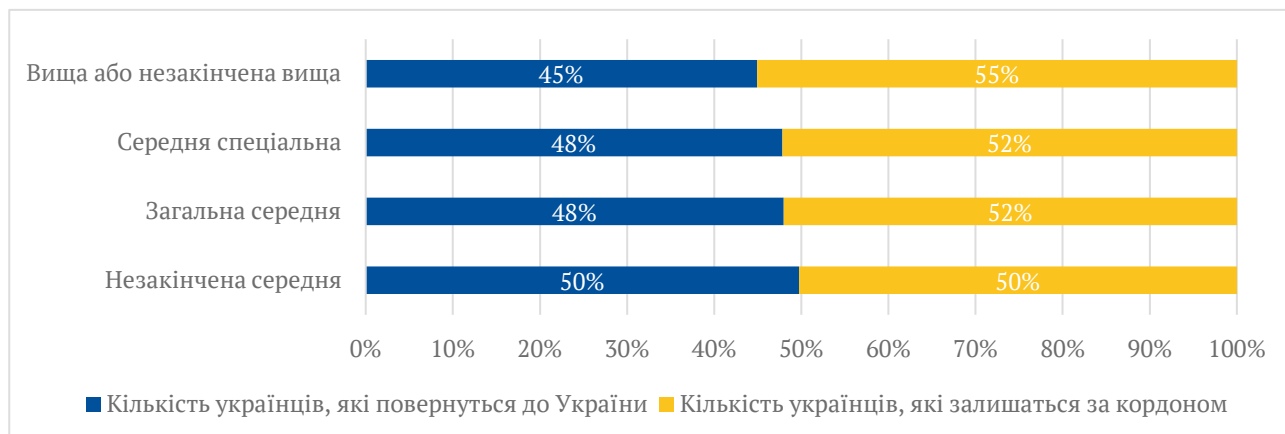
Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens

Рисунок 35. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти, за середнім сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens

Рисунок 36. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти, за песимістичним сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens

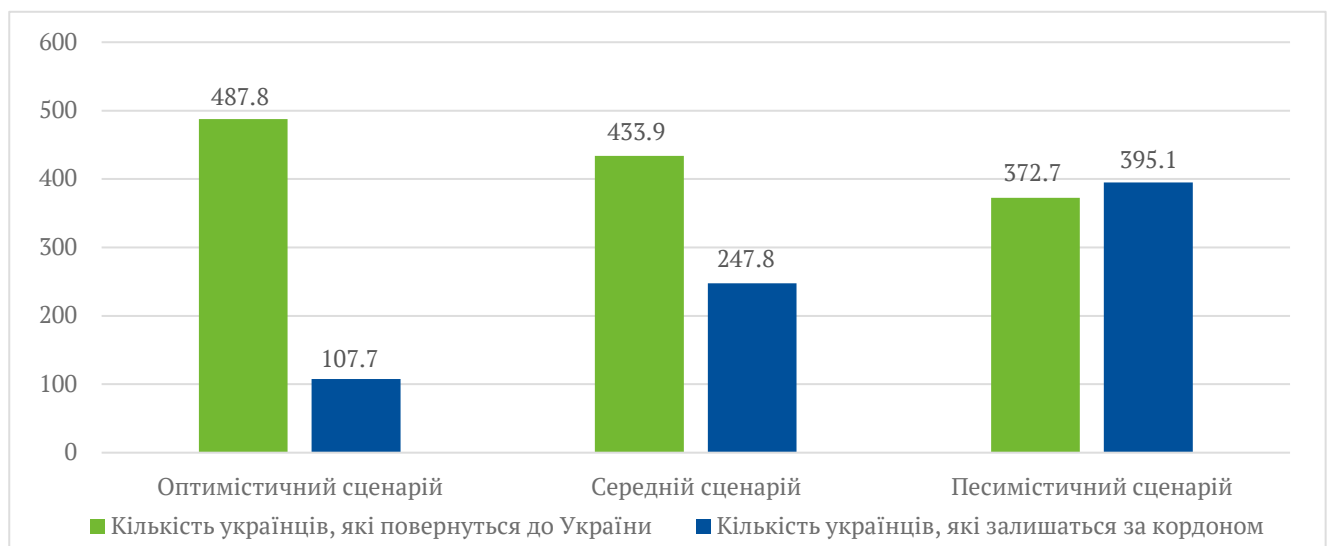
Також ми можемо проаналізувати кількість українців, які повернуться за довоєнним статусом зайнятості. Для спрощення розділимо усіх українців на дві категорії за довоєнним статусом зайнятості: тих, хто працював (повний чи неповний робочий день або ж мав власний бізнес) та тих, хто не працював. Розрахунки наведені у Таблиці 10 та Додаток. Рисунки 7 та 8.

Таблиця 10. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від їхнього статусу зайнятості та сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
Раніше працювали	1,24 млн	1,42 млн	1,6 млн
Раніше не працювали	595 тис.	681 тис.	768 тис.
Повернуться з-за кордону:			
Раніше працювали	941 тис.	824 тис.	714 тис.
Раніше не працювали	487 тис.	434 тис.	373 тис.
Залишаться за кордоном:			
Раніше працювали	297 тис.	593 тис.	883 тис.
Раніше не працювали	108 тис.	258 тис.	395 тис.

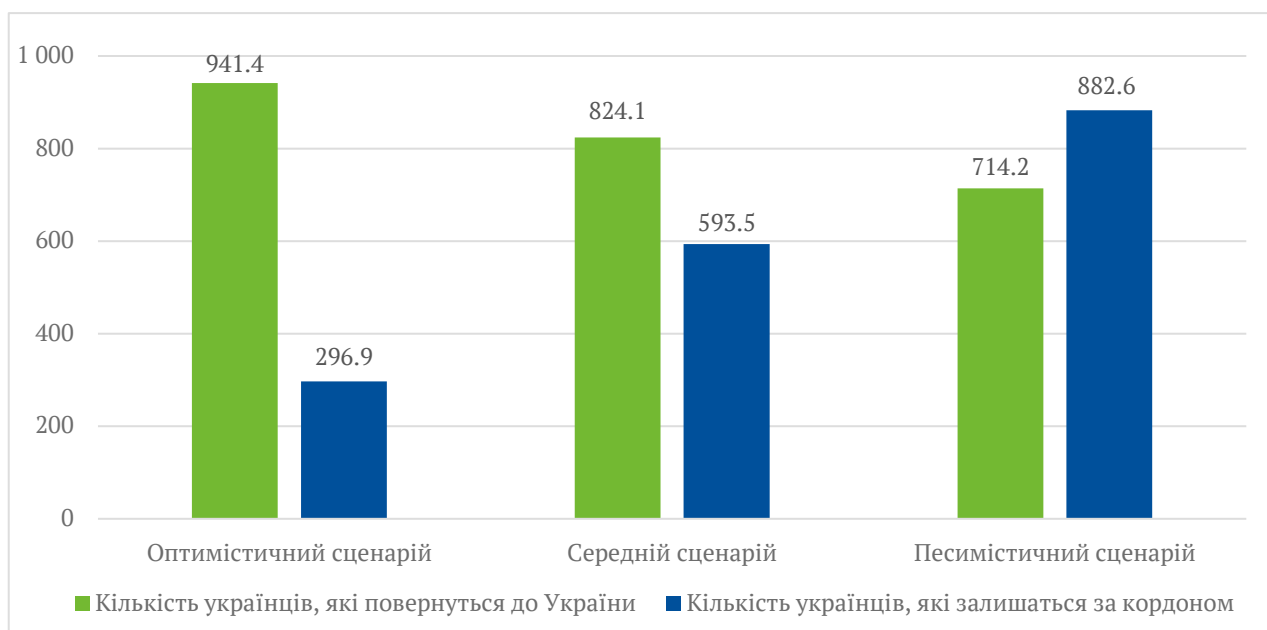
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, розрахунки ЦЕС

Рисунок 37. Кількість українців, які раніше не працювали і планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, за різними сценаріями, тис. осіб

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens

Рисунок 38. Кількість українців, які раніше працювали і планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, за різними сценаріями, тис. осіб

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens

3.3.4. ЯК ЦЕ ВПЛИНЕ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ?

У розрахунках впливу неповернення біженців на економіку важливо вирізняти короткостроковий ефект від довгострокового. Тут під короткостроковим ефектом ми маємо на увазі річний обсяг коштів, які економіка України недоотримає через те, що не усі біженці повернуться. Це означатиме, що ті українці, які залишатимуться в Україні можуть стати бідніше, а післявоєнне відновлення відбуватиметься повільніше. Для розрахунку короткострокового впливу на економіку України ми використовуємо дані Міжнародної організації праці щодо частки ВВП на працівника⁵⁴: в 2021 році в Україні вона становила 29 442 долари (у цінах 2017 року, з поправкою на паритет купівельної спроможності).

Якщо припустити, що при поверненні в Україну почали б працювати ті самі люди, які працювали до війни, ми можемо підрахувати, що у оптимістичному сценарії економіка України втратить 8,7 млрд доларів (у цінах 2017 року, з поправкою на паритет купівельної спроможності), або 1,63% від ВВП України у 2021 році. У середньому сценарії втрати становитимуть 17,47 млрд доларів, або 3,26% ВВП України у 2021, а у песимістичному сценарії – 25,98 млрд доларів, або 4,85% від ВВП України у 2021.

Також можемо підрахувати втрати і від зниженого споживання через те, що не усі українці повернуться додому. За даними Державної служби статистики, середні місячні витрати на домогосподарство без дітей становили 8784,63 грн. Враховуючи те, що середній розмір домогосподарства без дітей становив 1,65 людей, можемо вирахувати, що середній розмір річних витрат на дорослу людину становив 63 888,22 грн.⁵⁵ Виходячи з цього, можемо підрахувати, що за оптимістичним сценарієм українська економіка втратить 25,8 млрд грн через неповернення дорослих, за середнім сценарієм – 53,7 млрд грн, а за песимістичним сценарієм – 81,6 млрд грн.

⁵⁴ International Labor Organization – Statistics on Labor Productivity [Link](#)

⁵⁵ «ВИТРАТИ І РЕСУРСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ у 2021 році», Держстат, [Link](#)

Окрім втрат через зниження споживання від неповернення дорослих, можемо порахувати і втрати української економіки від неповернення дітей. За тими ж даними Державної служби статистики, знаємо, що середні місячні витрати домогосподарства з однією дитиною становлять 13 254,15 грн. Припускаючи, що середньостатистичне домогосподарство без дітей і середньостатистичне домогосподарство відрізняється лише наявністю дитини⁵⁶, можемо підрахувати, що середні місячні витрати на одну дитину становлять 4 469,52 грн. Таким чином, втрати української економіки від неповернення дітей в оптимістичному сценарії становлять 24,4 млрд грн, в середньому сценарії – 49,6 млрд грн, а в песимістичному сценарії – 74,5 млрд грн.

Загалом споживчі втрати від неповернення українських біженців (дорослих і дітей разом) в оптимістичному сценарії становитимуть 50,3 млрд грн, або 0,92% ВВП України; в середньому сценарії – 103,3 млрд грн, або 1,89% від ВВП України; а в песимістичному сценарії – 156,1 млрд грн, або 2,86% від ВВП України.

Загальні втрати української економіки як від втрати робочої сили, так і від втрат споживання становитимуть у оптимістичному сценарії 2,55% від ВВП України, в середньому сценарії – 5,15% від ВВП України, а в песимістичному сценарії – 7,71% від ВВП України.

Разом з тим, варто зауважити, що зазначені вище цифри – лише річні втрати української економіки від неповернення українських біженців. У довгостроковій перспективі втрати будуть більшими: як зазначалось вище, більше половини біженців, які зараз перебувають за кордоном, – це діти. Втрати від того, що вони залишаться за кордоном, економіка України відчує лише через роки, коли ці діти досягнуть працездатного віку, і ці втрати будуть набагато вищими. Крім того, загрозою є те, що до неповернення більш схильними є молоді люди з вищою освітою, що створює ризик “відтоку мізків” з України та браку кадрів для роботи, що потребує високий рівень кваліфікації.

3.4. СТАВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙЦІВ ДО БІЖЕНЦІВ ІЗ УКРАЇНИ

На те, чи повернуться українці до України, впливає багато факторів. Один із них – як місцеві мешканці ставляться до українців. Якщо ставлення є здебільшого позитивним, українцям буде легше адаптуватись до життя за кордоном, і вони менше прагнутимуть повернення в Україну. Тому в цьому розділі ми розглянемо, як європейці ставляться до біженців із України та як це ставлення змінювалось з часом.

Європейці позитивно ставляться до біженців із України. Опитування, проведене у травні-червні 2022 року у восьми європейських країнах, показує, що переважна більшість громадян кожної із цих країн підтримують надання хоча б деякій кількості українським біженцям можливості перебувати в їхній країні. Підтримка дозволу на перебування українським біженцям була вищою, ніж підтримка надання дозволу на перебування біженцям із Сирії.

Разом з тим, мешканці не усіх країн вважають, що вони зобов'язані допомагати українським біженцям: тимчасом як переважна більшість громадян Німеччини, Австрії, Італії та Угорщини

---

⁵⁶ Середній розмір домогосподарства родини без дітей у 2021 році становив 1,65 людей, а родин з однією дитиною – 2,86 людей.

вважають, що допомагати українським біженцям – це їхній обов’язок, така думка набагато менш поширена серед громадян Чехії, Словаччини та Румунії.⁵⁷

Водночас, інші дослідження показують, що різниці в ставленні до біженців із України та біженців із інших країн немає, і більшість респондентів із Німеччини, Польщі та Угорщини вважають, що правила мають бути однаковими для українців та біженців із інших країн.⁵⁸

Підтримка українських біженців поширена і поза Європою – опитування компанії IPSOS, проведене у 27 країнах світу у березні 2022 року, показало, що 74% людей вважають, що їхня країна має приймати українських біженців. Наприклад, у Канаді такої думки дотримувались 80% громадян, а в США – 72%.⁵⁹

Однак з часом рівень підтримки українських біженців лише 40% поляків висловили бажання допомагати українським біженцям, порівняно із 61% у березні.⁶⁰ Нове опитування компанії IPSOS, проведене у листопаді-грудні 2022 року, показує, що підтримка прийняття українських біженців їхньою державою падає в усьому світі (в середньому на 7 в.п.). Найбільше ця підтримка упала в Німеччині та Бельгії (на 14 відсоткових пунктів порівняно з березнем).

Однак, майже в усіх країнах, де було проведене опитування, більше половини громадян підтримували надання притулку українським біженцям (окрім Індонезії та Сингапуру). Найвищою підтримка прийняття українських біженців залишається у Великій Британії (81%) та Нідерландах (80%).⁶¹ Однак, підтримка біженців не є безумовною: наприклад, 74% німців вважають, що дорослі українські біженці зобов’язані пройти курси з німецької мови.⁶²

Відповідно, і українські біженці здебільшого відчують хороше ставлення до себе. Загалом 81% українських біженців говорять про позитивне або скоріше позитивне ставлення (Рисунок 39). Найбільше позитиву відчували українці в країнах, що не входили в ТОП-4 найбільш популярних за кількістю українців: там 90% українців говорять про позитивне або скоріше позитивне ставлення. Найменш позитивне ставлення українці відчують до себе у Чехії, лише 69% українців засвідчили це.

Респонденти із Чехії під час глибинних інтерв’ю зазначали, що негативне ставлення деяких місцевих пов’язане із проросійськими настроями серед деяких чехів, а також із асоціацією зростання інфляції із українськими біженцями.

30% українців вважають, що з часом ставлення місцевих до них не змінилось, 19% вважають, що воно погіршилось, і лише 12% – що покращилось. Найбільше погіршилось ставлення до українців в Чехії – там 36% українців відзначають погіршення ставлення до них (Рисунок 40).

---

⁵⁷ Dražanová, Lenka, and Andrew Geddes. “Attitudes towards Ukrainian refugees and governmental responses in 8 European countries.” *ASILE*, September 6, 2022. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁵⁸ Dinesen, Peter Thisted, Artem Graban, Natalia Letki, Ulf Lieve, and David Walentek. “The war in Ukraine has not changed anything: Openness to refugees under the conditions of a refugee crisis.” Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

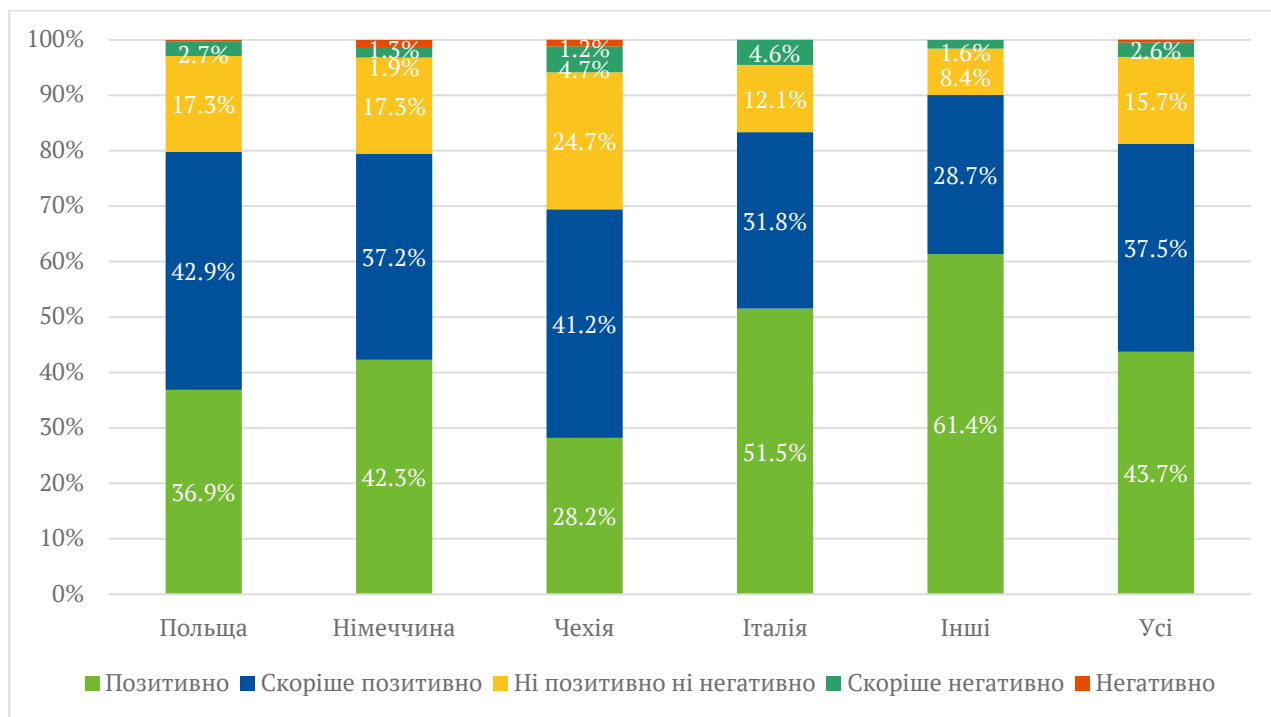
⁵⁹ “People around the world want to lend Ukrainian refugees a helping hand.” *Ipsos*. May 5, 2022. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁶⁰ “PUBLIC OPINION on the war in Ukraine.” September 29, 2022. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁶¹ IPSOS “One year in, global public opinion about the war in Ukraine has remained remarkably stable” Accessed on January 26, 2023 [Link](#)

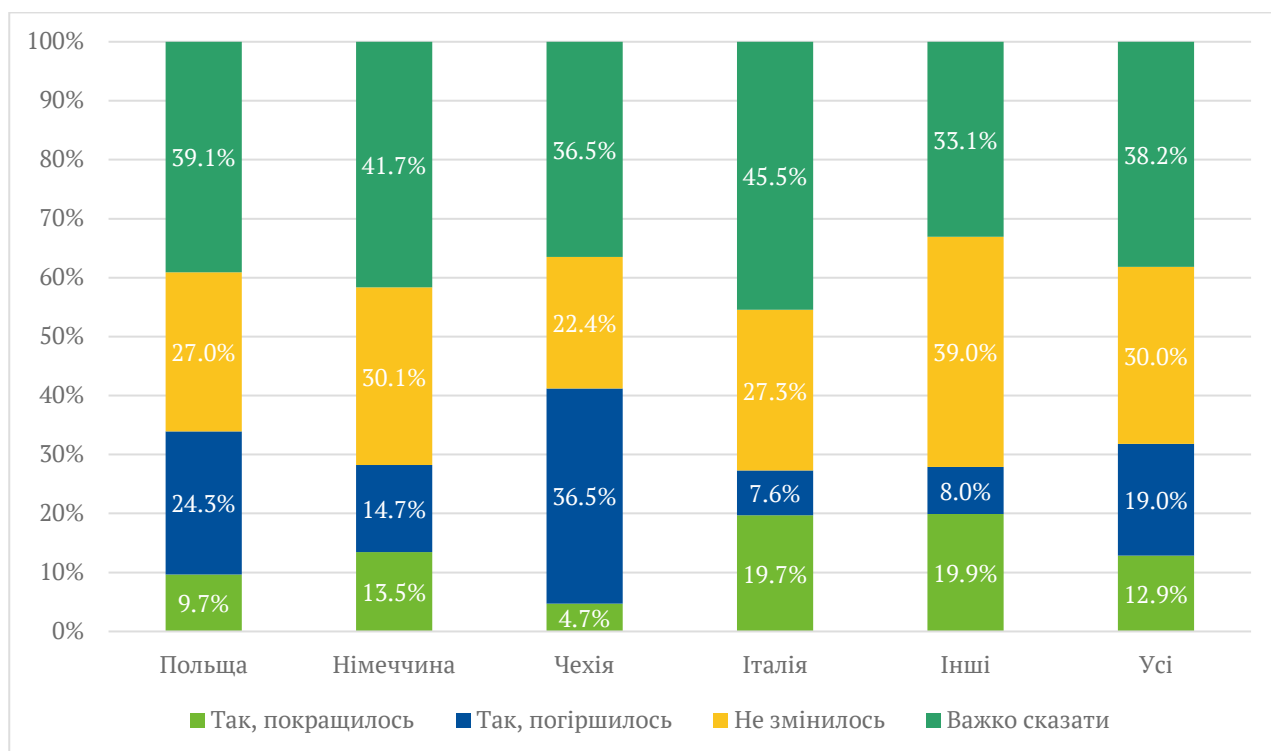
⁶² “PUBLIC OPINION on the war in Ukraine.” September 29, 2022. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

Рисунок 39. Відповіді респондентів на питання «Як загалом Ви оцінюєте ставлення місцевих жителів до Вас?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні та від усіх респондентів, що були опитані

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 40. Відповіді респондентів на питання «Чи змінилося ставлення місцевих жителів до українців у країні Вашого перебування з того часу, як Ви приїхали сюди?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні та від усіх респондентів, що були опитані

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Ніхто не думав, що це так надовго затягнеться, і вони втомились від нас. І усе подорожчало тут відсотків на 20 – і продукти, і паливо, і комунальні.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Чехії.

*Не всі, але є люди, які, в принципі, як і у нас, які є агресивно налаштовані. Вони вважають, що ми рушимо їх економіку. Вони вважають, що нас дуже багато, що нам потрібно дуже багато допомоги, тобто є і такі. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Польщі.***

У них немає правильної інформації. (...) 30% розуміють, що на Україну напали, а 70% вважають, що "Україна воює з росією, через це у нас дорожчає газ та електроенергія. Це не росія винна, а Україна, бо ми більше воюємо з росією."

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Італії.

*(На початку війни) вони не розуміли, що це за українські біженці – манікюри, зачіски, вії, дорогі машини. (...) Ти говориш: "Ми не від бідності сюди до вас приїхали. Ми приїхали від війни". І вони цього трохи не розуміють. Яюсь, мені здається, з часом вони тут трохи почали розуміти. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Польщі.***

Респонденти піз час глибинних інтерв'ю відзначали, що на ставлення до українців в Європі могли вплинути і економічні причини: інфляція, яка асоціюється з Україною (особливо зростання цін на газ), конкуренція з українцями на ринку праці, особливо за низькокваліфіковані робочі місця, та й загальна втома від війни. Іншими факторами, які провокують негативне ставлення до українців, є присутність російських іммігрантів, відсутність правильної інформації про війну та поширеність російської пропаганди. Також деякі респонденти відчували незадоволення місцевих з приводу того, що вони отримують соціальні виплати замість знайти роботу. Водночас, інші респонденти зазначають, що ставлення до українців покращилось, адже після спілкування з українцями місцеві краще почали розуміти їх та що відбувається в Україні.

3.5. АДАПТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО РИНКУ ПРАЦІ ЄС

Важливим фактором, що впливає на те, чи повернуться українці додому, є також адаптація до ринку праці за кордоном. Тим, хто знайшов добре оплачувану роботу, особливо за своєю спеціальністю, може бути більш комфортно залишитись там, де вони зараз живуть зараз, аніж повертатись до України та шукати нову роботу.

Порівняно із попередніми хвилями біженців в ЄС (наприклад, із Сирії та Афганістану), українці мають декілька переваг у адаптації до місцевого ринку праці. По-перше, переважна більшість українців, що виїжджають до країн ЄС, отримують статус тимчасового захисту, який одразу дозволяє працювати, на відміну від статусу біженця. По-друге, українці, що виїжджають до країн ЄС, в середньому мають вищий рівень освіти та залученості до робочої сили, порівняно із попередніми хвилями біженців, особливо жінки. Наприклад, у 2021 році українські жінки віком 25–64 роки мали в середньому 12,4

років освіти, що є близьким до європейських показників. Натомість жінки того ж віку в Сирії мали лише 6,6 років освіти в середньому, жінки в Іраку – 6,4; а в Афганістані – лише 1,6 років. Схожою є і різниця в рівні залученості жінок до робочої сили: в Україні в 2021 році вона становила 48%, тоді як в Сирії – 16%, в Іраку – 11%, а в Афганістані – 15%.⁶³

Більше того, українці, що виїхали за кордон, в середньому мають вищий рівень освіти, ніж ті, що залишились в Україні. Крім того, ті українці, що виїхали в країни Західної Європи, мають вищий рівень освіти порівняно з тими, які виїхали до Польщі. Дослідження London School of Economics на основі опитування біженців в Польщі та Австрії показує, що 83% українських біженців, що перебувають у Відні, мають вищу освіту. Тим часом серед українців, що перебувають в Кракові, вищу освіту мають 66% респондентів.

Поширеним є і знання англійської мови: 2/3 українців, що виїхали до Австрії, та 1/3 українців, що виїхали до Польщі, знають англійську.⁶⁴ За даними опитування українців працездатного віку у Польщі та Німеччині, проведеного EWL Migration Platform та Варшавським університетом, 47% українців, що перебувають у Польщі, володіють польською принаймні на розмовному рівні, 33% – володіють англійською. В Німеччині 53% українців володіють англійською, і 45% – німецькою.⁶⁵ Зважаючи на різницю між українцями, що виїжджають до ЄС, та попередніми хвилями біженців, червневий дослідження Європейського центрального банку прогнозувало рівень залученості українців до робочої сили на рівні 25–55% у середньостроковій перспективі.⁶⁶

Опитування, проведене Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії, показує, що, станом на жовтень 2022, уже 32% дорослих українців, що виїхали до країн Європи, знайшли роботу у країні перебування (серед біженців працездатного віку таких було 34%) та ще 25% активно шукають роботу (26% серед біженців працездатного віку). Таким чином, кількість українців, залучених до європейських ринків праці, є близькою до вищої межі прогнозу Європейського центрального банку. Разом з тим, лише близько 9% працюють дистанційно на українську компанію.

Важливо зауважити, що рівень інтеграції українців в європейські ринки праці є різним. Наприклад, у Чехії 47% українців працюють, в Польщі – 41%, тимчасом як у Німеччині – 15%, а в Італії – 12% (Рисунок 41).

Низький рівень залученості до робочої сили в Німеччині пов'язаний із правилами отримання соціальних виплат. Рівень фінансових виплат у Німеччині для українців є досить високим, порівняно із іншими країнами. Для отримання таких виплат українці мають зареєструватись в центрі зайнятості та відвідувати курси із вивчення мови. Тож пошук роботи не є терміновим та інколи вигідніше продовжувати отримувати соціальні виплати, аніж виходити на роботу. Разом із тим, варто очікувати, що з часом більша частина українців знайде роботу в Німеччині, адже реєстрація в центрі зайнятості передбачає пошук роботи, принаймні після закінчення мовних курсів.

---

⁶³ Beine, Michele, Frédéric Docquier, Joël Machado, Birte Nienaber, and Adolfo Sommarribas. "Ukrainian Refugee Crisis Tests Luxembourg's Humanitarian and Integration Policy." *Research Luxembourg*, May 2022: 1–7. Accessed January 13, 2023. [Link](#)

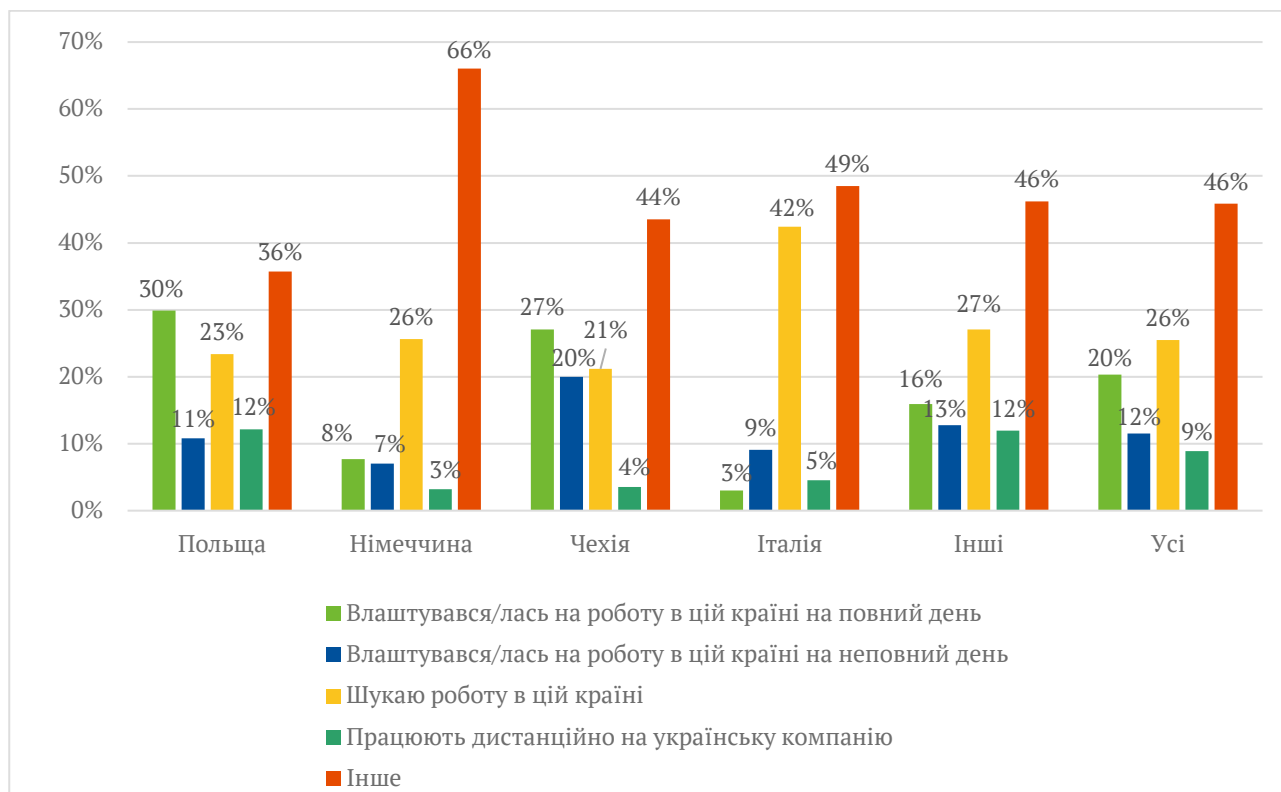
⁶⁴ Brzozowski, Jan, Isabella Buber-Ennsner, Judith Kohlenberger, Olena Nahorniuk, Konrad Pędziwiatr, Bernhard Renges, Bernhard Rieder, and Ingrid Setz. "What the self-selection of Ukrainian refugees means for support in host countries." *LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog*, September 2022: 1–3. Accessed January 13, 2023. [Link](#)

⁶⁵ Zymnin, Anatoliy. "Report 'Ukrainian refugees – vocational activation in Germany and in Poland.'" *ewl*, September 19, 2022. [Link](#)

⁶⁶ Bothelo, Vasco. "The impact of the influx of Ukrainian refugees on the euro area labour force." *ECB Economic Bulletin*, no. 4 (2022). Accessed January 13, 2023. [Link](#)

В Італії велика кількість людей шукають роботу (42%), однак досі її не знайшли. Це може бути пов'язано із нижчим рівнем підтримки українців у пошуку роботи з боку держави порівняно з Німеччиною: реєстрація в центрі зайнятості не є обов'язковою, а бюрократичні процедури є досить затяжними.

Рисунок 41. Відповіді респондентів на питання «Який поточний статус Вашої зайнятості?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні та від усіх респондентів, що були опитані

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

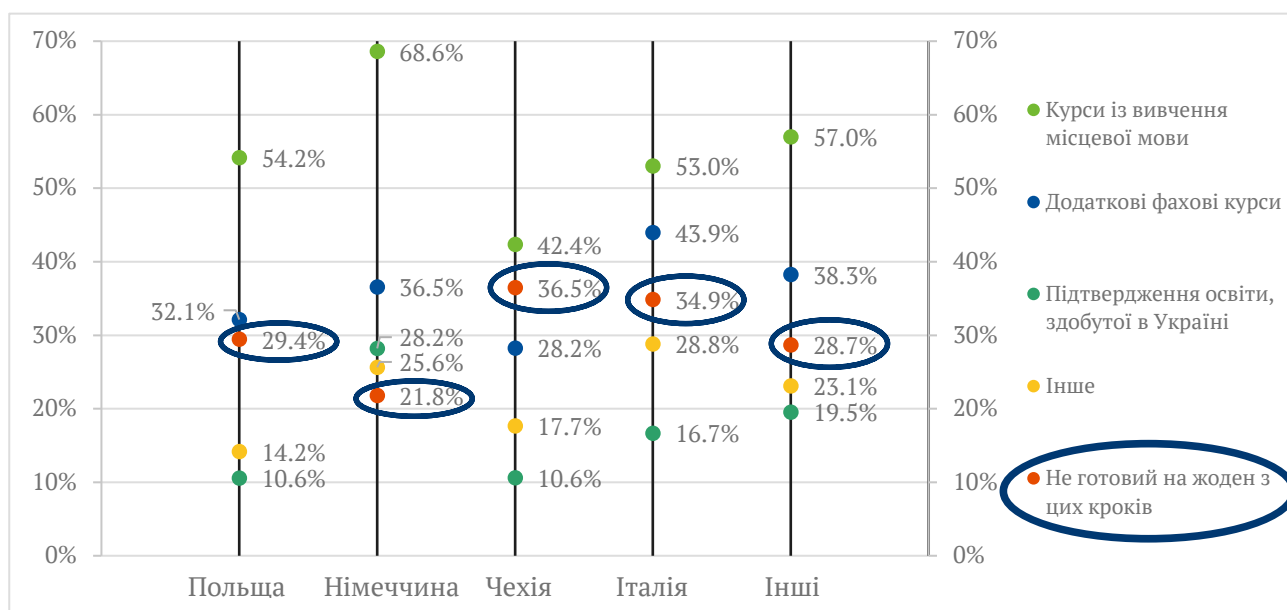
Також складнощами в пошуку роботи, які відзначають респонденти, є необхідність знати мову навіть для простої роботи, необхідність проходити додаткові курси чи заново здобувати вищу освіту для роботи за спеціальністю, а також наявність лише сезонної роботи. Жінки з дітьми, особливо дошкільного віку, говорять про відсутність доступних опцій з догляду за дітьми та про те, що роботодавці надають житло в гуртожитку лише для працівників, а не для членів їхніх родин. Деякі респонденти також відзначають неефективність європейських центрів зайнятості із працевлаштування українців: деякі респонденти стверджують, що центри зайнятості зовсім не пропонують жодної роботи українцям, а інші кажуть, що їм пропонують роботу, яку вони не здатні виконувати (наприклад, надто важку фізично).

Вони можуть нам запропонувати влаштуватись на роботу. Але, знаєте, робота лише 10–12 годин для українців. І в мене немає стільки здоров'я (...) Пропонували типу АТБ нашого, магазин, те, що я теж не можу робити, там холодно, біля холодильників. Важке я теж не можу... У мене вага 40 кг, багато я напружую? Вимушена переселенка, що перебуває в Чехії

Тут навіть щоб влаштуватись охоронцем (...), ти повинен закінчити курси, у тебе має бути диплом, що ти закінчив ці курси охоронця. (...) А по-друге, ти маєш знати мову. І при чому, це мають бути мовні курси, чи школа, це теж має бути підтверджений сертифікат. Вимушена переселенка, що перебуває в Італії

Здебільшого українці готові робити кроки для того, щоб знайти роботу за кордоном. Більшість (56,2%) українських біженців відвідують чи планують ходити на курси із вивчення місцевої мови, щоб знайти кращу роботу. Найбільшим цей відсоток є Німеччині, бо там за відвідування курсів платять кошти. Також близько 35% респондентів готові пройти (або вже пройшли) додаткові короткострокові курси зі своєї спеціальності або фахове навчання для здобуття іншої спеціальності, яка потрібна в країні поточного перебування. Але вагомою залишається і частка людей, які не прагнуть робити жодних кроків для підвищення своєї кваліфікації (29%) (Рисунок 42).

Рисунок 42. Відповіді респондентів на питання «Чи Ви проходите, проходили чи плануєте в найближчому майбутньому наступні кроки з підвищення кваліфікації задля того, щоб знайти кращу роботу?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Згідно з опитуванням EWL Migration Platform, відносна більшість українців працювали у секторі гостинності, як у Німеччині (31%), так і у Польщі (29%).⁶⁷ На другому місці за кількістю зайнятих українців в Польщі – сектор послуг (18%), а в Німеччині – сектор торгівлі (19%).

Важливим є те, що багато українців, як у Польщі, так і в Німеччині, зараз працюють не за спеціальністю. Наприклад, 20% українців, що зараз працюють у Польщі, до війни були висококваліфікованими спеціалістами, а зараз лише 3% працюють на посадах, що потребують високої

⁶⁷ Zymnin, Anatoliy. "Report "Ukrainian refugees – vocational activation in Germany and in Poland." ewl, September 19, 2022. [Link](#)

кваліфікації. Схожа ситуація і в Німеччині – 17% були висококваліфікованими спеціалістами, а зараз на подібних посадах працюють лише 2%.

Праця на посаді, що потребує менше знань та навичок, ніж є у людини, загалом є поширеною як серед трудових мігрантів, так і серед попередніх хвиль біженців. Це пов'язано з необхідністю знати мову для роботи на висококваліфікованих посадах, а також із необхідністю підтверджувати здобуту освіту в країні поточного перебування. Однак, дослідження показують, що з часом велика кількість людей вивчають мову, підтверджують спеціальність та починають працювати за спеціальністю.⁶⁸ Тож можна очікувати, що з часом більше українців будуть працювати на висококваліфікованих посадах. Через це може збільшитись ризик, що ці українці не повернуться додому.

Разом з тим, можна очікувати, що кількість українців, які зможуть працювати за спеціальністю після певного періоду адаптації, залежить від країни: в країнах із сегментованими⁶⁹ ринками праці, як-от Італія, Іспанія та Франція, лише невелика кількість іммігрантів посідають висококваліфіковані посади після адаптації.⁷⁰

За наявними прогнозами, інтеграція українців у європейські суспільства матиме позитивний ефект як на ринок праці цих країн, так і на їхні економіки загалом, хоча в короткостроковій перспективі може мати деякі негативні наслідки.

Негативним короткостроковим ефектом може бути конкуренція із місцевими мешканцями на ринку праці, особливо у сферах, де найбільше українців знаходять роботу, що може призвести до зниження реальної заробітної плати у цих сферах. Також негативним ефектом може бути зростання інфляції через додатковий попит від українських біженців.

Через українців дуже сильно впала зарплата низькокваліфікованої праці. Якщо рік тому, коли не було напливу українців, готових працювати за будь-які гроші, отримували, наприклад, 4 тисячі, то зараз вони 2400 (злотих) отримують. Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Польщі

Однак ці негативні ефекти є короткостроковими: з часом ринок праці адаптується до додаткової робочої сили в цих секторах: наприклад, якщо в певній сфері зарплати стали надто низькими, деякі місцеві мешканці (та українці), що працювали в цій сфері, можуть перекваліфікуватись та піти працювати у інший сектор, або ж переїхати у інший регіон, де попит на працівників у цій сфері більший.

До того ж, збільшення попиту завдяки українцям стимулюватиме економіку та сприятиме збільшенню зайнятості в усіх сферах. Наприклад, польські дослідники Duszczuk і Kaczmarczyk (2022) відзначають, що хоча в короткостроковій перспективі конкуренція в деяких секторах на ринку праці збільшилась,

---

⁶⁸ Chiswick, Barry R., Yew Liang Lee, and Paul W. Miller. "A Longitudinal Analysis of Immigrant Occupational Mobility: A Test of the Immigrant Assimilation Hypothesis." *International Migration Review* 39, no. 2 (2005): 332–353. [Link](#)

⁶⁹ Сегментованими ринками праці вважаються ті, де ринок праці є дуже розділений за певними критеріями, як, наприклад, спеціальність, галузь чи регіон, тож працівникам з одного сегменту вкрай складно знайти роботу у іншому. [Джерело](#).

⁷⁰ Fellini, Ivana, and Raffaele Guetto. "A "U-Shaped" Pattern of Immigrants' Occupational Careers? A Comparative Analysis of Italy, Spain, and France." *International Migration Review* 53, no. 1 (March 2019): 25–58. [Link](#)

рівень безробіття в Польщі є нижчим від середнього в ЄС, та в середньостроковій перспективі ситуація на ринку праці нормалізується.⁷¹

Довгостроковий ефект інтеграції українців у ринок праці країн ЄС наразі важко передбачити через велику кількість невідомих факторів, як-от: тривалість війни, кількість українців, які залишаться в Європі, хто саме з українців залишиться, а хто повернеться. Разом з тим, більшість попередніх досліджень про вплив імміграції загалом на економіку приймаючої країни та її ринок праці засвідчують позитивний фіскальний ефект імміграції та ефект економічного зростання, хоча і немає консенсусу щодо того, як імміграція впливає на рівень заробітних плат місцевої робочої сили.^{72,73,74}

З іншого боку, попередні дослідження показують, що рівень залученості до робочої сили біженців зазвичай є нижчим, ніж у інших мігрантів, а їх інтеграція – повільнішою.⁷⁵ Однак, як зазначалось раніше, ситуація, в яку потрапили українці, є унікальною, з одного боку, через вищий рівень освіти та залученості до робочої сили, ніж у попередніх хвилях мігрантів, а з іншого – через легкий доступ до ринку праці приймаючих країн, а також через близькість мови і культури до Польщі та Чехії, які разом прийняли більше половини українських біженців. Тож варто очікувати, що позитивний вплив на місцеву економіку від інтеграції українців буде вищим, ніж вплив від інтеграції попередніх хвиль біженців.

Наявні прогнози також передбачають позитивний ефект від інтеграції українських біженців в європейських країнах. Наприклад, Національний банк України прогнозує, що до 2026 року ВВП Польщі та Чехії збільшиться на 2,2–2,3% порівняно з базовим сценарієм, а Німеччини – на 0,6%-0,65%.⁷⁶ Oxford Economics у травні 2022 прогнозували, що якщо у Польщі залишиться 650 тис. українців, то ВВП до 2030 року може зрости на 1,2%, а якщо українців залишиться 1 млн, то на 2%, порівняно зі сценарієм без вимушених українських переселенців.⁷⁷

Підсумовуючи, ми бачимо, що українці мають високий рівень освіти та залученості до робочої сили. Це разом із спрощеною процедурою доступу до ринку праці робить адаптацію українців до ринку праці простішою, порівняно із попередніми хвилями біженців. Це уже дає свої результати, зважаючи на відносно високий відсоток українців, які уже знайшли роботу на ринках праці ЄС, незважаючи на труднощі, з якими вони все ж стикаються при пошуку роботи. Інтеграція українців до ринків праці ЄС має значний позитивний ефект на економіку цих країн.

---

⁷¹ Duszczak, Maciej, and Paweł Kaczmarczyk. "Poland and War Refugees from Ukraine – Beyond Pure Aid." *CESifo Forum*, ISSN 2190–717X, ifo Institut – Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München 23, no. 4 (2022): 36–40. [Link](#)

⁷² Dustmann, Christian, and Tommaso Frattini. "The Fiscal Effects of Immigration to the UK." *The Economic Journal* 124, no. 580 (November 2014): F593–F643. [Link](#).

⁷³ Friedberg, Rachel M., and Jennifer Hunt. "The Impact of Immigrants on Host Country Wages, Employment and Growth." *Journal of Economic Perspectives* 9, no. 2 (1995): 23–44. [Link](#)

⁷⁴ Dustmann, Christian, Uta Schönberg, and Jan Stuhler. "The Impact of Immigration: Why Do Studies Reach Such Different Results?" *Journal of Economic Perspectives* 30, no. 4 (2016): 31–56. [Link](#)

⁷⁵ European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Organization for Economic Co-operation and Development. "How are refugees faring on the labour market in Europe?: A first evaluation based on the 2014 EU Labour Force Survey as hoc module." *European Union*, 2016. [Link](#)

⁷⁶ Бондаренко Ольга, Співак Інна, Погарська Ольга, Туча Ольга. "Вплив українських мігрантів на економіки країн-реципієнтів." НБУ, Дослідження, Грудень 2022. [Link](#)

⁷⁷ Urban, Mateusz. "Refugees will lift economy's potential, but challenges remain." Oxford Economics, May 2022: 1–5. Accessed January 13, 2023. [Link](#)

Тож варто очікувати, що ці країни будуть зацікавлені у тому, щоб українці залишились і після війни. Разом з тим, це матиме значний негативний ефект на економіку України та поглибить демографічну кризу.

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

4.1. ВИСНОВКИ

У цьому звіті ми проаналізували, скільки українців виїхали за кордон, ким саме вони є та які умови перебування у них в Європі. Станом на кінець 2022 року за кордоном (крім росії та Білорусі) перебувало 3,8–4,7 млн українських біженців, і є ризик, що ще 100–200 тис. виїде до кінця зими 2022–23 рр. через проблеми із енергопостачанням. Переважна більшість українців, що перебувають за кордоном, – це жінки (найбільша частка жінок 35–49 років) та діти. Найбільше біженців виїхало до Польщі, Німеччини, Чехії та Італії. Із Запорізької області виїхала майже чверть усіх мешканців, а із Києва та Київської області – майже п'ята частина. Значна частина біженців втратила велику частину доходів після початку війни.

В Європейському Союзі усі українці мають право на отримання статусу тимчасового захисту. Хоча цей статус і надає право на проживання, роботу, освіту та медицину в усіх країнах ЄС, умови життя українців в різних країнах ЄС суттєво різняться, оскільки деякі із них, як-от Німеччина, забезпечують суттєві соціальні виплати, а в інших, як-от у Польщі, такі виплати є невисокими або відсутні зовсім.

Провівши кластерний аналіз, ми виділили чотири групи біженців та окреслили їхні портрети. Перша група – це класичні біженці: переважно жінки середнього віку з дітьми, які виїхали до Польщі. Друга група – це квазітрудова мігранти, що виїхали за кордон не лише через війну, а й для роботи. Третя група – професіонали, люди, які частіше за інші групи працюють за спеціальністю та менше готові працювати не за нею. Четверта група – люди із зони бойових дій: це українці, які найбільше постраждали від війни.

У другій частині звіту ми проаналізували перспективи повернення українців. Спершу презентували огляд літератури про ситуацію із поверненням біженців після війн в інших країнах. На особливу увагу тут заслуговує приклад Боснії, яка, як і Україна, розташована в Європі. Після війни у Боснії багато біженців залишилось за кордоном, тож важливо проаналізувати їх досвід, щоб не зробити схожих помилок під час повоєнного відновлення.

У наступній частині проаналізовано дані опитування про плани повернення українських переселенців. Хоча переважна кількість українців, що зараз перебувають за кордоном, кажуть, що планують повернутись та надають перевагу життю в Україні, ми не впевнені, що вони усі насправді повернуться. Для цього є багато причин. По-перше, чим довше триватиме війна, тим більше українців знайдуть роботу за кордоном та адаптуються до життя там. По-друге, навіть якщо життя в Україні подобається більше, ніж життя за кордоном, деякі українці вважають, що перспективи для їхніх дітей кращі за кордоном, тому готові терпіти тимчасові незручності заради майбутнього дітей. Окрім того, людям, що виїхали за кордон із зони бойових дій, може бути нікуди повертатись, тож повернення залежить від швидкого відновлення їхніх регіонів або ж надання підтримки для переїзду в інші регіони України. Іншими потенційними причинами того, чому більша кількість українців може залишитись за

кордоном, є небажання респондентів опитувань давати «соціально небажані відповіді», а також інтерпретація «повернення в Україну» як тимчасового відвідування.

Далі ми підраховали, скільки, хто саме із біженців та за яких умов можуть повернутись до України, а також, як неповернення біженців може вплинути на українську економіку. За нашими розрахунками, за кордоном можуть залишитись від 860 тис. до 2,7 млн українців. Більш схильними до повернення є люди похилого віку, люди з нижчим рівнем освіти, а також ті, хто працював до війни. Неповернення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити від 2,55 до 7,71 % свого ВВП.

Наприкінці ми детально розглянули два фактори, що можуть вплинути на те, чи повернуться українці, а саме: як місцеві мешканці в інших країнах ставляться до українських біженців, а також як українці адаптуються до ринків праці ЄС. Європейці ставляться до українських біженців здебільшого позитивно, хоча деякі українці відзначають, що з часом ставлення дещо погіршується. Українці адаптуються до ринків праці ЄС швидше за біженців попередніх хвиль, що не дивно, зважаючи на високий рівень освіти й кваліфікації українців, надання ЄС усім українцям статусу тимчасового захисту, який надає право на роботу одразу, а також готовність українців на додаткові зусилля для пошуку роботи. Ці фактори вказують на те, що українцям буде легше адаптуватись до життя за кордоном, аніж біженцям попередніх хвиль, що збільшує ризик того, що вони не повернуться в Україну.

4.2. РЕКОМЕНДАЦІЇ

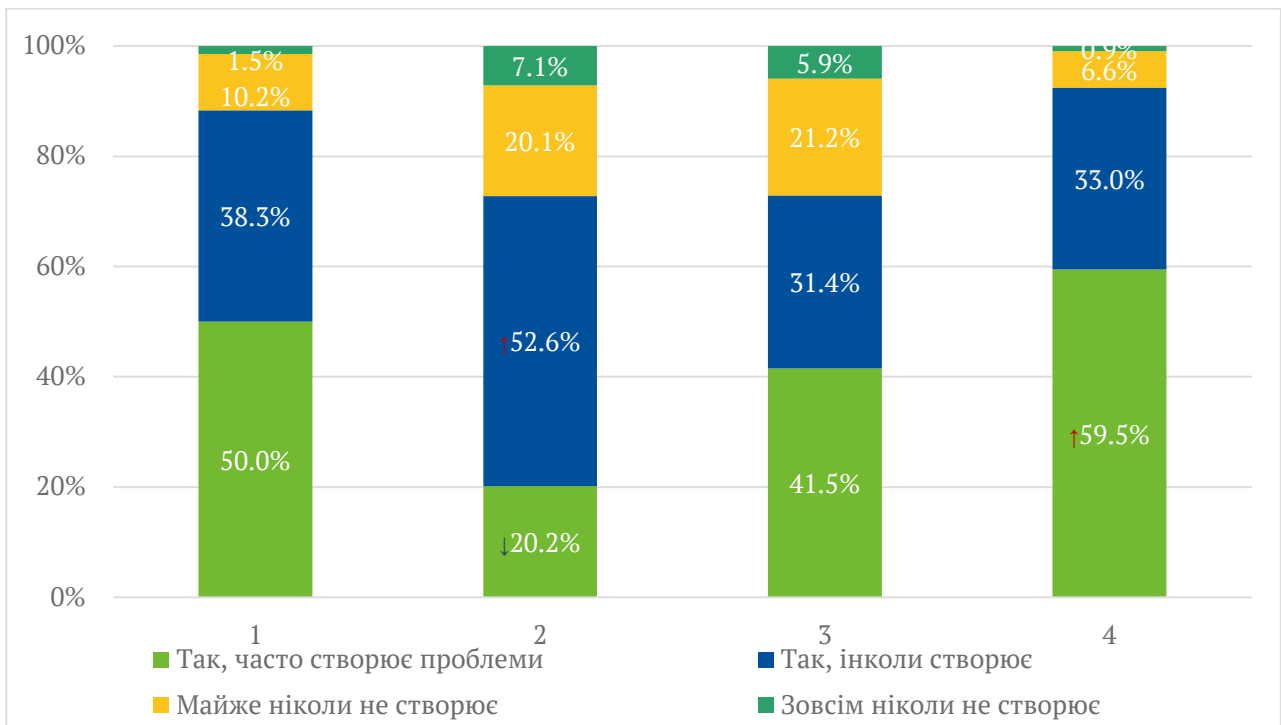
Для того щоб стимулювати українських біженців повернутись до України, ми рекомендуємо такі кроки:

- **Співпраця із країнами ЄС у поверненні українців після війни.** Україна має співпрацювати із європейськими партнерами задля повернення українців після війни. Як ми показали в попередніх частинах цього дослідження, якщо українські біженці залишаться за кордоном, українська економіка зазнає значних втрат. Отже, Україна має донести до європейських партнерів, що допомога Україні у поверненні біженців після війни буде великою підтримкою для неї. Хоча якщо українці залишаться за кордоном, то європейські країни отримають пряму економічну вигоду, але і в разі їх повернення додому існуватиме непряма вигода для Європи. Повернення біженців зміцнить економіку України та дозволить їй більше інвестувати у безпеку та відновлення, що означає, що вона потрєбуватиме менше європейських коштів.
- **Швидка післявоєнна відбудова постраждалих регіонів.** Для того щоб українцям із регіонів, які постраждали від війни, було куди повертатись, потрібно швидко відбудувати зруйновані регіони. При цьому, слід уникати помилок, яких допускалися під час післявоєнної відбудови в інших країнах: треба відновлювати не лише житлові будинки, а й інфраструктуру, узгоджувати, хто відповідає за відбудову кожного об'єкта, щоб різні організації не дублювали функції один одного, а також запровадити контроль за використання коштів, щоб уникнути корупції.
- **Поки триває відбудова, надавати допомогу людям із постраждалих регіонів.** Це може бути як грошові виплати, так і забезпечення житлом чи субсидування його оренди у регіонах України, які не зазнали руйнувань внаслідок війни.

- **Допомога у пошуку роботи у безпечнішому регіоні, курси перекваліфікації.** Багато українців, особливо тих, хто виїхав із зони бойових дій, кажуть, що вагомим стимулом повернутись в Україну була б можливість знайти добре оплачувану роботу у більш безпечному регіоні. У цьому можуть допомогти як державні структури (як-от Служба зайнятості), так і приватні організації. Наприклад, для біженців в Європі існують програми перекваліфікації, які оплачуються як урядами країн, так і благодійними організаціями. Такі курси вони могли б проводити і в безпечніших регіонах України, щоб біженці мали стимул туди повертатись.
- **Відкриття ринку праці ЄС для українців після війни.** Можливість працювати в ЄС без бюрократичних перепон для усіх українців може надати біженцям певності, що у разі повернення до України вони зможуть знову виїхати в ЄС, якщо захочуть. Це означатиме, що біженці, які можуть побоюватись повертатись в Україну через невпевненість в своїх перспективах в Україні, а також боятись того, що, виїхавши з ЄС, вони не зможуть повернутись назад, стануть більш схильними до повернення в Україну, адже якщо їм не сподобається життя в Україні, вони завжди зможуть повернутись назад. Крім того, спільний ринок праці – один із основних принципів функціонування Європейського Союзу, тож якщо Україна прагне інтеграції в ЄС, рано чи пізно має відбутись інтеграція ринку праці.

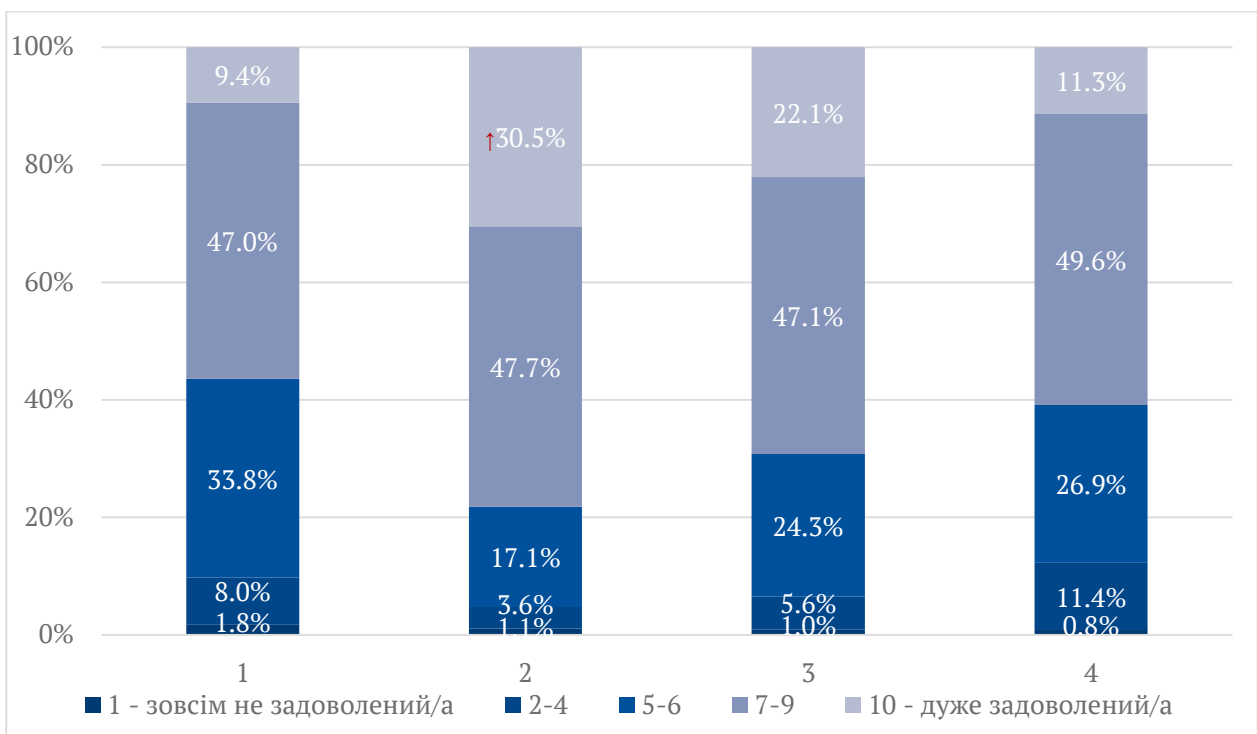
5. ДОДАТОК

Рисунок 1. Чи створює рівень знання мови для респондента проблеми в країні перебування?

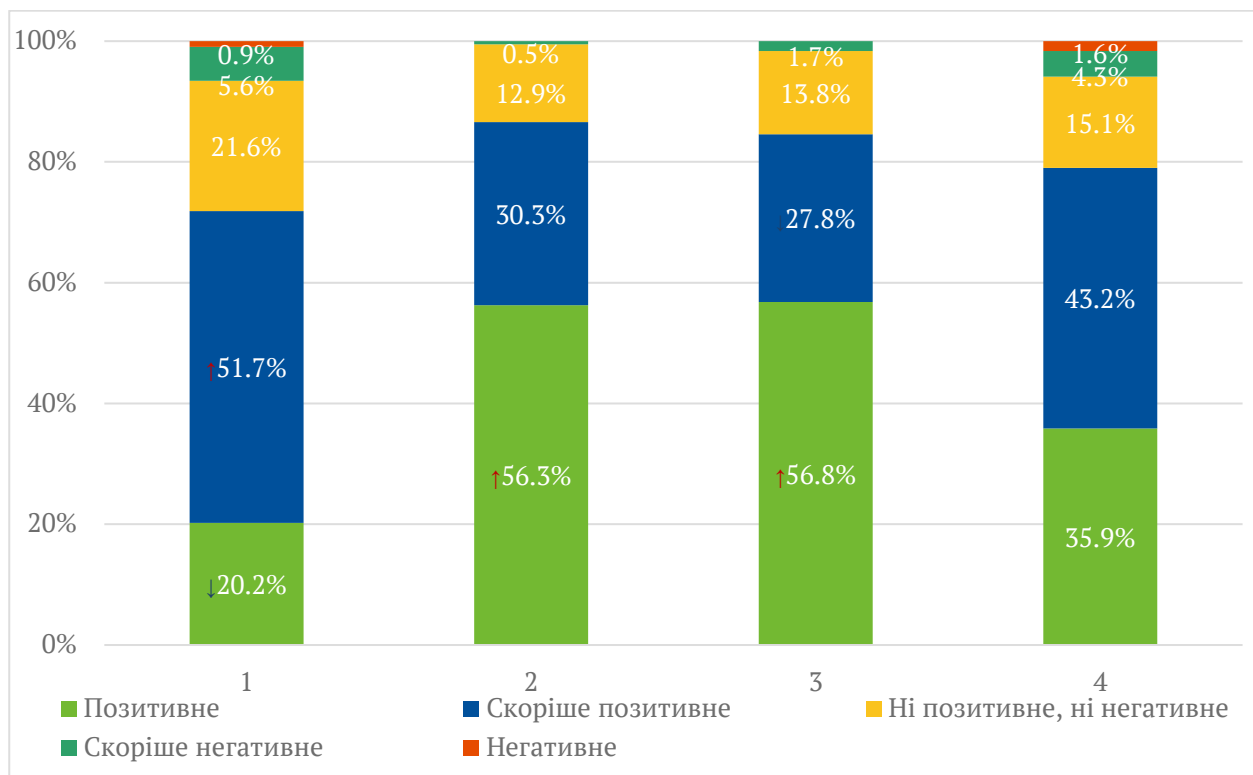
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 2. Оцінка, наскільки респонденти задоволені перебуванням в країнах їх тимчасового перебування під час війни

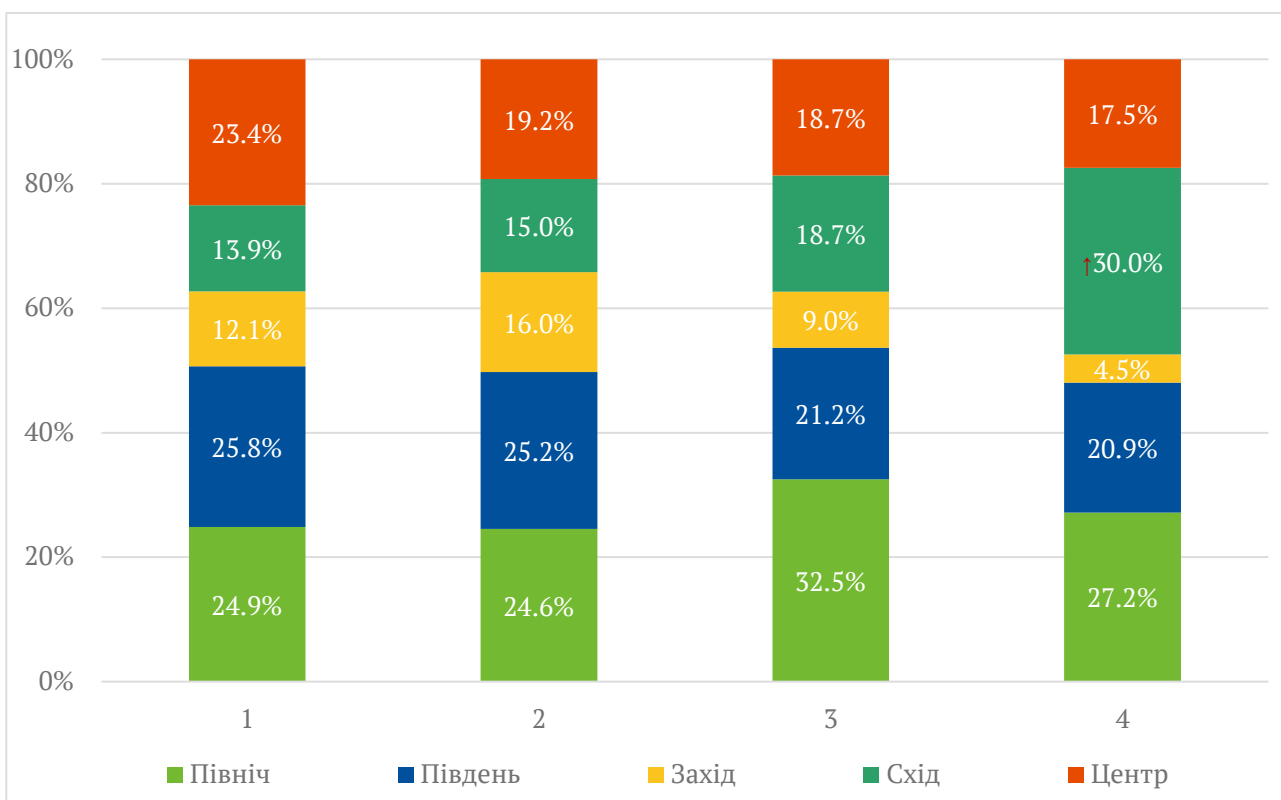
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 3. Ставлення місцевих жителів до українських біженців

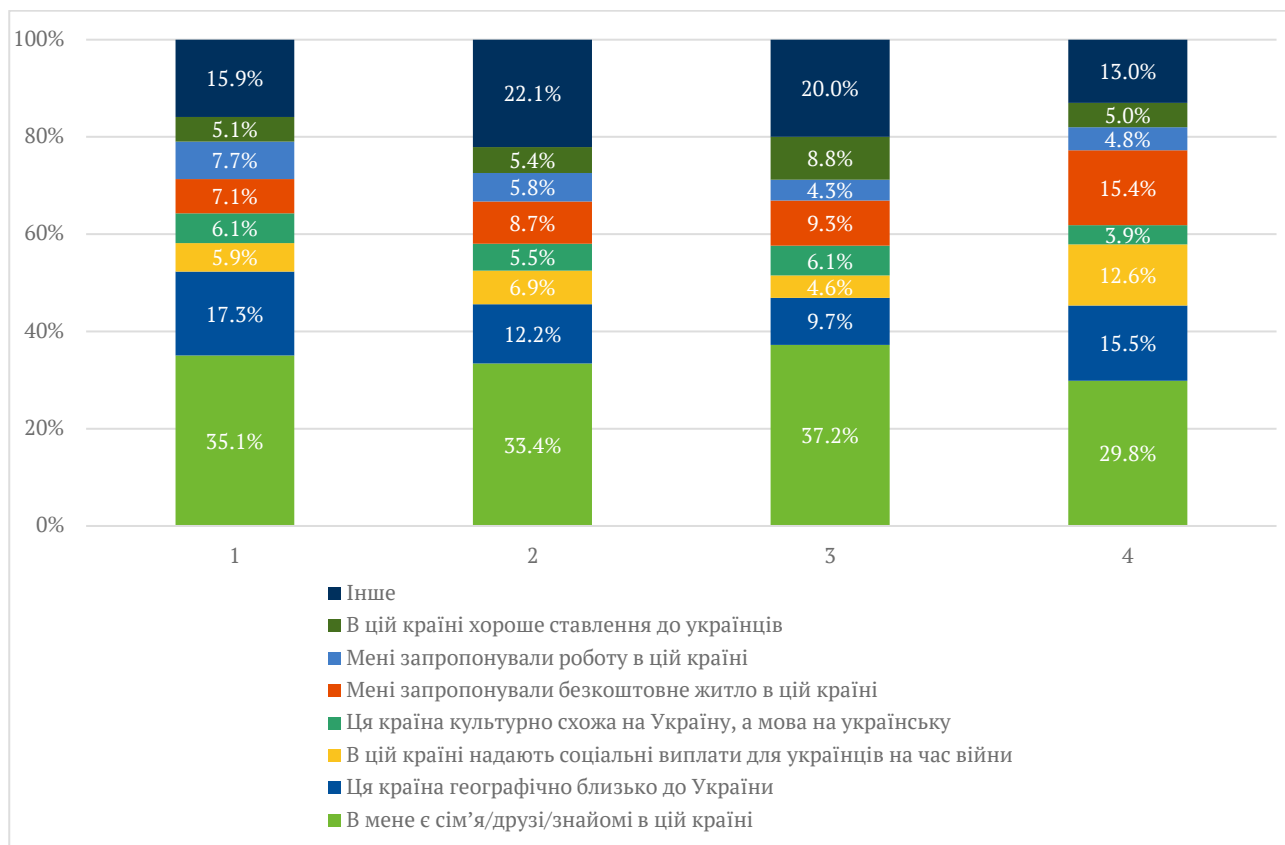
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 4. Розподіл за регіонами України, з якого походять біженці

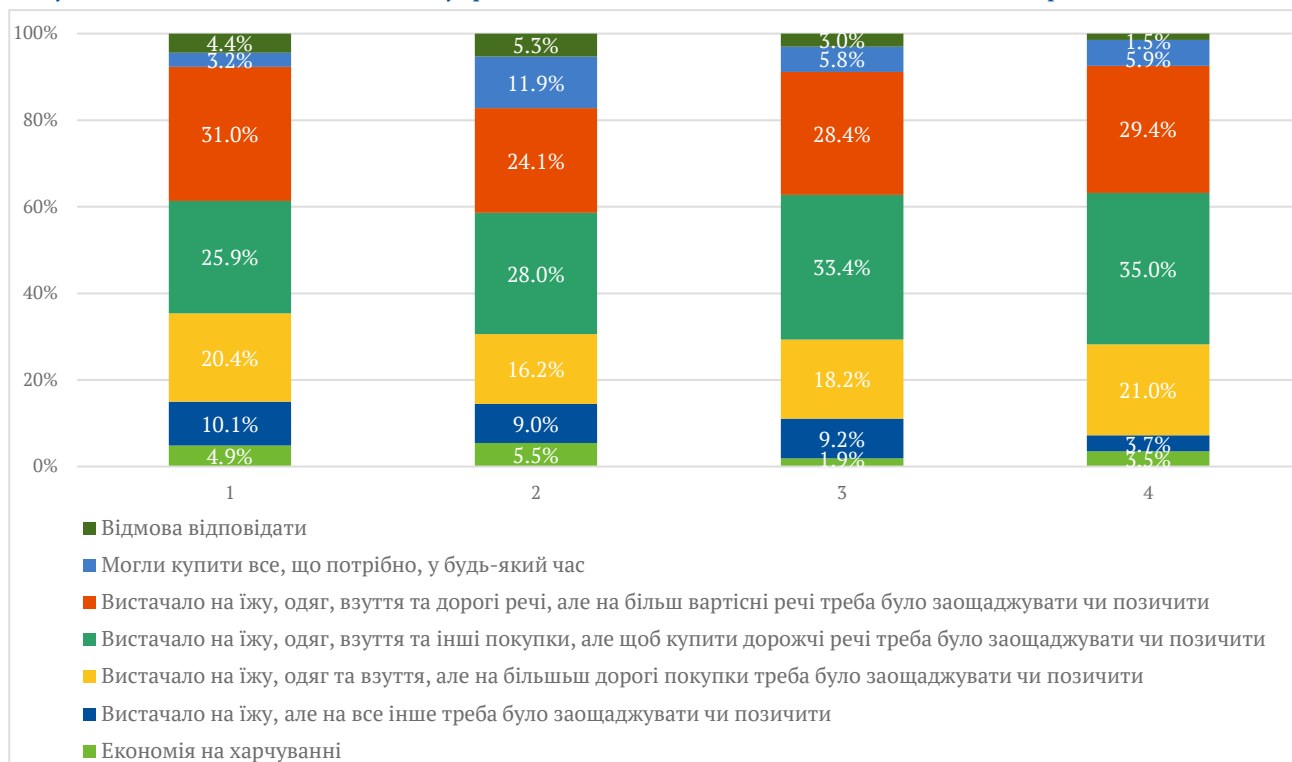
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 5. Розподіл за основною причиною переїзду до країни тимчасового перебування

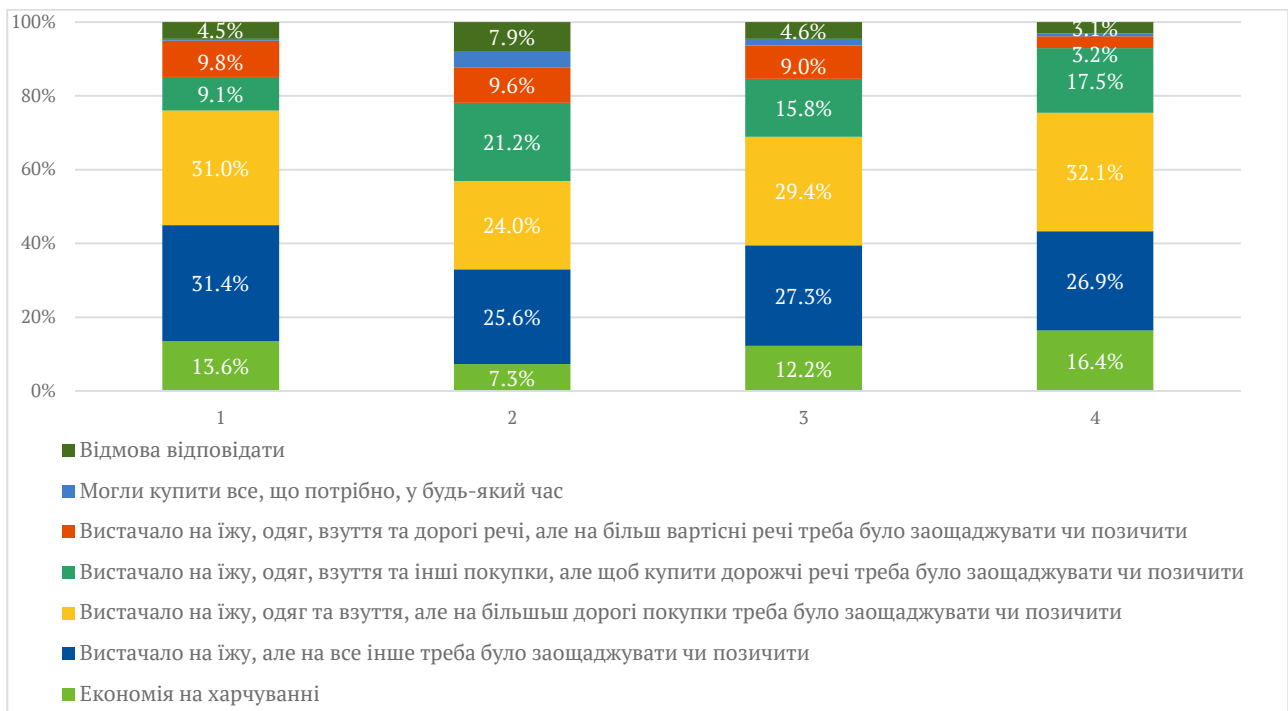
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 6. Економічне становище українських біженців до повномасштабного вторгнення

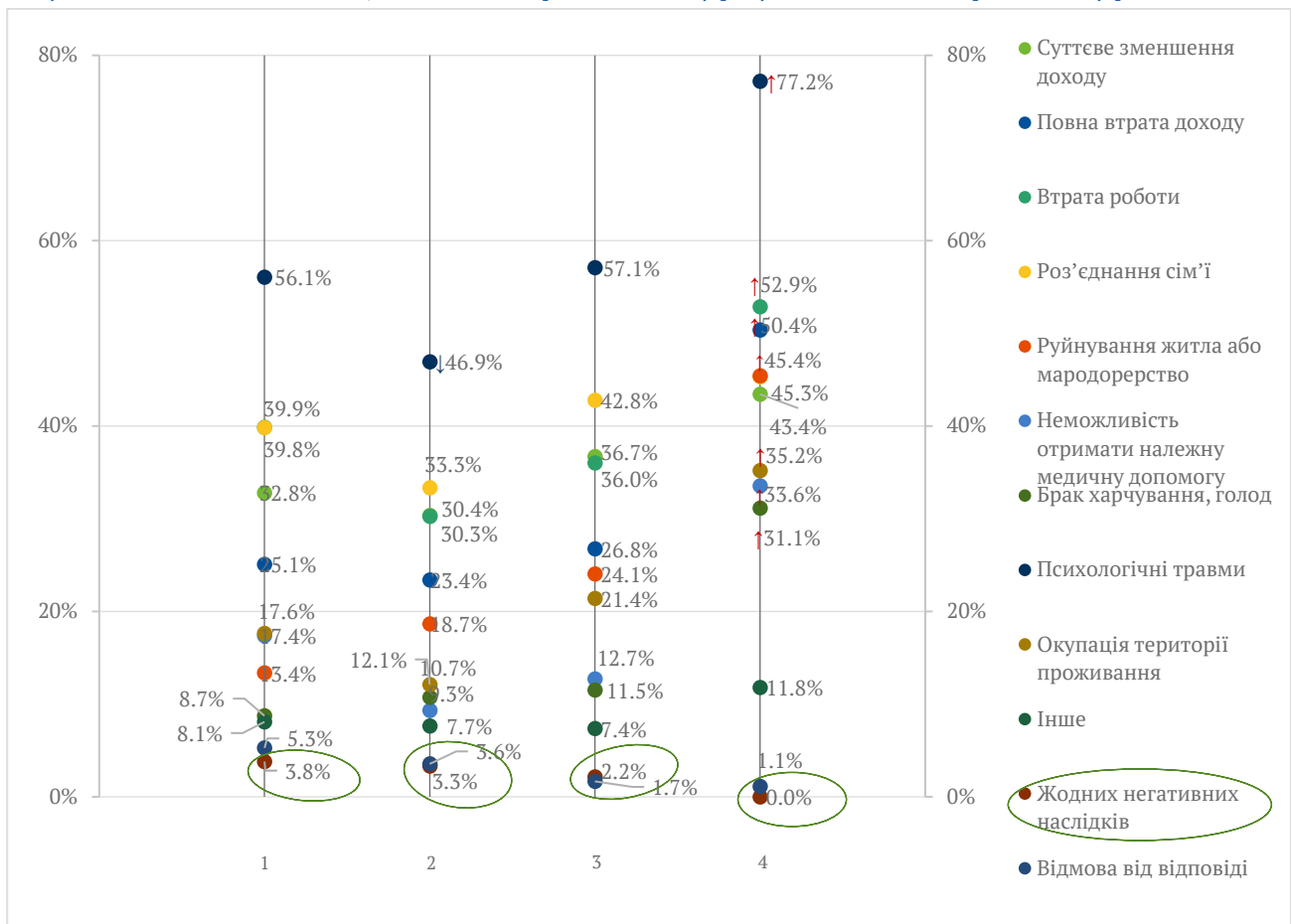
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 7. Економічне становище українських біженців станом на зараз

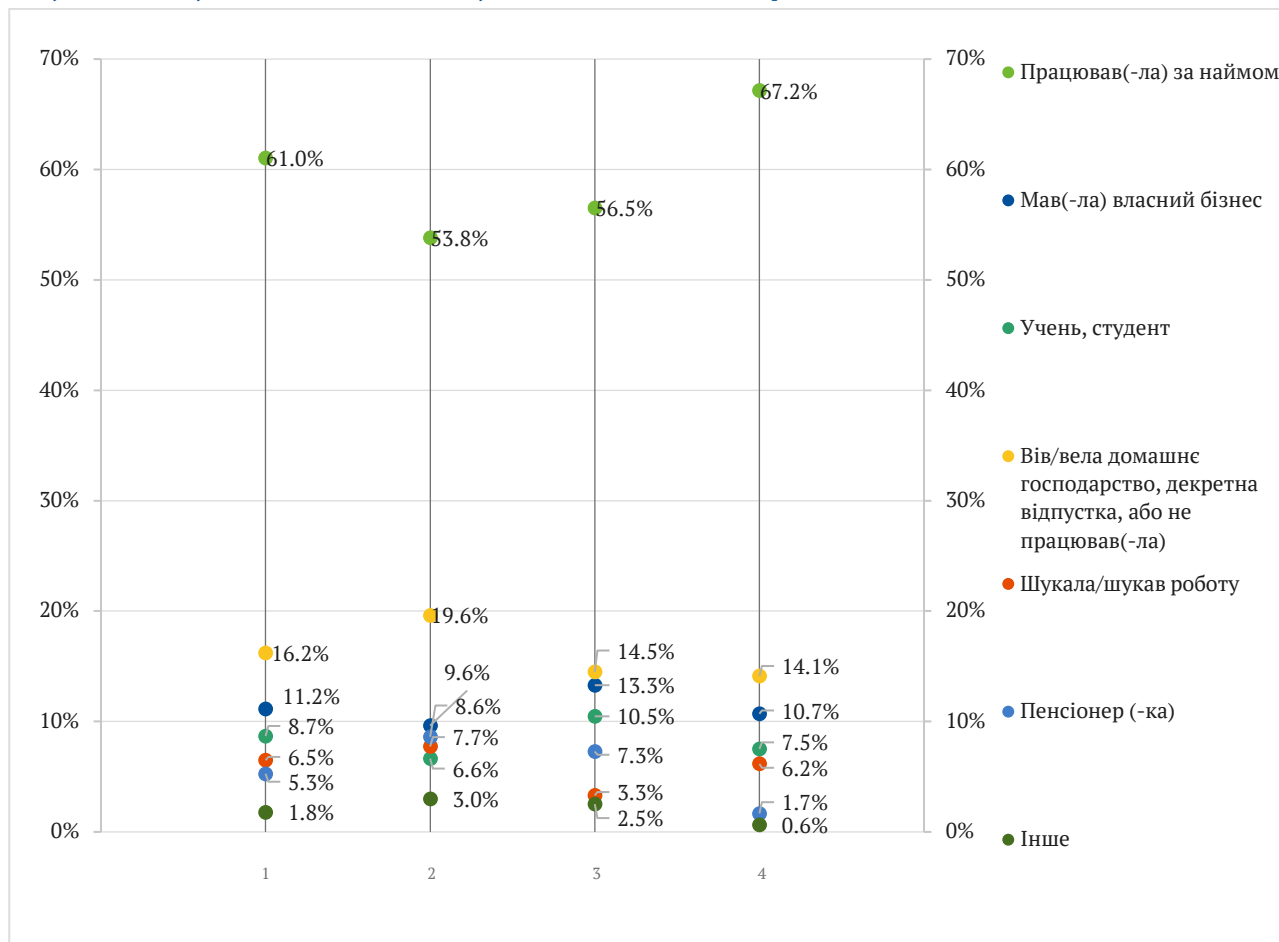
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 8. Негативні наслідки, яких зазнали респонденти у результаті воєнної агресії з боку росії

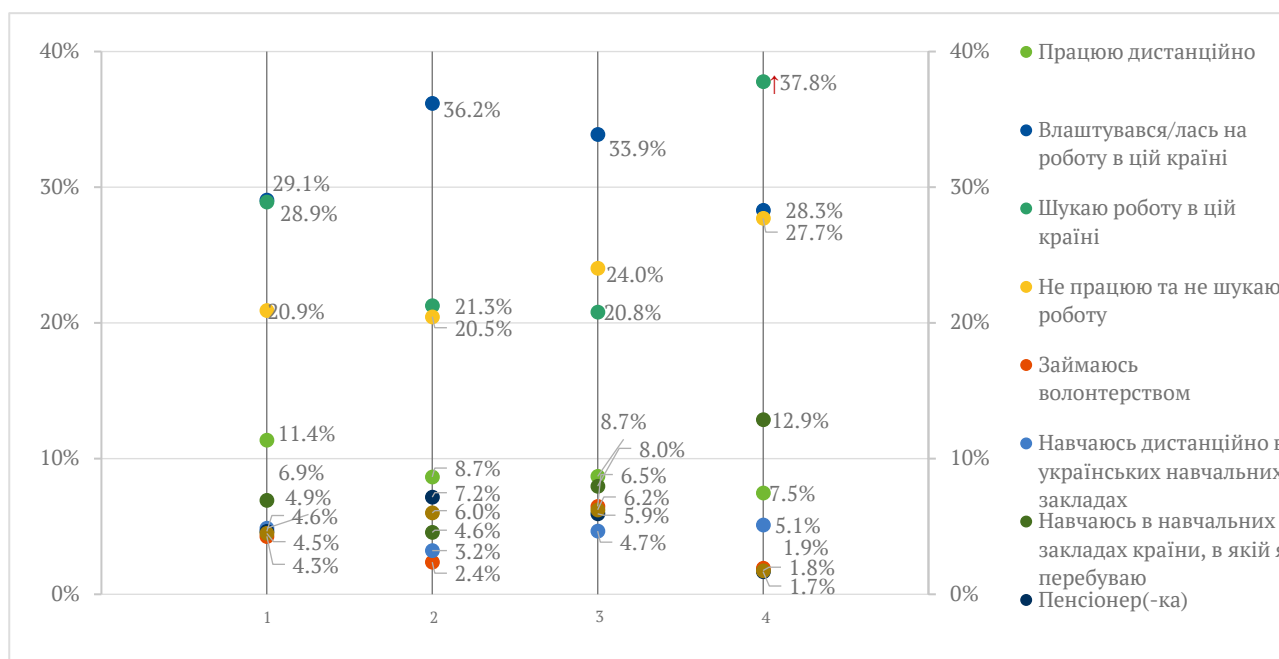
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 9. Статус зайнятості до початку повномасштабного вторгнення

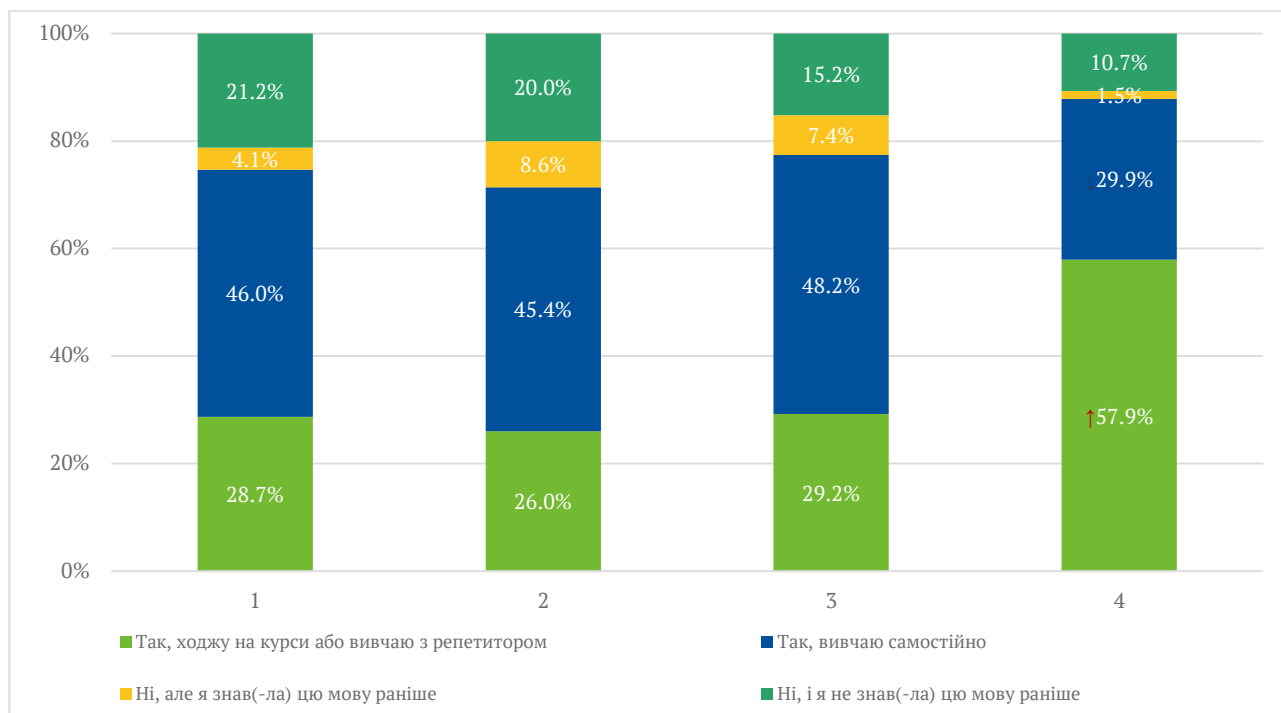
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 10. Поточний статус зайнятості

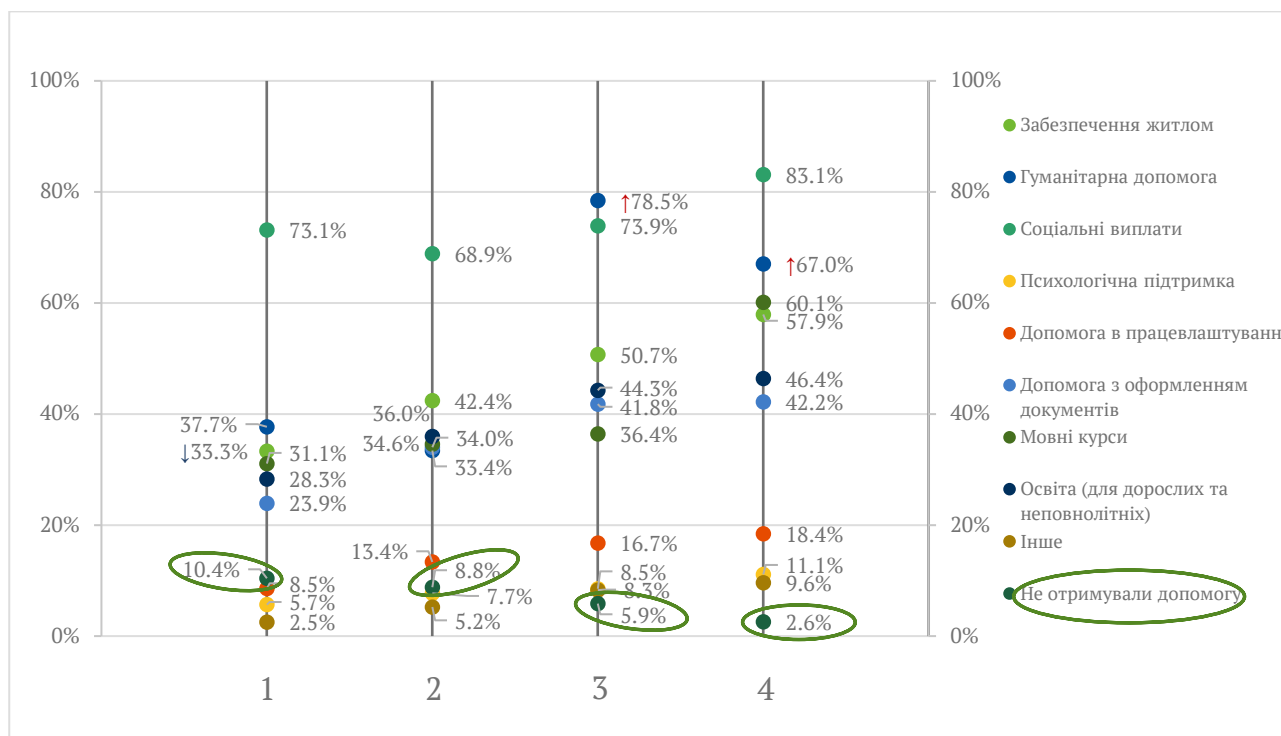
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 11. Розподіл за ступенем вивчення мови країни тимчасового перебування

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС

Рисунок 12. Допомога, яку отримували респонденти в країні тимчасового перебування

Джерело: опитування InfoSapiens на замовлення ЦЕС

Примітка: ↑, ↓ – відображає значний рівень розбіжності між середнім значенням, зміщений вгору/вниз (більше, ніж 10 п.п.), серед часток людей, які належать до певної групи, що обрали певну відповідь на питання, у порівнянні з іншими групами.